

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NORD-OG MIDTFYN

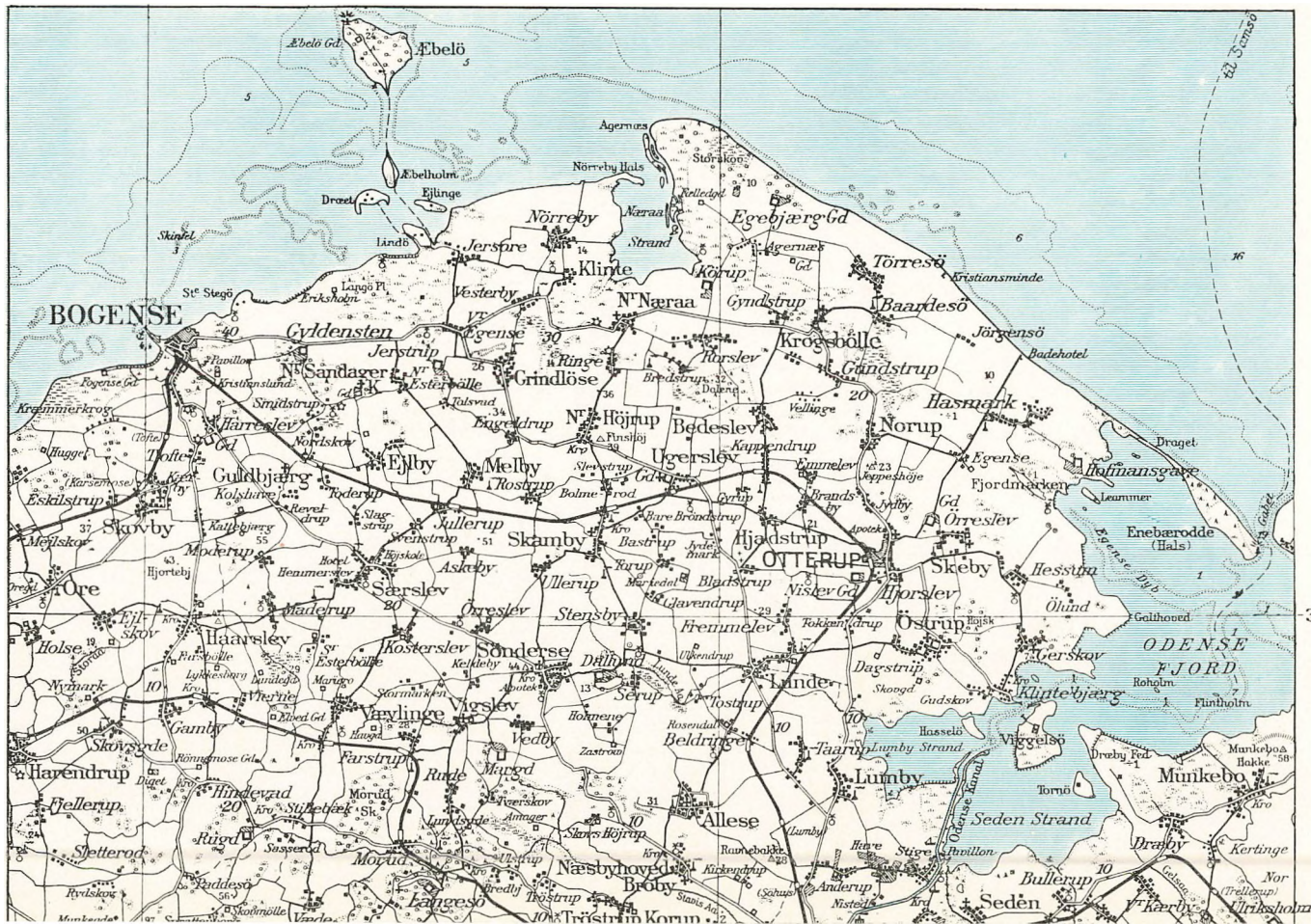
TURISTFORENINGEN FOR DANMARK

AARBOG 1934

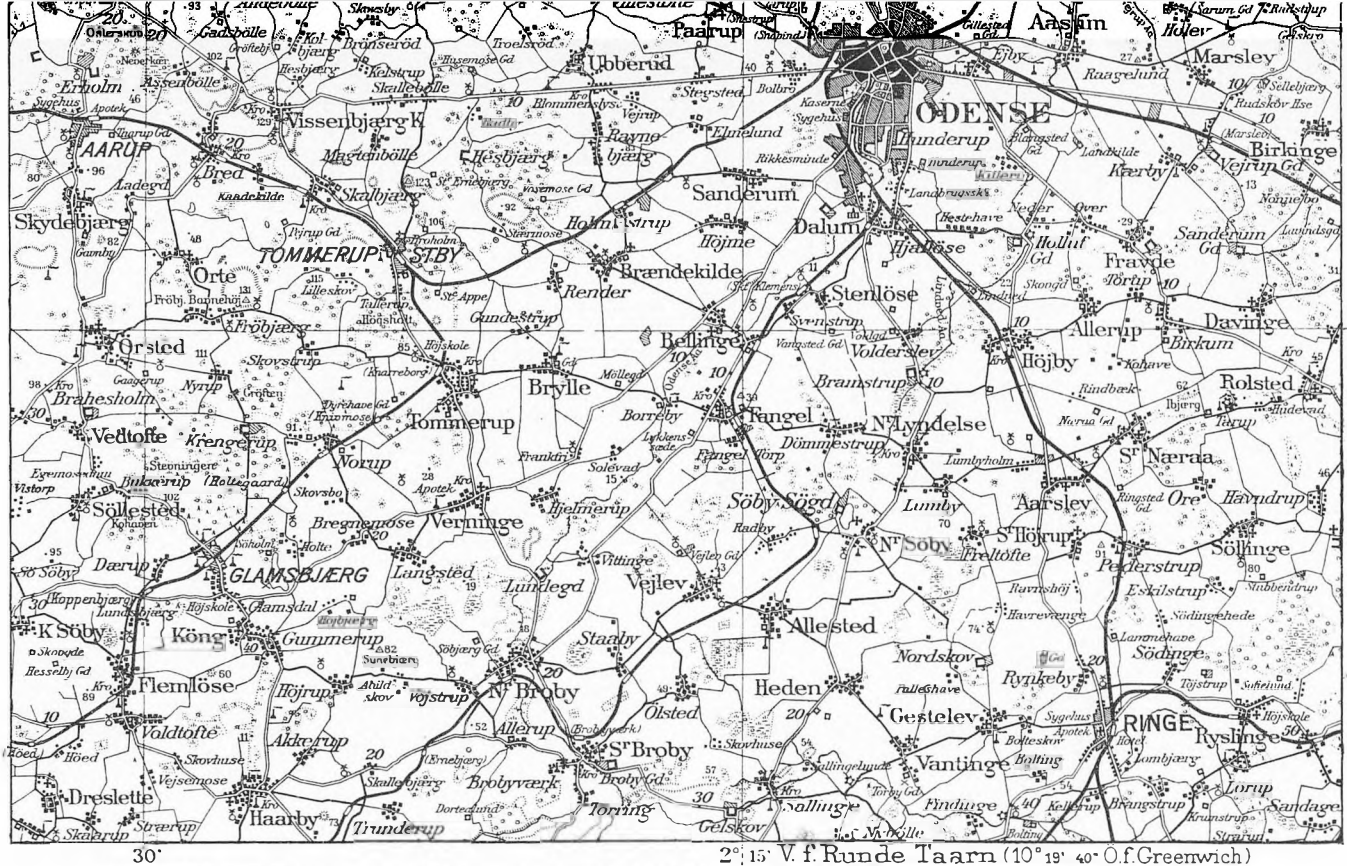
UDGIVET UNDER REDAKTION AF
A.NORDAHL-PETERSEN

NORD- OG MIDTFYN

KORT OVER NORD- OG MIDTFYN

30'

0 2 4 6 8 10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 30 km

0 1/2 1 2 3 4 Mi

Autoriseret Reproduktion efter Geodætisk Instituts Kort i 1:200 000

TURISTFORENINGEN FOR DANMARK:

NORD- OG
MIDTFYN

AARBOG 1934

UDGIVET UNDER REDAKTION AF
A. NORDAHL-PETERSEN

KØBENHAVN

EGMONT H. PETERSENS KGL. HOF-BOGTRYKKERI

I 9 3 4

INDHOLD

	SIDE
KORT FRA GEODÆTISK INSTITUT	4—5
ANTON ANDERSEN: HILSEN TIL FYN	9
OLAF ANDERSEN: VANDRINGER I NORD- OG MIDTFYN	11
A. NORDAHL-PETERSEN: FYNBOERNES HOVEDSTAD	101
MORTEN KORCH: BORGERLUNE	135
RS. NIELSEN: GLAVENDRUP LUNDEN	149
H. BERNER SCHILDEN HOLSTEN: NORDFYNS HERREGAARDE	163
AUG. F. SCHMIDT: BYSTÆVNER OG HELLIGE KILDER I NORD- OG MIDTFYN	179
H. ZANGENBERG: GAMLE BØNDERBYGNINGER PAA NORD- OG MIDTFYN	193

Aarbogens Oplag: 17,500.

I Aarbogens forskellige Stykker er Forfatterens Retskrivning bibeholdt.

Omslagsbilledet »Fra Kirkebakken i Bogense« er Gengivelse af
et Fotografi af OLAF ANDERSEN.

Eftertryk efter Aarbogens Billeder er ikke tilladt.

HILSEN TIL FYN

Af ANTON ANDERSEN*)

*Vær hilset min Barnevugges
velsignede, dyre Ø,
du rige svulmende Tue
mildt dugget af solblaa Sø!
Hil være din flommende Ager,
din lyse lokkende Kyst,
de dystre drømmende Skove,
min Længsel, mit Hjertes Lyst!*

*Vær hilset I jævne Gaarde,
som tætnes i Bondeby,
I lave ludende Hytter
i Poplernes Skyggely!
Hil være I driftige Stæder,
som blomstrer ved Fjord og Sund,
selv Flækkernes Klat af Huse
Pris være af Hjertens Grund!*

*De vide, venlige Vange
og Højenes gyldne Tind
har præget i Linjer bløde
sit Billed i Sjæl og Sind.
De Bækkeløbs stille Vover,
der rinder ved Bøgens Rod,
jeg kender i Slægt med Aarens
saa roligt strømmende Blod!*

*) Forfatteren Anton Andersen var Lærer i Havrehed Skole ved Langesø og døde der i 1911. Hosstaaende Digt findes i hans Digtsamling «Fyen» fra 1901.

*En Kende af Blomsterduften,
der spredes fra Kløvervang,
og Skovens syrlige Brise
sig fæstned i al min Sang.
Den Ildhu, som lødigst luer
og brænder paa Sjælens Bund,
den tændtes af fængende Gnister,
som sprang fra min Hjemøs Grund!*

*Hil være det Folk, som bygger
blandt rødmende Abildtrær,
ja, Folket, det hjertevarme
med Synernes lyse Hær!
Velsignet hver Ven, som gav mig
et Smil fra sit Øjes Blaa,
og signet hver Mand og Kvinde,
som aldrig mit Øje saa!*

*Vær hilset I sorte Moser
med Kæruldens Silkehæng,
hver tindelys Vidsynsbanke,
hver guldfager Sommereng!
Ja, hil dig, du Jord, som kendte
min Ungdoms Jubel og Graad,
dig vier jeg Hjertets Varme,
mit Virke, min Manddamsdaad!*

VANDRINGER I NORDFYN OG MIDTFYN

Af OLAF ANDERSEN

NAAR man skal give en Skildring af et større Landskabsfelt, hører det vist til Sjældenhederne, at man kan sige til sine Læsere: Gaa op paa den og den Bakke, dér vil I finde det hele liggende udbredt for jeres Fødder som paa et Landkort!

Jeg er nærved at kunne gøre det i det foreliggende Tilfælde. Og Stedet, jeg kan henvise til, Højdepunktet, hvorfra man er i Stand til at overskue Størstedelen af Nordfyn og Midtfyn, ligger endda helt ude paa Grænsen, ja, strengt taget udenfor Grænsen. Det er nemlig den 123 m høje Bakke *Pilebanken* eller *Dyret*, 2 km Norden for Tommerup Stationsby, som omtales nærmere i Turistforeningens Aarbog, „Vestfyn“ for 1929.

Vi vil her — naturligvis — se bort fra den Del af det mægtige Rundskue, der omfatter milevide Strækninger af Vestfyn, Sydfyn og Nordøstfyn. Vi vil alene fæste os ved de Strøg, der hører ind under vort Emne. Og hvad ser vi saa der? Allerførst en Vrimmel af Bakker og Dale. Langt ude i Nord et Par dunkle Glimt af Lillebælt. Herfra stryger Blikket langs Æbeløs blaanende Skovlinje, vandrer vidt og bredt over Sletens letgyngende Flade, dvæler ved Odensefjordens blanke Kile og glider videre ind over Midtfyn, der fra Lavningen omkring Odense Aa hæver sig som en Skaal med svagt hvælvede Rande. Et fjærnt og flygtigt Overblik; men tilstrækkeligt til at efterlade et Indtryk af de store landskabelige Mod sætninger, vort Omraade spænder over: Mellem Kystlandet og det indre Fyn. Og mellem den jævne Bundmoræne i Nord-

Bopense Havn.

G. A. FOT.

øst og Sydøst, og, i et Bælte langt Vestgrænsen, det kraftfulde, paa een Gang urolige og storladne Landskab mellem Tommerup og Langesø — den nordøstlige Udløber af det store vestfynske Bakkeland.

Lad os med det samme trække Grænserne saa nogenlunde op. Til Nord- og Midtfyn henregnes i denne Forbindelse: Lunde, Skam og Skovby Herreder; Odense Herred med Undtagelse af Vissenbjerg Sogn og den nordlige Del af Tommerup; en Del af Bjærg og Aasum Herreder. Og endelig den allernordligste Del af Svendborg Amt.

Vi begynder vor Vandring ved Nordfyns eneste Købstad,

Bogense.

En lille By paa en afsides Strand og i en Egn af Fyn, der ikke har Ry for nogen som helst Art af Naturskønhed. Mon ikke det ser omtrent saadan ud, det gængse Billede, der flygtigt staar aftegnet i de fleste Danskes Bevidsthed — i deres, som aldrig har sat deres Fod i Fyns nordligste Købstad?

Den, der kommer hertil med aabne Øjne og aabent Sind, vil straks faa et andet Indtryk. Ligger hans Indstilling overfor Naturskønhed en Smule ved Siden af de gængse Fore-

Bogense Havn — udefter.

O. A. POT.

stillinger, om hvad der er kønt og ikke kønt, vil han endda føle sig overrasket. Og gør han et ærligt Forsøg paa at leve sig ind i Byens og Egnens særlige Stemning, vil han opdage, at den rummer en Skønhed, som under gunstige Forhold kan virke næsten betagende.

Lavt eller kun svagt højnet er Landet omkring Bogense. Det skiftende Spil i Jordsmonnet, det stærke og storladne, vil man forgæves søge her. Men en Sommerdag, naar Himlen, fyldt af svulmende Skyer, lægger Højhed over de grønne og gyldne Flader, og Byerne trækker deres mørke Vaad over Hav og Land, kan man gribe sig i en uvilkaarlig Fornemmelse af en særegen karsk og frodig Skønhed. Man kommer f. Eks. oppe fra Guldbjærg Kirke og naar Landevejen ved den store Elm i Vejskallet. Langeligt daler Jordsmonnet, de store, brede Herregaardsmarker, en enlig Gravhøj toner frem, Byen med det ranke, let buede Kirkespir i Baggrunden Havet med de jyske blaanende Højder. Billedet er klart og enkelt, ikke uden en vis Kraft, en bred og rolig Rytme, en Vidde, der føles velgørende.

Ja, dette Hav — Lillebælt til den ene Side, Kattegat til den anden — det er Bogenses Herlighed. Og det skønt Byen savner en væsentlig Tiltrækning: En virkelig Badestrand

Torvet i Bogense.

O. A. FOT.

findes ikke i dens Nærhed. Var det Tilfældet, vilde Bogense forlængst have været Turistby.

Den fortjener nu alligevel at blive det.

Der er i Bogense især to Steder, hvor man rigtig indaander Byens særlige Duft. Der er først det store Torv ved Kirken. Man hilser med hjertelig Genkendelse den Ring af lave, venlige Huse, der spænder om Torvets Flade, de skønne, kuplede Linde, det knejsende, men slet ikke pralende straatækte Spir over Byens skinnende hvide Kirke. Ingen af disse jævne, smaaborgerlige Huse har noget med Arkitektur at gøre, ingen af dem vilde kunne fredlyses efter Loven om Bygningsfredning, hverken i den ene eller den anden Klasse. Det eneste, der skiller sig lidt ud fra de andre, er den gamle, hyggelige Borgerskole. Men Helhedsbilledet er saa smukt, saa roligt, saa bredt folkeligt og stilfærdigt indtagende, et af disse gammeldags Bybilleder, som man ønsker maa faa Lov at leve længe og glæde Menneskenes Hjærter i Slægtled efter Slægtled.

Der er da heller ingen Forandring sket ud over det, at Kørebanen hen over det gruslagte Torv er bleven asfalteret. Endnu lyser Solen varmt i de røde Tegltage, og Træernes Skygger tegner deres legende Mønstre over Torvets soldir-

Bukketornsstien under Bogense Kirke.

O. A. FOT.

rende Flade. Folk nyder Aftenhvilen uden for deres Dør. Her staar en Far og leger med sin Dreng, mens han snakker med en ung Fisker, der er traadt ud paa Trappestenen. Bagved dukker en gammel Morlille frem. Her leger Børnene uforstyrret, og her mødes Nabokonerne og drøfter Vind og Vejr og Bynyt.

Dernæst er der *Kirkebakken*. Jeg nævner den som Nr. 2, for Ens Vej falder jo gerne først over Torvet; men den er nu ellers Nr. 1, en Plet, hvor man mere end andetsteds fornemmer Byens Hjerteslag. Man gaar ind over Kirkegaarden, aabner en Laage i det ærværdige Kampestensgærde og staar paa den vidunderlige Sti, hvor man aldrig bliver træt af at søge hen, naar man engang har faaet den kendt og kær. Jordsmonnet, hvorpaa Bogense er bygget, sænker sig mod Havet i en lav og stejl Skrænt, og oven over Brinken gaar Strandstien, følgende Kystens Bugtninger.

Udsynet er vidt og stolt. Saa dejligt ligger Jylland derovre, lokkende skøn med Bjerreherreds blaanende Højdebue, milelange Skove langs Stranden, Indkig i Vejle og Horsens Fjord. Stensatte Havnemoler skyder sig ud i det fintkrusede Vand, Bræddeskurenes røde Tage fordobles i flimrende Spejlinger. Under vindtætte Bukketorns Hegn vandrer man ad den ene-

Børgense Kirke.

G. A. FOT.

staaende Købstadsti ned mod Havnen. Inde bag Bukketornens Strandlæ dølger sig lange, smalle Haver, og hvert Øjeblik afbrydes Hegnet af Døre, der fører ind til Haverne, malede eller tjærede eller bare smækket sammen af nøgne Brædder.

Jo lavere Stien sænker sig, jo højere vokser Hegnet. Men hvor er det ogsaa en herlig og nøjsom Busk, denne vindhærgede og sejge Bukketorn med de buhængende Grene og de smaa violette Blomster — et storartet Læbælte, et Vartegn for de smaa Haver langs med den danske Strand!

Vi er nu naaet til Havnen og har her en passende Lejlighed til at kaste et Tilbageblik over Byens Historie. I gamle Dage hed den Bognæs, d. v. s. det bøgeklædte Næs. Bøgene er forlængst borte; men Næsset kendes som en lav Højning mellem de inddæmmede Vige Sydvest og Øst for Byen. Børgense nævnes første Gang 1288, da Erik Menved stadfæstede dens Købstadrettigheder. I sin Velmagts Dage var den ikke, hvad den nu maa finde sig i at være, Fyns mindste Købstad. Den har til Tider svaret mere i Skat end Middelfart, Faaborg og Kærteminde, ja omkring Aar 1500 synes den at have været mellem de første Købstæder paa Fyn.

Men saa følger Nedgangen. Under Grevens Fejde var

Sankt Annagade i Bogense.

O. A. POT.

Borgerne med i Kampen mod Adelen, men i 1535 gav de op og maatte betale en stor Sølvskat. Ildebrande har hærget Byen den ene Gang efter den anden, ødelæggende var især en Brand i 1575, Pesten har hjemsøgt Befolkningen, og rent galt blev det efter Svenskekrigen; da laa 66 af Byens 128 Gaarde og Huse øde hen, og to Gader forvandlede til Pløjemarker.

Opgangen kommer først i 1800-Tallet. Den staar i nøje Sammenhæng med Havnens Anlæg, derimod tog Hovedbanen gennem Fyn Opland fra Byen, og Nordfynske Jærnbane, der satte Bogense i mere tidssvarende Forbindelse med Omverden, har vist nærmest draget Folk til Odense. Nordvestfynske Jærnbane har heller ikke været til Gavn for Bogense. Men endnu har Byen et godt Opland, og den er for Tiden inde i en sund og rolig Udvikling.

I ældre Tider havde Bogense ingen egentlig Havn. Fra Strandkanten blev Varerne sejlet ud i Pramme til de forankrede Fartøjer, og om Vinteren gik Skibene i Havn ude ved Langø. Men i 1827 blev der taget fat paa at bygge Havn, og Arbejdet fortsattes til 1844. Til at begynde med blev det udført af Borgerne selv. I 1828 havde man faaet gravet en 800 Fod lang Rende, og i Oktober Maaned blev den nye

Den sidste Færgemand (94 Aar). O. A. FOT.

Havn indviet. „Det var, som Tor vilde indvie Værket, der efter vore Forhold at slutte fortjener at kaldes en Stordaad,“ siger Bogenses Historieskriver S. H. Klausen, „thi medens Fartøjet gled ud ad Kanalen, løsnede Tordengudens Skytsartilleri en vældig Salve.“

I Tidens Løb er Havnen blevet udvidet og ud- dybet flere Gange, saa den nu er egnet til at bringe By og Omland i Forbindelse med Verden derude. Yderst er der en Svajeplass, Stenmolerne har en Længde af 625 m,

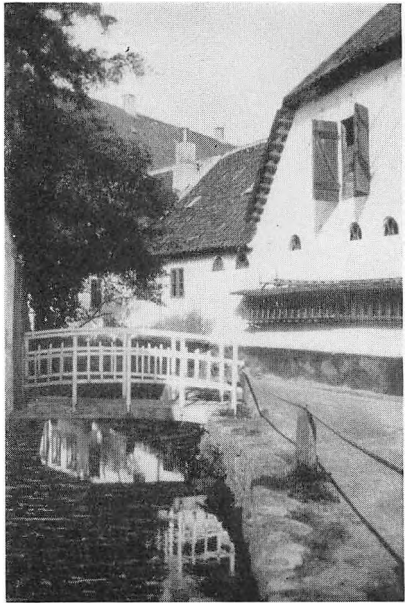
og flere Virksomheder er kommen i Gang paa selve Havnepladsen.

Til Trods for de daarlige Havneforhold var der allerede i ældre Tid en ikke ringe Skibsfart paa Bogense. I Kornhandelsens gyldne Dage udførtes en Mængde Korn fra det frugtbare Opland, navnlig til Norge, hvorfra der til Gengæld hentedes Tømmer. Og Bogense er et af Fyns ældgamle Overfartssteder til Jylland. Færgeløbet mellem Bogense og *Klakring* omtales langt tilbage i Tiden. Kongerne er kommen denne Vej, saaledes Kristian den Fjerde, som i 1608 tog over Bogense, da han tilligemed Dronningen rejste fra Kongsgaarden Rugaard til Skanderborg Slot. Ved denne Lejlighed gav han Færgefolkene fem Daler i Drikkepenge og Færgeløn.

Senere lyder der bitre Klager over Færgeforholdene, og efterhaanden som Færgeløbet Middelfart—Snoghøj drager Færdsele til sig, gaar det tilbage med *Klakring* Færges, og ved Juletid 1854 nedlægges den.

Paa Forhaand skulde det synes utroligt at finde nogen

nulevende, der har gjort Farten med Færgen mellem Bogense og Klakring. Det er imidlertid lykkedes mig at komme i Forbindelse med en gammel Bogensefisker, der i sin tidlige Ungdom har taget sin Tørn som Fægekarl i det ret vanskelige Farvand. Den sidste Fægekarl er nu 94 Aar. Han stammer fra Landet derovre, taler endnu sin Barndoms jyske Maal og kan fortælle om Baadfarten imellem sin Hjemstavn og det nordlige Fyn. Den gamle Samfærd med Jylland er nu heller ikke ophørt, fra

Ved Byens Bæk. Bogense. O. A. FOT.

Arilds Tid har man paa det skovfattige Nordfyn hentet Brænde fra de store Skove hinsides Bæltet, og det samme finder Sted endnu. Hvert Foraar kan man under Klakring Have og Barrit Tykke se Stabler af Brænde, der senere afhentes i Skib og sejles over til Bogense. —

Torvet og Strandstien er de to Steder, man først søger til. Men der er meget mere at glæde sig over i den lille venlige Købstad. Vi følger Hovedgaden, den krummede Adelgade, og kigger ind i Bryggergaarden, hvor vi møder et livligt Bindingsværks-Gaardbillede, medens en meget lang Pakhuslænge løfter sig smukt og roligt over en af de store Haver, der omhegner Byen fra Sydsiden. Under Hovedfløjen dølger sig en pragtfuld Kælder med svær Midtpille, Krydshvælv og gotiske Buer, det ældste Levn af borgerlig Bygningskunst, der findes i Byen.

Og der er *Byens Bæk*. Den kommer rislende langs med Skovvejen og de blomstrende Baghaver — et ægte fynsk Billede — gør en Drejning og bryder gennem en snæver

Bryggergaarden i Bogense.

U. A. FOT.

Gyde med Plankeværker og Skraagavle, aabne Luger og blomstrende Hylde, et lille fornøjeligt og malerisk Udsnit af det gamle Bogense. Paa den anden Side af Adelgade taber Bækken sig bag de før nævnte Haver, men gennem tre snævre Smøger, *Vandsgange*, kalder man dem i Bogense, kan man vandre ad de gamle Stier til Skyllstedet ved Byens Vandløb.

Kønt og livfuldt er ogsaa det røde Bindingsværkshus i Østergade. Det gamle Raadhus, i Sankt Annagade, en smuk og stilfuld Bygning med rolige Murflader og rene Linjer, ejes nu af Odd Fellow-Ordenen. I samme Gade kan man desuden glæde sig over flere kønne Døre. Og paa Hjørnet af St. Annagade og Østergade ligger det stateligste af Bogenses gamle Huse, en anselig Gaard i to Stokværk, med sin morsomt fremspringende, hjælmklædte Karnap, sin buede Port og sine aabne Luger, et oplivende Indslag i Gadebilledet. For Enden af Østergade staar Byens nye Raadhus — taget i Brug 1921 — en stor og vel afstemt Bygning, der sammen med den gamle hvide Købmandsgaard giver Østergade en glansfuld Afslutning.

Raadhuskælderen rummer et vordende Musæum, som engang, i sin rette Ramme, maa kunne blive en virkelig Sevær-

Bryggergaardens gamle Pakhus.

O. A. FOT.

dighed. Det er den righoldige kulturhistoriske Samling, som en af Byens kendte Mænd, den ejendommelige og djærve Kredslæge *Peter Trautner* (i en Aarrække Byens Borgmester, død 1932, med stor Kyndighed og beundringsværdig Flid har samlet sammen i Aarenes Løb. Der lyder somme Tider Røster om, at vi er ved at faa for mange Musæer ude omkring i Landet. Det ene er som det andet, siger man, somme Tider med en vis Ret. Men denne Samling er saa afgjort nordfyensk, at den alene i Kraft af sit Egnspræg fortjener at bevares og at blive gjort tilgængelig for Almenheden. Ved et Par særlige Lejligheder — en Udstilling og en „dansk Uge“ — har man holdt Samlingen aaben, men skal den rigtig komme til sin Ret, maa den ha sin egen Bygning — helst et gammelt Hus, som kunde danne en naturlig Baggrund for Tingenes stilfærdige Tale om Nordfyns gamle Dage.

En enestaaende Musæumsgenstand ejer Raadhuskældereren i en fuldt udstyret Celle fra Byens gamle Fængsel. Endvidere findes der i Musæet en Del prægtige Billeder af gamle Huse i Byen og Omegnen. Men Bogense er saa heldig at eje endnu en værdifuld Billedsamling. I Haandværkerforeningens Stuer paa Bogense Hotel har en af Byens Borgere, Faktor C. Wil-

lemsen, ophængt en Række Fotografier, der giver et udmærket Indtryk af Bogense By i svundne Dage. Der er den rigtige gamle Købstadluft over disse Billeder, som Hr. Willemsen har forsynet med en kort og rammende Tekst. Man faar en levende Forestilling om Byens Huse, Gader og Smøger, som de saa ud for en 40—50 Aar siden, og desuden Glimt af Livet, som det har formet sig i en stilfærdig og hyggelig Smaaby.

Kirken, viet til Sankt Nikolaus, Sømændenes og Fiskernes Helgen, er en Korskirke med Taarnet i Øst. Det mærkeligste ved den er iøvrigt den store Samling af Gravstene, som er stillet op i nordre Sidefløj. Man kan gaa herinde og læse om værdige Præster, og Borgere, der har været en Pryd for Byen. Men naar man flygtigt har kigget paa Navne og Indskrifter, vil man maaske standse ved en lille nydelig Gravtavle i den modsatte Side af Kirken. Den er sat til Minde om en lille Pige, som døde i 1583, i Hjørnerne er der Brystbilleder af Engle og nedenunder et Svøbelsebarn i en hvælvet Portal. Der er en nænsom Finhed over den lille sorte Sten som gør, at man vil huske den, naar alle de store er glemte.

En fornøjelig Vandring — og en mindst lige saa fornøjelig Cykletur — faar man ved at tage paa Opdagelsesrejse ad Diget langs Vesterstranden. Men det er ganske vist en Rejse, som ikke er helt „lige ud ad Landevejen“. Der løber en Sti deroppe paa Digekammen; ikke en civiliseret Sti, men et muntert Op og Ned, en idelig Bugten sig frem mellem Ranker af Bukketorn, der uafladelig smækker En i Hovedet eller over Fingrene. En pragtfuld Sti! Stranden til den ene Side, en stor grøn Flade, den tidligere Fjordbund, til den anden. Diget slipper, man kommer ud paa det gamle Land, og over en lav Strandbrink gaar Vejen fremad langs Havet, ud i Frihed og Ensomhed.

Langt, langt forude bygger Solstraaler og Skystøtter de skønneste Lysfald under Røjleklinternes mægtige Pande, og inde i Land breder sig den store *Fogense Mose*, rig paa Plante- og Dyreliv, det ene Plantesamfund efter det andet, forskellige efter Bunden de vokser paa. Hist ovre er der Tuer af Siv, her suser Tagrøret, derhenne blomstrer Lyngen

Det gamle Bogense og det ny. Raadhuset i Baggrund.

O. A. POT.

i lillarøde Pletter. Og hinsides Mosen finder vi det ægte fynske Bondeland, Nybyggerhjem fra Udstykningen af Hugget, straatækte Smaaejendomme, omgivet af Blomster og bugnende Haver.

Tager man den modsatte Vej, østerpaa fra Bogense Kirke, kommer man ad den friske Sti over Strandbrinken ud til Byens tiltalende Anlæg. Lige uden for Kirkegaardsdiget staar en Mindesten for Landstingsmand C. Pagh, i sin Tid en af Byens Foregangsmænd, og i Anlægget har Peter Trautner faaet sin Sten. Man kan fortsætte til Østerø og er hermed naaet ud i Nærheden af det store østlige Omraade, som tillige med Inddæmningen imod Vest har givet Bogense Navn af Fyns eneste Marskby.

De vældige, næsten ubrudte Eng- og Markflader lægger en vis Stemning over Byens nærmeste Omegn. Men det vilde unægtelig være til Gavn for Bogense, hvis Udviklingen førte med sig, at Herregaardsjord forvandles til Husmandsbygd. Det er en ikke ringe Hæmning for Byens Næringsliv, at den egentlig talt ikke har noget Opland i sine Omgivelser mod Øst og Vest.

Bogense er den havprægede By, som vender sit Ansigt mod Nord, mod Havet, der maaske er allerskønnest i Sommer-

nattens forunderlige Dæmring. Den Vej retter ogsaa den fremmede uvilkaarlig sit Blik og sin Gang.

Men over Havet og dets Trylleri skal man ikke helt glemme, at der paa den anden Side af Byen ligger en lille pæn Skov, som bærer Navn af Bogense Fredskov, skønt den hører ind under Gyldensten. Omme bag Skoven, ved Gaarden Kristianslund, er der en Have med høje Bøgehække, som ikke synes at ville høre op. Et Sted er der gjort Indhug i Bøgehækken, og i Aabningen vokser en stor, bredkronet Eg. Alene for dennes Skyld — og for Hækkens — er det nok Ulejligheden værd at lægge Vejen bag om Skoven.

Og saa vender vi atter Blikket mod Havet, mod det aabne Kattegat. Forinden vi giver os paa Vandring længere ind i Landet, vil vi gæste den skønne Ø, som har sendt os sin lokkende Hilsen, hvad enten vi færdedes paa Kirkebakken eller langs Strandstien, eller vi fra en Motorbaad uden for Havnen tog et Overblik over Byen med det hvide Kirketaarn over den torneklædte Havbrink.

Æbelø.

Smuk er Æbelø, set fra den nordfynske Kyst eller fra Højderne inde i Land, men endnu skønnere og stoltereovre fra Jyllandssiden. Fra Bjerreherreds Banker ses den svævende over Kattegats Flade, et daarende Luftsyn, en Højborg med gule Mure og hvidkalket Taarn. Naar Fyret tændes i Skumringen, ligner det et venligt blinkende Øje, og i Foraarets solflimrende Luft synes Øen et duvende Skib, der med skraa Stævne glider frem af Varmedisen.

Æbelø — Længslernes Maal for saa mange, og dog kun gæstet af forholdsvis faa. Man kan tage derover med Motorbaad fra Bogense. Eller man kan, som jeg gjorde det paa min første Æbeløfærd, leje en Baad i Nørreby og lade sig sejle over. Og endelig det allermorsomste: Man kan køre til Æbelø med Hest og Vogn fra Jersore Strand over Æbelholm og Revlen Braaddet. Men naturligvis kun i Magsvejrs og ved Ebbetid.

Vi tager Plads i en rigtig gammel Fjællevogn mellem Halmknipper og duftende Hø, medens Ejeren og hans Kone sætter sig op paa Agefjælen forude. Vi kører langs Kysten af

Den vaade Landevej til Æbelø.

O. A. FOT.

Lindø, der nu er landfast med Fyn, forbi Skallegravere, i Færd med at fravryste de grunde Kyster den Rigdom af Muslingeskaller, som er ophobet gennem svundne Aarhundreder. Herfra drejer vi lige ud i den lavvandede Strand og i et stort Buesving, for at undgaa den mere dyndede Bund, over mod Øen Dræet, som med sine smaa venlige Ejendomme ligger grøn og smilende i Nordvest. Vognene med deres levende Last og gyngende Halmknipper spejler sig muntert i Havvandet, hvor man i Bunden ser Hjulsporene af de forudgaaende Køretøjer. Saa tværs over Østpynten af Dræet og atter ud paa den vaade Landevej, indtil vi naar den urørte Æbelholm, som ved en lang Revle, Braaddet, er landfast med Æbelø.

Her er vidunderlig frit og frisk — et broget Fugleliv, Ryler i Løb langs Havstokken, Viber og Maager over vort Hoved, Ænder svømmende paa de stille Vande. En lille Vibeunge spanker omkring i Gruset, alt aander Fred og ingen Fare. Og dog rummer selv denne øde og fjærne Plet en Art Krigsminde, en Skanse fra 1864, tre grønne Høje, ikke let at vide, hvad Meningen har været. Kun fra Naturens Side har Freden virkelig været brudt. Vi hører om en Karl, som for henved tre Snese Aar siden blev skyllet af Vognen af en

Raludgravningerne. Gammel Kystlinje. Æbelø.

G. BALSLOV FOT.

pludselig Springflod og druknede. Og fra ældre Tider har vi Beretninger, som viser, hvor farligt det kan være at drage til Æbelø søværts i ondt Vejrlag.

Et enkelt Sted er der Hul i „Vejen“, Braaddet kan overskylles ved Højvande, hist og her naar det dybe Vand nær ind til Revlen. Der har været Planer oppe om at bygge en Bilvej fra Jersore til Æbelø, men Arbejdet vil blive saa overvældende stort, at det næppe kommer til Udførelse. Og vi er mange, der siger: Godt det samme! En Bilvej vil uhjælpelig henvejre Øens jomfruelige Duft af Fjærnhed og Ensomhed og udslutte en Del af dens enestaaende Særpræg.

Men her hvor vi nu, henslængt i de bløde Halmknipper, nyder Frihedens Sødme, her er Orefolkenes Skovvej. Fra gammel Tid har de hentet deres Brænde fra Æbelø, en Rummeter ad Gangen. Hestene har maattet slide dygtigt, men især naar Isen var farbar som i Vinteren 1929, kunde Læsset være dobbelt saa stort.

Vognen standser ved Bestyrerboligen, det tidligere Skovfogedhus. Det ligger i Udkanten af den store Skov, der synes at dække det meste af Øen, de to Trediedele af Æbeløs 430 Tdr. Land er da ogsaa skovklædt. Kommer man med Motorbaad fra Bogense, lægger man ind til en nyopført lille Havn

Hus ved Osterhoved.

P. J. PEDERSEN FOT.

omme paa Vestersiden. Her lægger man Mærke til de store Udgravninger af Ral til Lillebæltsbroen. Man tager et Overblik over den lave Strandfælle, som er dannet af opskyllede Strandvolde, og dvæler ved Øens gamle Kystlinje, der afmærkes af vindblæste Træer og Buske. Og saa følger Vandringen Stranden rundt.

Lad os dog, inden vi begynder vor Rundgang, kaste et flygtigt Blik paa Øens Historie. Navnet kendes fra Valdemar Atterdags Jordebog, maaske stammer det fra den vilde Skovabild, der rimeligvis har haft stor Udbredelse herovre. Og et Stridens Æble har den skønne Ø været op gennem Tiderne. Den hører til Klinte Sogn, og da Øen var Kronens, har „Kongens Bønder“ i Sognet gennem Aarhundreder haft Ret til at hente Tømmer og Brænde i Skoven. 1578 skænker Frederik den Anden Æbelø til Mourits Podebusks Enke, og 1623 sælges den til Borgerne i Bogense med Borgmesteren i Spidsen. Det førte til, at Præsten i Klinte mistede sin Tiende, hvad Under da, at han klagede over Tabet. Han fik ogsaa nogenlunde Medhold, for i 1656 hedder det, at Øen skal deles mellem Bogense og Klinte.

Omtrent til dette Tidspunkt har Æbelø henligget uden Bosæt. Kun en gammel Fisker holdt til derovre om Som-

Kalkuskredet. Æbelø.

G. BALSLOV FOT.

meren. Til Ly havde han paa Strandbredden opført en Hytte af Tang med en gammel Tønde som Skorsten. Men i 1651 byggedes et Hus til Ophold for de Folk, der ryddede Skov til Agerland. Skovrydning har i de Tider været regnet for en fortjenstfuld Handling, det ser man af, at Borgmester Hans Jørgensen 1666 i sin Egenskab af „Rydningmand“ blev fritaget for Tiende og Afgift i 20 Aar. Efterhaanden afhændede de Bogense Borgere deres Jorder til fremmede, og en Tid gik det løs med bitre Stridigheder, dels mellem de nye Ejere indbyrdes, dels mellem en bjærgsom Tolder og Borgerne i Bogense, der stadig gjorde Krav paa Øen. 1726 blev Amtmanden over Assens Amt, Ivar Andersen, en tidligere Kammer tjener, Eneejer af Æbelø, og 1782 gaar den over til Grevskabet Einsidelsborg. Æbeløgaarden bortforpagtedes, og fra 1856 blev Skoven paa Æbelø gennem en lang Aarrække drevet som Dyrehave. I 1864 fik Æbelø pludselig fremmede, da et Kompagni af Aarøes Strejfkorpss indkvarteredes derovre. Det var næsten en Trusel om Hungersnød; men Greven paa Einsidelsborg klarede Tingene: Han sendte hele Vognlæs af Levnedsmidler over til Øen!

I vore Dage har Rigmænd kastet deres Øjne paa Æbelø. En kort Tid ejedes den af Emil Glückstadt, saa kom en

Klinter paa Østsiden af Æbelø.

G. BALSLOV FOT.

Dansk-Amerikaner, og nu tilhører den Mylius-Benzon fra Benzon ved Grenaa.

— Stranden rundt! Under Vandringen opdager vi snart, at Æbelø er et uendeligt Skifte mellem aabne og lukkede Landskaber, mellem drømmende Dvælen og straalende Fjærnsyn. Fra Skovtykningens Halvmørke træder vi hvert Øjeblik ud paa høje Klinter, hvor man trækker Vejret dybt og skuer langvejs bort. Paa fremspringende Lerknuder staar enlige Træer med blottede Rodtrævler, der svinger i Blæsten som Haartjavser om Klintens Pande. Og allevegne er Strandkanten fyldt af store, bølgeglattede Stene, som Havet har skyllet ud af Skrænterne.

De største af disse Stene samler sig under Øens Nordøsthjørne, det skønne *Østerhoved*. Højt oppe følger vi en Sti mellem Nælder og Brombærkrat. Paa begge Sider smalner Pynten af i en grøn Kile med dybe Styrtninger nedover. Jordsmonnet er sønderrevet ude i Spidsen, Kilen har tidligere skudt sig længere frem imod Øst. For Havet bryder paa og river ned, fra Aar til Aar er Billedet nyt og forunderligt.

Pragtfuld er især Nordkysten fra *Østerhoved* vesterpaa. Stenene hober sig op, den ene vældigere end den anden, Klin-

terne stiger høje og mangefarvede mod Skoven, store Skred kommer langsomt glidende med hele Skovstykker ned over det fedtede plastiske Ler. Nu og da tegner en Hejre sin stolte Bue i Flugt over Skoven, eller de brogede Gravænder kommer i Flok og Følge susende hen over Vandfladen.

Ind i Skoven paa ny, ad en Sti gennem Bregnekrat under Birke. Herinde, i Øens skjulte Hjærtekammer, finder vi den store *Kristtjørn*, som i 1923 blev fredet af Naturfredningsnævnet. Den regnes for den største i Danmark, Højden er 14—15 m, Stammens Omfang knap 2 m. Omgivelserne har deres egen løndomsfulde Stemning. Under de fine hvide Birke med det spæde Løv staar en tæt Underskov af Ørnebregner. En Solsort farer skvættende fra Stamme til Stamme, ellers ingen Larm og ingen Toner. En dyb Stilhed, en rugende Ensomhed er det, der fylder Sjælen paa denne bortgemte og drømmende Plet.

Ogsaa i Skoven, men med Udsyn mod et Blink af Hav, ligger Æbeløgaard, forbunden med Bestyrerboligen ved en Granallé. Det gamle Stuehus er en jævn og køn Bindingsværksbygning — alle Husene paa Æbelø udmærker sig for Resten ved at staa i god Samklang med Omgivelserne. I Gaardens Nærhed vokser nogle Ege, som er fredet, fordi de er Tilholdssted for den sjældne og mærkelige Bille, Eg-hjorten.

Vesterude spænder *Troldeskoven* over omtrent en Tønde Land. Den er som en Samling af levende Billedhuggerarbejder, formede af en rig og sælsom Indbildningskraft. Knudrede Ege og krøllede Bøge vokser mellem hinanden, sommetider ind i hinanden, kryber som Slinger hen over Bunden eller rejser sig trodsigt som en tirret Hugorm. Dystert er der herinde selv paa den klareste Dag, Navnet giver sig næsten af sig selv. Troldeskoven er et Naturmindesmærke over en aarhundredlang Strid. Mellem Havet og Troldeskoven vokser nu en Granskov op; men forhen har Vestenvinden haft fri Fart, og i Kampen for Livet har Træerne strakt sig og krummet sig, er falden paa Knæ og har rejst sig igen, knugede og krøblede, ukuelige og sejrende trods alt. Og nu er Striden endt. Et prægtigt Naturminde staar fredlyst tilbage.

Bestyrerboligen. Æbelø.

G. BALSLOV FOT.

Stejle Klinter løfter sig over Vesterstranden. Kravl engang derop og tag et Syn over Kysten, der maaske er Æbeløs mest ejendommelige. Helt ud mod Nordvesthjørnet, det evigt brusende *Nordrebraad*, gaar Stranden i en stenstrøet, farveglitrende Stribe, og op ad Klinterne stiger Skoven i en jævnt skraanende Bue. Dog ikke den sædvanlige Skov; her er det især *Hvidtjørnen*, der tager Stødet af mod Nordvesten. Hældende mod Øst kravler Tjørneskoven til Vejrs, klippet af Blæsten, hist og her spættet af vilde Roser, højere oppe med lave Ege iblandt. Og nede ved Stranden staar de yderste Forposter, stivnede, tavse og sorte, med blottede Rødder, endnu i Døden holder de Vagt paa den stride og vejrhaarde Kyst.

Hele den stormbidte Skraaning ligner en mægtig Pude, der skifter Lød efter Aarstiderne — dejlig grøn om Vaaren, overdrysset med Tjørnesnes hvide Blomstersne, mørkere ved Sankt Hans, naar Vildroserne blomstrer, vissenbrun om Efteraaret med bløde, dybe Farvetoner. *Fyrtaarnets* Spids med Linsen rager op over denne Pude, og Blikket flyver vidt og frit over det brusende Hav til det høje, blaanende Land ovre i Bjerre Herred, der dukker op af Bølgerne lig en vældig Hval.

Der lever kun 5—6 Familier paa Æbelø. Frihedens lykke-

lige Aandedrag, Ensomhedens Trolddom er allevegne. Og under sin Vandring støder man stadig væk paa noget, der fanger og fryder. En Flintflække, der glimter i Pløjejorden, fortæller, at her gjorde Stenalderfolkene Landgang for Aartusinder siden. Ved Troldeskoven vokser den sjældne Storbladet Lind med sine blæstvredne Stammer. Og Dyrelivet er rigt. Harer flygter, Agerhøns og Fasaner flyver op, Faarene græsser mellem Strandslettens vejrbitte Tjørne, Hundreder af opskyllede Muslinger og Søstjærner lyser i Strandkanten.

Æbelø vilde være storartet egnet til „Nationalpark“. Men foreløbig er den altsaa Lystejendom. Lad os haabe, den i al Evighed faar Lov til at blive det, den er: en Ø, en af Danmarks skønneste og frieste Pletter, værnet af Havet, men tilgængelig for enhver, der vil gøre sig den Ulejlighed at pløje Kattegat for at lære den at kende! Som en svømmende Skov, et Æventyr vugget af Bølgerne, bør den henligge til sene Tider, herlig ved sin Ensomhed og sin karske Havluft, djærvere, mere urørt og med mandigere Aasyn end sine Søsterøer i den fynske Øgaard.

Slettebygden.

Øster ud af Bogense fører *Slettens Landevej* i en stor Bue gennem Nordfyn over Otterup ned til Odense. En taaget Efteraarsdag kan der være noget trøstesløst over disse Egne. Men ved Sommertid, naar Landet staar i Blomst, hviler der en tiltalende Ro over de store, grønne Engflader, en vis Finhed, noget dæmpet og fredfyldt, som gør En godt.

Et Stykke fremme gaar Landevejen i Kanten af den gamle Kyst, og ser man nærmere til, opdager man ud mod Havet den ene lille fordums Ø efter den anden: Østerø, Lille og Store Stegø, Lindholm, Langø med sin stille Plantage. En Pryd for Landskabet er de to smukke hollandske Vejrmøller med mægtige hvide Skrog — Stegø og Langø Mølle — der spejler sig i Kanalernes stille Vand. De blev bygget som Pumpemøller i forrige Aarhundrede, da Grevskabet Gyldensten foretog de store Inddæmninger. Stegø Mølle brændte for nogle Aar siden, men genopførtes i sin gamle Skikkelse. Der er ensomt og fredeligt paa disse Kanter; her færdes Hejrer og Bekkasiner, Svømmefugle og Vadefugle, Raadyr som

Siege Mølle.

O. A. FOT.

staar stille for Enden af en Skovvej, en Paradisfred, der kun brydes ved de store Jagter fra Gyldensten.

Dulgt i hin Skov og ved dejlige Alleer af stævnedede Linde løfter Herregaarden Gyldensten, det gamle Enggaard, sine tunge røde Murstensmasser over Gravenes blanke Vandspejl. Skovene lokker, de er ikke store, men de bryder Ensformigheden, og bagved dem aabner sig helt nye Landskabsstrøg. Heromme møder vi tiloversblevne Stumper af de mærkelige nordfynske Bjerge — Grusbakker med en Kærne af Ler og oppressede Grus- og Sandlag. Disse saakaldte „Aase“ er et Stridens Æble mellem vore Geologer, der enten forklarer dem som Flodsenge, dannede under Isen i samme Retning som den rykkede frem, eller som Aflejringer paa langs ad Isranden.

Hvad enten nu den ene eller den anden Opfattelse sejrer, vilde det være rimeligt, om et enkelt af disse Naturmindesmærker havde faaet Lov at blive liggende urørt. Men de er allesammen mere eller mindre ødelagt. Grusværker, Stenbrud, hvorhen man kommer, ogsaa naar man fra Skoven ved Gyldensten naar ud til Esterbølle og Smidstrup Bjerge.

Stilfærdigt, indtagende er Billedet af *Tyentved Gyde*, der fører paa langs hen under Aasen. Saa morsomt ligger de smaa hvidkalkede Hjem, dels ved Foden af, dels oppe i Grus-

Treløngel Bolssted. Tyentved.

O. A. FOT.

bakken, med Syrenhegn ud mod Vejen, og med Haver der blusser af Blomster og rødmer af solmoden Frugt. Ikke mindre tiltalende er Udsynet oppe fra Aasen, hvor den hvide Sandager Kirke dukker frem, lysende mod Skoven.

Der maa jeg om, siger man til sig selv. Og det er virkelig en Overraskelse, der møder En, naar man svinger om Hjørnet ved *Sandagergaard*. Først en gammel Herregaard, forfalden og forsømt, men med en vis uforgængelig Skønhed i sin tunge, faste Hovedbygning med de dunkle Grave omkring. Enten man vil eller ej, Ens Tanker bliver hængende ved Ordet: Torneroseslot. Vejen bugter sig udenom Gravene, der er grønne af Andemad, forbi høje Kastanier, og helt omme i Bagkrogen staar man ved Sandager Kirke. Staar her med en Fornemmelse af et „Hertil og ikke længere“. Der er dvælende tyst, kun Træerne suser over glemte Løndomme. Helt for sig selv, næsten indhyllet i Løvværk, i Skjul bag den sælsomme Torneroseborg, ligger Sognets Kirke, det er næsten, som de stille Veje *maa* standse her. Man gribes af en sær Fortryllelse og undres over, at man her i det aabne nordfynske Land har forvildet sig ind i et fuldkomment Indelukke.

Ensomt knejser den gamle Sandager Mølle paa sin top-

Esterholle Bjerge.

O. A. FOT.

pede Grusbanke, og næsten lige saa ensomt træder *Guldbjerg Kirke* frem paa sin fritliggende Bakke. En smuk middelalderlig Indgangsportal buer sig over det mosgroede Kampestensdige, og ud over Banken breder sig et vindblæst Krat med mærkelige og sjældne Planter. Bakken er da ogsaa fredlyst, der maa ikke plantes eller bygges over et bestemt Omraade.

Sletten, Landet mellem Bogense og Odense, mod Øst afgrænset af Fjorden, har fra gammel Tid haft Ord for at være et aabent, skovløst og ensformigt Land. Naar man rejser med Jærnbanen fra Odense til Bogense, er det let forstaaeligt, at denne Opfattelse har faaet Raaderum. Men naar man færdes ad Veje og Stier, vil man opdage, at den kun delvis er rigtig. „Sletten“ betyder det glatte, det skovbare Land, og Nordfyn er unægtelig fattigt paa Skov. Temmelig fladt er der ogsaa over store Strækninger, men hist og her højner Jordsmonnet sig i jævnt stigende Bølger, og i Egnen Øst for Bogense brydes Fladlandet af Aasenes stejle Grusbakker — endnu; men det ser ganske vist ud til at være kun et Tidsspørgsmaal, naar de udslettes. Alligevel er der mange Steder, hvor man har vide og venlige Udsyn over Land og Hav.

Sandager Mølle.

O. A. FOT.

Sletten er en tidlig opdyrket Bygd. Ingen Steder staar Hvedemarkerne mere bugnende end paa Nordfyns muldede Jorder. De dejlige blandede „Levendehegn“ savnes for det meste, og der er Strøg, hvor de stift strittende, stævnedede Poppehegn (Pilehegn hedder det paa Fynsk) giver Landskabet et glansløst og trættende Udseende. Saa meget mere glæder man sig over de hyggelige, ofte tæt sammenbyggede Landsbyer og de kønne, velholdte Haver. Paa Grindløse Mark, ved Landevejen mellem V. Egense og Vesterby, vil man finde en af disse dejlige Haver, der er et ægte Udslag af folkelig fynsk Havekunst. Det er beundringsværdigt, hvad der her er skabt i Løbet af forholdsvis faa Aar. Et sumpet Strøg er forvandlet til en frodig Elleskov og et nydeligt Anlæg med Birketræer, Plæner og Blomstergrupper. Og ud imod Landevejen straalder i festlige Farver en Stensætning med Stenurter og mange andre blomstrende Planter.

Grindløse Bjærg, tidligere den længste af alle nordfynske Aase, er brudt helt i Stumper og Stykker, kun længst imod Vest staar Kronsbjerg tilbage, vel sagtens reddet fra Undergang ved den skumle Naaletræsplantning, der skjuler Bakkens Linjer. Øst for Grindløse møder vi et bølgeformet Strøg, gennemfuret af smaa Vandløb med tilhørende Dale, og ikke

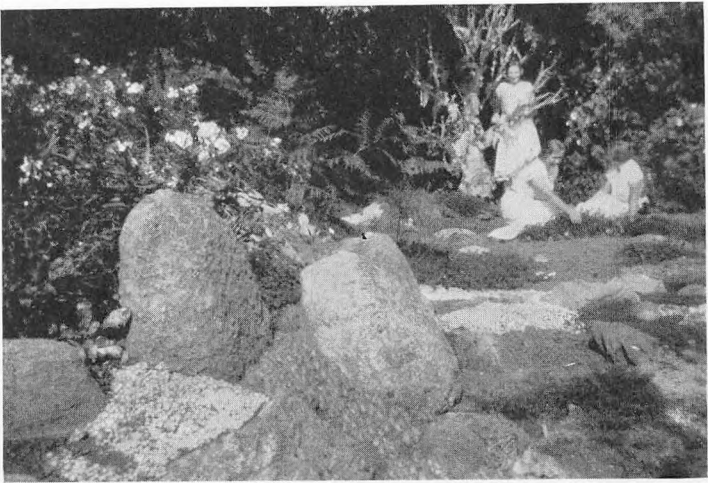
Ved Guldbjerg Kirke.

O. A. FOT.

længere fra Havet end at det ses blinkende i Synsranden, saa snart man kommer en Smule til Vejrs.

I en af disse Dale, nær ved den inddæmmede Klinte Strand, ligger den gamle *Holme Vandmølle*, en af de faa, hvor et rørklædt Halvtag endnu dækker det gamle Møllehjul. I den nærliggende *Nørre Næraa Kirke* ses en Runesten med den knappe og malmsfulde Indskrift: „Tormund nyd Højen“. Ingen véd, hvor Tormunds Gravhøj har ligget, og vi skal vel sagtens være henrykt over, at Stenen ikke er forsvundet til- ligemed Højen. Men i Fantasien rejser den sig mørk og mæg- tig, en Anklage mod unænsom og tankeløs Handlemaade.

Paa det flade Land Norden for Slettens Landevej ligger Herregaarden *Kørup*, indhyllet i en rigtig svulmende Herre- gaardshave, spejlende sine takkede hvide Gavle i brede Borg- grave. Fra Landevejen har vi i nordlig Retning set en Stribe af *Næraa Strand*, der er en Indskæring af Kattegat. Mellem Fjorden og det aabne Hav med den bølgeglattede Kystlinje skyder *Agernæs-Halvøen* sin butte Snude frem i Havfeltet. Tidligere gik der en Fjord fra *Næraa Strand* Sønden om Halvøen helt ind forbi *Krogsbølle Kirke*. Nu skiller et grønt kileformet Marskland mellem Storgaardene *Kørup* og *Ege- bjærg*. I Munden af den gamle Fjord laa fire *Smaaøer*,

Hæve paa Grindløse Mark

O. A. FOE.

Lilleø, Mellemø, Storø og Askø, men fra 1782 blev de forbundet med Jordvolde, og Dæmningen ført videre langs Næraa Strand helt ud til Spidsen af Halvøen. Greven paa Einsidelsborg (det nuværende Egebjærg) byggede en Sluse af hugne Sten og med dobbelte Porte, og i 1806 var der indvundet 600 Tdr. Land, der senere er blevet helt tørlagt.

Afsides og fjernt laa dette brede Herregaardsland med det lave forblæste Jordsmon gennem Hundreder af Aar, ombrust af Havbrænding og skvulpene Fjordsølger, omsunget af hvinende og fløjtende Fuglestemmer, ukendt for de fleste, som det for Resten er næved at være den Dag i Dag. Stenalderfolket har sejlet hertil i deres fladbundede Eger. En stor og smuk Bronzeøkse, som blev fundet paa Storøen, da man tog Jord til Dæmninger, vidner om Besøg af den følgende Tids mere højtstaaende Oldtidsfolk, og for Sørøvere og Næsekonger maa Pladsen have været et helt Himmerig.

Fra Dæmningen ser man det blide, let bølgeformede Land omkring den inddæmmede Klinte Strand og over Næraa Strand til Nørreby Hals. Længere ude staar Æbeløs skønne, grøntækte Mure, og i flimrende Luftspejlinger løftes det jyske Højland mellem Juelsminde og Horsens Fjord.

Mod denne Baggrund af lave Kyster, grunde Vige og

Holme Mølle.

O. A. FOT.

aabent Hav udfolder der sig et Fugleliv saa rigt, mangfoldigt og malerisk smukt, at det søger sin Lige paa Fyn. Paa Ager-næs Fæled fylder Rødbenen Luften med sit enstonige Skrig, Graaand og Gravand liver op i de grønne Flader, Brushanen leger under Storøens lave Klinter. Og ved Strandbredden ses de nydelige Præstekraver i tumlende Solskinsflugt, Sølvmaager og Stormmaager, Tærner og Splittærner kredser over Ens Hoved. Hættemaager gynger paa Bølgerne, et Par Klyder flyver op, skønne i Flugten, et glimrende Skifte af sort og hvidt, og et Par Hejrer i silkefin, blaagraa Fjerdragt gaar paa Fiskefangst i det lave Fjordvand.

I Storskov, Nordvest for Herregaarden *Egebjerg*, (som fornylig har faaet sit gamle danske Navn igen), findes den navnkundige Hejrebygd, som har til Huse i hundreedaarige Ege. Og runder man selve *Agernæs*, Fyns nordligste Hjørne, synker Ens Fødder i lave, vindbrudte Sandhøje, de eneste paa det frodige Fyn, der kan gøre Krav paa Navnet: Klitter.

Men det allermærkeligste Stykke Natur herude i det nordligste Nordfyn er alligevel *Gamle Herres Skov* mellem den nu udtørrede Skovmose og den frie Nordøststrand. Her er urfrisk og dejlig urørt, her former Blæsten Træerne efter sine barske og stridige Luner, som i sin Tid Troldeskoven paa

Egebjerg.

JOH. JØRGENSEN FOT.

Æbelø. Her vokser langs Kysten en Bræmme af sælsomt vredne Fyrre og knudrede Ege, hule, næsten krybende og kravlende Stammer med Redepladser for ynglende Fugle. Her kan man f. Eks. se Træløberen i al Frejdighed fare op og ned ad Stammerne, uden i mindste Maade at lade sig forstyrre af Mennesket, som er trængt ind paa hans Enemærker.

Slettens Landevej fører videre gennem Norup, en af de ikke alt for mange Landsbyer, hvor et stensat Gadekær endnu spejler Kirkens Trappegavl og den gamle smukke Præstegaards hvidkalkede Længer. Syd for Byen hæver sig Jeppeshøje med mørke Kupler og Stengrave fra Oldtiden. Højden er kun 23 m over Havfladen, men Udsynet rækker langt over det flade Omland, og Havet er den blaa og friske Baggrund i Billedet.

Vesterpaa ligger en Egn af Sletten, som afgjort fortjener en nærmere Omtale, ikke fordi den har noget at byde paa i Retning af Naturskønhed, men fordi den er gennemvævet af Oldtidsstemning. Især har Sognet *Hjadstrup* været Midtpunkt i en vældig Stenalderbygd. Men ak, der er kun Rester af fordums Herlighed tilbage. Naar endda disse Rester blev holdt i Hævd og Ære — men det er langt fra Tilfældet alle vegne. Til de bedst bevarede Mindesmærker hører de to

Runddysser ved Hjadstrup.

O. A. FOT.

skønne Runddysser, der kroner en højtliggende Mark Nord for Hjadstrup By. Dog, naar man sidder deroppe en Efter-sommerdag, henslængt i blomstrende Lyng, falder det sært ved En at tænke paa det, der er gaaet tabt. Her var det altsaa, paa denne selvsamme Mark, at der endnu op imod 1880 stod en mægtig Gruppe af Oldtidsminder, en halv Snes Dysser og Jættestuer i alt. Hvor ædelt et Smykke paa det jævne nordfynske Land, hvor straalende en Seværdighed, om Fremskridtets Hjul var gaaet uden om denne enestaaende Oldtids-Gravplads! Nu maa vi ty til et gammelt Billede for at faa en Forestilling om Rigdommen, der gik tabt.

Det var et ældre Slægtled, der fjærnede de stolte Oldtidsminder. Men lad os tale saa sagte derom. Vi har kun nødig at gaa 1 km længere mod Nord for at finde et utroligt Eksempel paa hensynsløs Fremfærd i vor egen Tid.

Paa Gyrup Mark, omme bag en Bondegaard i Udkanten af Stationsbyen Kappendrup, ligger der en stor fredlyst Langdysser „*Kappendrup Kirke*“, næsten skjult bag Træer og Buske, hist og her med Skrammel slængt hen over sig og i Omgivelser, der skriger mod Oldtidsstemningen. I sig selv er Dyssen stor og smuk — eller den *kunde* være det — grønklædt, med mange Randsten og to Gravkamre, det ene har

endda en mægtig Overligger. Men Fredlysningen virker jo som et Vrængbillede.

Dog, værre endnu forholder det sig med et andet „fredlyst“ Oldtidsminde, som man kommer forbi paa sin Vej om til Langdyssen. Det ligger umiddelbart op til en af Gaardens Udbygninger, men i en fuldkommen ødelagt Tilstand. Det ligner en Mellemting mellem et Stenbrud og en Skrammel-dyng; Murbrokker og Bliktøj flyder omkring i en Kreds af oprejste Sten, som endda ser noget medtaget ud. Men det *maa* være en Jættestue, skønt ingen Overligger er at øjne. Og det mærkeligste er, at denne Ruinhob er — fredlyst! Pælen med F. M. virker i disse Omgivelser som en Skampæl.

Men ikke nok med det. Saavel i 3. som i 4. Udgave af Traps Danmark ser man et Billede af en pragtfuld „Jættestue ved Gyrop“ med en Kreds af Bæresten og vældige Overligger. Forgæves spørger jeg stedkendte Folk om en saadan Jættestue. Ingen kender den. Der er kun een Forklaring mulig: den skønne Jættestue, der afbildes i Traps Danmark, er den samme som det skændede Mindesmærke ved Siden af „Kappendrup Kirke“.

Saa er det dog noget helt andet, naar man paa fri Mark Nord for Bladstrup standser ved de to fredlyste Oldtidsminder, Jættestuen „Pengesten“ og Dyssekamret „Ærtesten“. Højene er forsvundne, men Kamrene staar smukt paa den flade Mark og lægger en Stemning af Højtid over Omgivelserne.

Og længere mod Vest naar man Fyns stolteste og mest navnkundige Oldtidsmindesmærke: *Glavendrupstenen*. Om denne fortælles der udførligt i et andet Afsnit af Aarbøgen. Her skal kun siges et Par Ord om Mindesmærket i dets Forhold til Landskabet.

Oprindelig har det ligget som Kronen paa et lavt, men dog fremtrædende Højdedrag, gribende rent umiddelbart allerede i Afstand, i fast og ubrydelig Samklang med Landskabets Linjer. Ragnhild og hendes Sønner har aabenbart tænkt sig, at det skulde ligge frit, synligt videnom i den flade Omegn. Nu er det spærret inde mellem Træer, der stænger for Udsynet, og til Nabo har det et Bølgeblikstur, bestemt til at bruges som Samlingssted i Tilfælde af Regnvej. Det er alt-

Ærtesten. Dyssekammer paa Bladstrup Mark.

O. A. FOT.

sammen gjort i bedste Mening, og man kan kun prise Sletteboerne, fordi de føler Trang til at samles til Fest i Nærheden af det forunderligt talende Oldtidsminde. Men Plantningen er og bliver en Misforstaaelse, og Bølgebliskuret — — naa, ikke mere om det. Derimod er der Grund til at glæde sig over den nye Festplads sønden for Banken, der snart maa kunne afløse den gamle. Hvad vilde der være i Vejen for at rydde hele den sydlige Trærand under Stensætningen og saa senere fjærne ogsaa den nordlige! Hvor langt skønnere og friere, hvor meget mere vældigt og værdigt, i Overensstemmelse med Oldtidens Syn, vilde ikke Skibssætning og Runesten komme til at tegne sig mod Himlen, hvis en saadan Frilægning blev gennemført!

* * *

Vi vender os paa ny mod Øst, til Strøget omkring Slettens Landevej og ud mod Odense Fjord. Hovedbyen her er *Otterup*. Den er vokset op paa det Sted, hvor Bogensebanen svinger længst østerud og i et Knæk nærmer sig Landevejen. Umiddelbart Vest for Byen oplives Landskabet af et Halvt-hundrede Smaabruugerhjem med røde Tage og hvide Gavle. Det er Nybyggerbyen *Nislev*, som fortæller Historien om

Fra det nye Nislev.

O. A. FOT.

Herremanden, der i ældre Tid nedlægger en Landsby, og Husmændene, som i vore Dage faar den til at genopstaa i ny og forynget Skikkelse.

Det er ikke nogen enestaaende Historie, langt fra, men den har en egen Tone over sig her paa Stedet. I 1689 fik Christopher Sehested paa Nislevgaard Tilladelse til at flytte hele Nislev By. Nislevmændene maatte selv bryde deres Gaarde og Huse ned og flytte det hele til Gerskov, en lille Mils Vej længere mod Øst. De blev tvunget til at bygge sig nye Huse i et fremmed Sogn, deres Hjemstavnsfølelse saaredes i sin Rod, og paa Hovdagene maatte de trælle paa deres egne gamle Marker. To og et kvart Aarhundrede laa Nislev By i Dvale. Men i 1925 blev Nislevgaard, der nu hørte ind under Stamhuset Ravnholt, afgivet til Udstykning i Henhold til Loven om Nedlæggelse af Len og Stamhuse. Og hvor Ridefogden svang sin Pisk over Hovbønderne, ligger nu den genopstandne Landsby Nislev. De mange nye og gode Smaagaarde har føjet en ny Rigdom til det gode Opland omkring Nordfyns største Stationsby. Og Otterup er ikke mere i Herregaardsjordens Spændetrøje, men kan faa Lov til at udvikle sig naturligt til alle Sider.

Otterup har flere Fabriksvirksomheder, men er først og

Fra Børnekolonien ved Hasmark. Pigerne indtager Middagen i det fri.

fremmest Handelsby. I sin ydre Skikkelse er den ikke meget forskellig fra Stationsbyer i Almindelighed. Enkelte Bygninger lægger man dog Mærke til, først og fremmest den gamle Kirke med det svære Taarn, der spejler sig i Gadekæret, endvidere Hospitalet, oprettet i 1722, købt af Kommunen i 1922, nu Hjemsted for et godt Folkebibliotek. Ogsaa den kønne tekniske Skole maa nævnes, og endelig den nye, stilfulde Retsbygning i Nærheden af Stationen, som for et Par Aar siden blev købt af Sogneraadet og i daglig Tale kaldes Raadhuset. Men er Byen uden Særpræg og dens Omegn temmelig ensformig, møder man dog en Nydannelse, som viser Vilje til at skabe noget smukt og godt. Det er den store Idrætsplads i Nærheden af Landevejen, kønt indrammet af unge Træer, umiddelbart op til et opvoksende Anlæg.

Nordøst for Otterup fører en ny Landevej ud til den friske *Hasmark Strand* ved det aabne Kattegat. Her er en rigtig Badestrand, fri og udstrakt, man forstaar, at Odensefolk søger herud i store Skarer, selv om Vejlængden er tre Mil saa vel. Og saa er Hasmark „Opad“-Børnenes Paradis, Solskinskysten, hvor en Flok Dreng og Piger fra Smaahjem i den fynske Storstad kan faa Lov til at tumle sig i en Række lykkelige Sommerdage.

Fra Bornekolonien ved Hasmark. Drengene hilser Flaget. CARL ANDREASEN FOT.

Ved Hasmark Mejeri ligger den mægtige *Grydesten*, den største Stenblok i Nordfyn, eller rettere to større og tre mindre Gnejsblokke. Den vældige Sten, der maaler halvtredje Meter i Højden, skal ifølge Sagnet være kastet af en Kæmpe fra Munkebo Bakke efter Norup Kirke. Desværre kommer den store Flytteblok, et Naturminde fra Istiden, slet ikke til sin Ret, klemmt inde som den er mellem Mejeriets Bygninger.

Egnen Syd for Hasmark var i gamle Dage et helt lille Ørige, gennemskaaret af Vige og Sunde. Paa en af disse Øer, helt ude ved Fjorden, rejstes i Middelalderen den Herregaard, som nu bærer Navnet *Hofmansgave*. Skjult mellem høje Træer aabenbarer den sig først, naar man er lige ved Indkørslen. Krattet, der vokser ved Strandbredden, fortæller den tusindaarige Saga om Stormen, der tvinger de levende Væsener i Knæ. Men i Borggaarden knejser, rank og himmelstræbende, den stolte, dejlige Lind, Hofmansgaves vældige Vartegn, som ved første Øjesyn giver Gaarden sit Særpræg og sin stærke, højtidsfulde Stemning. Med den ærværdige Linds Bladsus i sit Øre gaar man fra Borggaarden ind mellem Avlsbygningerne. Overrasket staar man stille — for det er jo næsten som at vandre mellem en gammel Købstads krinklede

Udbygninger til Hofmangave.

G. A. FOT.

og krogede Bindingsværksgader. Der er de morsomste Frem-spring og de mest maleriske Kroge. Stilheden afbrydes af en Vogns Raslen eller et Par klaprende Træsko over Brolægningen — eller af Ens egne Fodtrin, naar man er ved at snuble over en frønnet Vandpost eller en sæbeduftende Balje.

Til modsat Side ligger Haven, som er næsten lige saa forunderlig. Og ude ved den lave Fjordstrand, hvor hældende Stammer danner naturlige Lysthuse, ser man over til den lyngklædte Enebærodde, til Øen Leammer med sin lodne Kratskov, til Munkebo Bakke bag vandrende Skysøjler og viftende Bygeslør.

Enebærodde! — eller *Hals Odde*, som vel nok er det oprindelige Navn. Paa Kortet ligner den en lang, mager og knortet Finger, tyndest ved Roden, pegende i Sydøst mod „Gabet“ og Halvøen Skoven paa Hindsholm. Der vokser en lille Lund ved Indgangen til det lave Rev, Draget, som danner Overgangen til den egentlige Hals Odde. Faa Steder fyldes man af en Frihedsfornemmelse som paa denne smalle, grønne Stræng, hvor Blæsten driver Skumflagerne fra Fjorden tværs over Tangen, helt ud i det aabne Hav. Nær inde ved Land svømmer Ægholm paa de vrede Fjordbølger, nøgen og ganske lille, men selv den har sit Vartegn, en stormslagen Busk, der i

Fra Eneberolde.

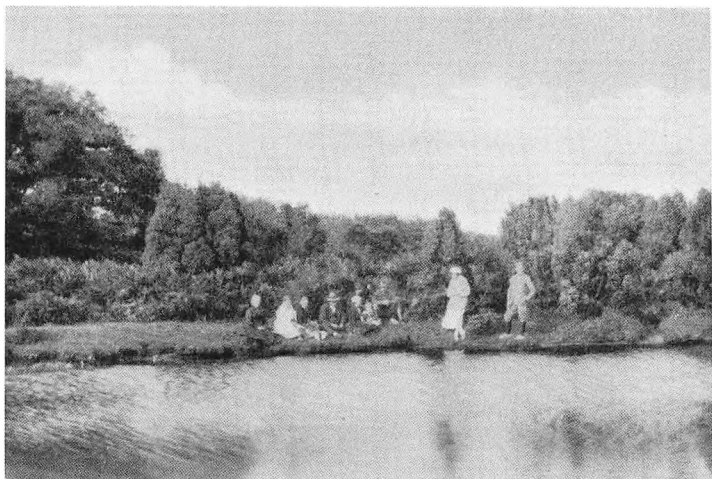
O. A. FOT.

den Grad minder om en Puddelhund, at man næppe vilde blive synderlig overrasket ved at høre et advarende Vov-vov fra den lille ensomme Ø.

Tangen vider sig ud, Skoven tar fat, vredne og bugtede Skovfyr, hist og her Birk eller Bjergfyr, mange af Træerne svedet af det barske Vejrlig, sorte som efter en Brand. Nær ved Nordstranden, i Ly af Fyrreskoven, ligger Martinegaard, en Afbyggergaard fra Hofmangave, nu Skovfogedsted. Og ved Siden af den straatækte, temmelig forfaldne Gaard fanges Blikket af en gaadefuld Fremtoning, en Rest af en gammel Ovn med aaben, sodsort Skorsten og en „Stræbepille“ i Form af en Dynge opstablede Kampesten.

Men Sønderstranden drager. Et mægtigt Krat af Tornblad vælter ved Forsommertid sin pragtfulde guldgule Blomsterflod hen over Sletten. Grupper af vejrbitte Hylde bøjer sig næsegrus mod Jorden, grangivelig som en Flok græssende Faar der strider sig frem imod Blæsten. Og over brede, brune Lyngmarker staar Ener i mangfoldige Skikkelser, forblæste Buske, strage Træer, brede, tæt sammengroede, grønligbrune, duftende Puder.

Lyng og Ener, Sand og Grus, stenede Kyster, paa Nord-siden med tydelige Strandvolde, Stenalderrevler, hvor Old-

Den lille So paa Enebærodde.

G. BALSLOV FOT.

tidsbaadene strandede, det er Enebærodde. Længst ude mod Øst er *Gabet*, det snævre Indløb til Odense Fjord, de store Skibes Alfarvej, for de faa Mennesker, der lever herude, den eneste Afveksling i Ødet. Ved Gabet lyser det ensomme hvide Fyrtaarn, tilligemed Martinegaard den eneste Bolig paa Halvøen.

Ja, tænk, dette er en Plet af Fyns Land, den karrigste af dem alle, saa fjærnt fra den gængse Forestilling om det hegnede og sødmefyldte, det frodige og smilende Fyn. Et barsk og blæstfuldt Strøg, hvor man aander dybt og dejligt, mens en Tone af frisk og kølig Fjærnhed gaar som en Havbølge gennem Sjælen.

— — Syd for Hofmangave møder vi paa ny Marsklandskabet, de store Inddæmninger, Kanalerne, Pumpemøllerne, Fuglesværmene, de gamle Ønavne: Rømsø, Lindø, Bogø, Lammesø, Gersø. Der er Steder, hvor det indvundne Land ligger under Vandspejlet i Fjorden. Og her som overalt hvor man tager Land fra Havet, har de tæmmede Naturkræfter ligget og luret paa en Lejlighed til at hævne sig. Flere Gange har voldsomme Flodbølger sprængt de skærmende Diger, skyllet Huse bort og oversvømmet store Strækninger. Efter Stormfloden i Oktober 1921 gav man sig til at højne og ud-

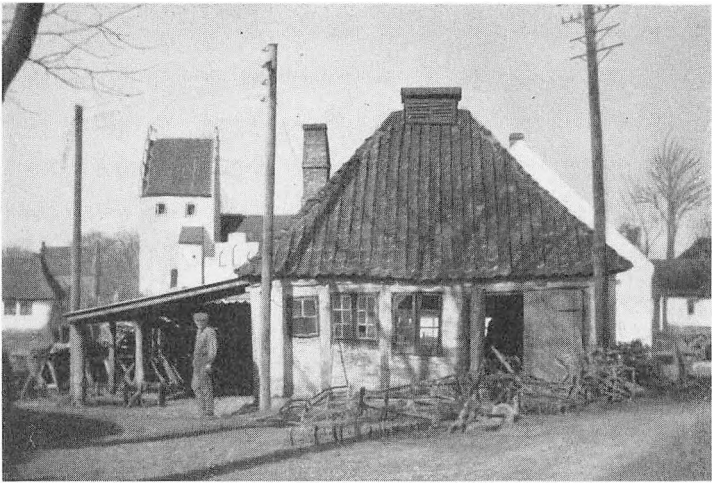
Gammel nordfynsk Mølle.

bedre Digerne, saa man nu regner med, at de skal kunne staa for en kommende Flodbølge.

Paa et af de bugtede Fremspring i Fjorden ligger Handelspladsen og Udskeibningsstedet Klintebjærg, en lille malerisk Plet ved Renden som Skibene følger, naar de fra Odense Kanal tager Retning ud mod Gabet. Fra Klintebjærg kommer man i Nordvest forbi en af de faa Skove, der vokser paa disse Kanter, til Østrupgaards anseelige Hovedbygning med det knejsende, kobbertækte Spir og en meget

smuk Park. – Sletten er en gammel Husflidsegn, og vi er her i et af Brændpunkterne for Høravl og Hjemmevævning i gamle Dage. Her lød tidligere Vævens Banken i hvert eneste Hus, og i 1700-Tallets ivrige Arbejde for Borgerheld og Folkevel indtager Foregangsmændene paa disse Egne en fremtrædende Plads. Pudsigt er det at læse i J. A. Hofman (Bangs) Skildring af Odense Amt (fra 1841) om de Fortrin og Farer, navnlig det sidste, der knytter sig til den overhaandtagende Husflid, som efter manges Opfattelse havde en højst uheldig Virkning. Husflidens Udøvere, sagde man, tabte Lysten til at slide med Jordens Dyrkning, saa Landbruget forsømtes, hvor Høravl og Vævning blomstrede.

Maaske har der været noget om Snakken. Men i saa Fald er Sletteboerne forlængst kommet ud over Ligegyldigheden for Agerbruget. De frugtbare nordfynske Jorder hører den Dag i Dag til de bedst dyrkede og mest gavmilde paa Fyns gavmilde Ø. Kan man ikke glæde sig over andet, saa kan man

Smedjen i Allesø.

O. A. FOT.

ved Sommertid paa Sletten fryde sig over Kornmarkernes brusende Fylde.

Omtrent midtvejs mellem Bladstrup og Lunde stiger Jordsmonnet, jævnt og langsomt, men dog nok til, at Brystet og Synsranden vider sig, naar man standser ved „Aasesbanke“. Fjorden blinker frem. Højlandet staar blaanende over mod Vissenbjerg og Tommerup, Slettens evindelige „Pilehegn“ dukker sig saa lavt, at de ikke længere dølger det frie Udsyn. Om denne Egn har *Hans P. Lunde* sunget paa sin Hjemstavns Maal i stilfærdige, ømt forelskede Strofer:

Mit Føjestæ de ligger høet og frijt
imelle et Pa lanje diwe Dåle;
vi sær, især mo Syj og Vest, saa vijt,
Naturen dær, ja den var vær aa måle,
næ Løwten hen i Mars æ klar og fijn
og Snæji o dé fjærne Banker skjijn.

Vi nærmer os Odense, som ligger rygende forude. Husene rykker tættere og tættere mod hinanden, store Gartnerier, gnistrende Drivhuse, Marker med Urter og Blomster. Men samtidig kommer der mere Liv over Jordsmonnet. Det sidste Stykke Vej før Overgangen til Købstaden giver Landet sig til at bølge, Skovstykker veksler med grønne Engstrimler, og i

Fra Vimosen.

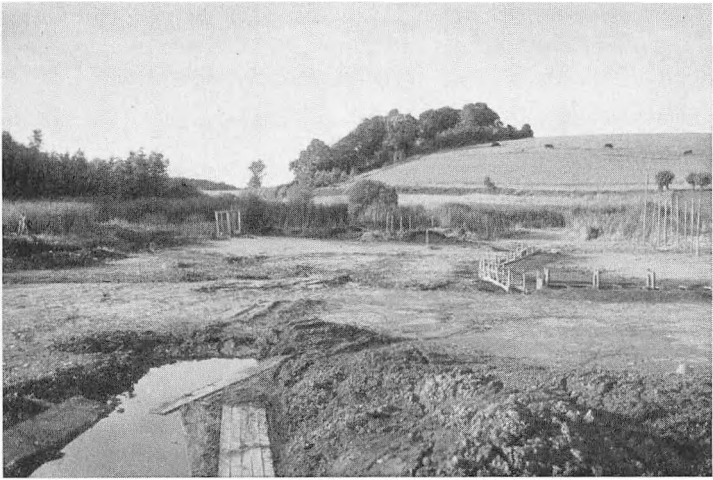
G. BALSLOV FOT.

Bunden af Engene glider Stavisaaen, bugtet og smilende, synlig i et Blink eller dulgt bag blødt rundede Jordbølger. Det er den kønneste Side af Odenses nærmeste Omegn, der vender ud mod Slettens Landevej.

* * *

Af Nordfyn har vi endnu tilbage Landet omkring de to Landeveje, som fra Odense peger i omtrent nordvestlig Retning: Rugaardsvej og Bogense Landevej. Den sidste fører paa en længere Strækning saa nogenlunde langs Randen af Stavisaaens Dal, en af de tre ligeløbende „Tunneldale“, som Smæltevandet har udgravet under Isen, da Bræen i nordvestlig Retning rykkede frem over Nordfyn. Disse Tunneldale er ikke særlig dybt nedskaarne, men heller ikke vanskelige at iagttage, naar man først har faaet Blikket aabent for deres Tilstedeværelse.

Ved Næsbyhoved Broby siger Landevejen Farvel til Stavisaaens Dal. Og ved Søndersø Skov klatrer den op over Bakkerne, som danner en Afbrydelse i den næste og nordligste af de tre Tunneldale. I Dalens Bund gemmer sig under Bakkeskrænterne mod Øst den navnkundige *Vimose*. Mærkelig afsides ligger den, omkranset af Banker, hvor man kun

Fra Vimosen.

G. BALSLOV FOT.

øjner en enkelt lille Menneskebolig. Der er over denne Mose en forunderlig Urtidsstemning, noget dystert og sælsomt som godt kan lede Tanken hen paa en Oldtidshelligdom. Og en saadan har her netop været. I Vimosen har man fremdraget det største af alle fynske Oldtidsfund, omtrent 4000 Genstande, Vaaben, Udstyr og Redskaber. Engang i Folkevandringsens urolige Tid, omkr. 400 e. Kr., har der et Steds i Nærheden staaet en Kamp, og Byttet er af de sejrende bleven nedlagt i Mosen som et Takoffer til Guderne.

Gennem de store Landsbyer Søndersø og Sørslev fører Bogense Landevej videre ud over den nordfynske Moræneflade. Og i Strøget over mod Rugaardsvej mødes de to Landskabsformer: Bundmoræne og Bakkeland. Her begynder de nordlige Udløbere af det store vest- og midtfynske Højland.

Det kommer vi senere til; foreløbig holder vi os til Slettebygden. Og her møder vi, Øst for Søndersø, som et oplivende Indslag i det jævne Kulturland, det blide Landskab omkring *Dallund Sø*. Tæt ved den stille, rørkransede Sø, i Udkanten af Skov og Park, hæver det gamle Dallund Slot sine hvide Mure, takkede Gavle og pyramideformede Taarne. I disse tiltalende Omgivelser færdes nu Folk fra hele Amtet, som er søgt til Dallund for at vinde Helse og Kræfter. I mange Aar

tilhørte Gaarden Slægten Blixen-Finecke. Men for faa Aar siden blev Slottet købt af Apoteker Helweg Mikkelsen i Odense og skænket som Hvilehjem til Sygekasserne i Odense Amt.

Dallunds Sogneby, *Søndersø*, har en smuk Kirke med Korsfløje, Kalkmalerier og gamle Gravmæler. Selve Indgangsdøren er noget usædvanligt, et stolt og ædelt Vidnesbyrd om gammelt dansk Haandværk og dets Tilknytning til Kunsten. Thi et Kunstværk er denne tunge Egetræsdør fra 1483 med de dejlige, smedede Jærnbogstaver og de lige saa skønt optrukne Tværlinjer som med deres femfingrede Hoveder minder om gamle Jærnsværd med fint udhamret Fæste.

I Nabosognet *Sørslev* ligger Nordfyns eneste Folkehøjskole. Dens første Forstander, Klaus Berntsen, Fynboen med den vindende Fremtræden og den lette, smidige Veltalenhed, ledede Skolen i en Aarrække, indtil han helt og holdent gik over i det politiske Liv. Sørslev Højskole er over 50 Aar gammel. Den har hele Tiden haft Betydning som Samlingssted for aandeligt interesserede Mennesker fra disse Egne, der jo ellers ikke — saadan som f. Eks. Dele af Midtfyn — har haft Ord for i nogen fremtrædende Grad at være præget af folkelige eller kirkelige Strømninger.

Nord for Dallund, saa højt i Jordsmonnet, at man fristes til at bruge den slidte Vending „beherskende hele Egnen“, knejser den anselige *Skamby Kirke*, ikke hvidkalket lysende som de fleste Landsbykirker, men bygget af røde Sten, en fast og sluttet Masse, der virker alene ved sin Rejsning. Omme paa Kirkegaarden finder man endnu den høje tykstammede Pesttjørn, som ifølge Sagnet er plantet som en Advarsel over Ligene af de pestsyge, der blev sænket i en stor Fællesgrav.*) Ogsaa inde i Kirken er der adskilligt at se. I den nordlige Sidefløj staar midt i et Knæfald en Skriftestol, som dog hører hjemme i den protestantiske Tid. Og paa Væggen findes et smukt Gravmæle af sort Sandsten over to Søstre, Jomfruerne Svave fra Harridslevgaard, velnærede Skikkelser med kloge, brede Bondeansigter, men i fornem Adelsdragt: Pibekrave om Halsen, tredob-

*) Desværre er denne mærkelige Hvidtjørn blevet fældet af Stormen den 10. Oktober 1933.

belt Brystkæde med Kors og pragtfuldt blomstrede Kjoler. De to Damer døde henholdsvis 1618 og 1624. Indskriften er ualmindelig velbevaret: „Oc gaf de til Skamby Kircke 160 Rigsdaler som Kirkens Forstander annammede for dieris Begræfoelsesstedt. Noch en forgyldt Kalck oc Desk, kost 50 Rigsdaller med sin Arbedtzløn.“

Vi vil ogsaa, paa Vejen mellem Søndersø og Særslev, standse et Øjeblik ud for den gamle Fluebjærg Mølle i Nærheden af Landsbyen Ørreslev. Den er en af

de faa tilbagestaaende Vejrmøller med straatækt Skrog — Hatten er tjæret — og staar overmaade malerisk i Landskabet. Gravhøjen Kelleby Høj, der ligger paa et Jorddige i Skellet mellem to Sogne, delvis tilgroet med noget forblæst Krat, gør sig ogsaa ejendommeligt gældende. Men selve Naturen da, har den ingenting at byde paa? Ja, det smukkeste ved en Vandring gennem disse skovbare og ret ensformige Egne med den jævne eller næsten umærkelige Bølgegang i Jordsmonnet, det er vel næsten den høje, bølgende Synsrand mod Syd: Skovlandet, det stigende og faldende, kronet af Vissenbjærgs mørke Skovaas og Pilebankens Maaletaarn, længere mod Sydøst de høje vidtsynlige Popler mellem Ravnebjærg og Elmelund. Herude paa Slettelandet i Nord gaar man og drømmer om alle de Herligheder, der dølger sig bag Skovene og de blødt rundede Bakker paa Overgangen mellem Lavlandet og det egentlige Højland.

I Ore og Skovby Sogne, Sydvest for Bogense, er Landskabets Rytme en lignende som i Særslev og Søndersø. Men

Pesttårnet i Skamby. O. A. FOT.

Fra Landsbyen Ostrup paa Nordfyn.

HAUER FOT.

der er havfrisk ved de lave Lerklinter ud mod Lillebælt, Skovene ved Hugget og Skaastrup giver Egnen en livligere Tone, og den gamle Oregaard med sin Kæmpe af et Asketræ er en meget smuk Bindingsværksbygning. Og ved Holse er man inde i det letbakkede, blødt yndefulde Landskab, som fortsætter sig over Brænderup henimod Baaring Banke, (se „Vestfyn“). Den Dag i Dag er der, f. Eks. i Skaastrup, Levninger tilbage af den udbredte Humledyrkning, som i ældre Tid havde sit Brændpunkt i disse Egne.

Skovbygden.

I den sydlige Del af Haarslev Sogn og ved Grænsebyerne Vævlinge og Vigslev gaar Slettebygden over i den nordfynske Skovbygd. Landskabet bliver en uendelig Bølgen og Gyngen, Bakke op og Bakke ned, Skov ved Skov og Mose bag Mose, altsammen forbundet med de levende Hegns bugtede og blomstrende Kæder, et Land, der gaar dig nynnende i Møde med lifligt vekslende og yndefulde Melodier.

Slettebygden er et ældgammelt Bondeland med mange Landsbynavne paa -lev som usvigelige Vidner om tidlig Opdyrkning. Det bakkede Skovland imod Syd er meget mere af et Herregaardsland, og Landsbyernes Navne, især de mange

Tværskov Mølle.

O. A. FOT.

Endelser paa -rud, d. v. s. Rydning, røber et langt senere Bosæt. Der er længere, meget længere, mellem Kirker og Landsbyer, vi er inde i de store Sognes Land. Smaahjem dukker frem i Kanten af Skove og Moser, men det er de brede Marker, som har Overtaget, tilligemed Skovene og Moserne kendetegner de Egnen, der er meget mere Natur paa disse Kanter, synes man, end i det tættere bebyggede Kulturland deroppe i Nord.

Storgaardene Margaard, Elvedgaard, Rugaard og Langesø ligger saa nogenlunde i Hjørnerne af et Rektangel. Norden om Margaard er Landet jævnt, her har man endnu Sletteformemmelser i Blodet, men i Syd staar de skønt svungne Bakker op imod Tværskov og Rue. Indtagende er den lille Tværskov By med sine gamle Bindingsværks Gaarde og Huse, sine svulmende Frugthaver og sin landlige Blomsterpragt. Og nede i Dalen ligger den straatækte *Tværskov Vandmølle* med sin Købmandshandel og sin høje Trappe op til Møllebordet, hvor Sække med Korn og Mel indlades og udlosses. Men her skal man ikke nøjes med at fryde sig over den fine Mølleidyl. Man skal gaa op paa den høje Grusbanke Sydvest for Møllen og se sig ud saa vide. Der vil man ha for Øje et smukt og lærerigt Billede: Tværskov Mølleaas og Stavisaasens Tunneldal

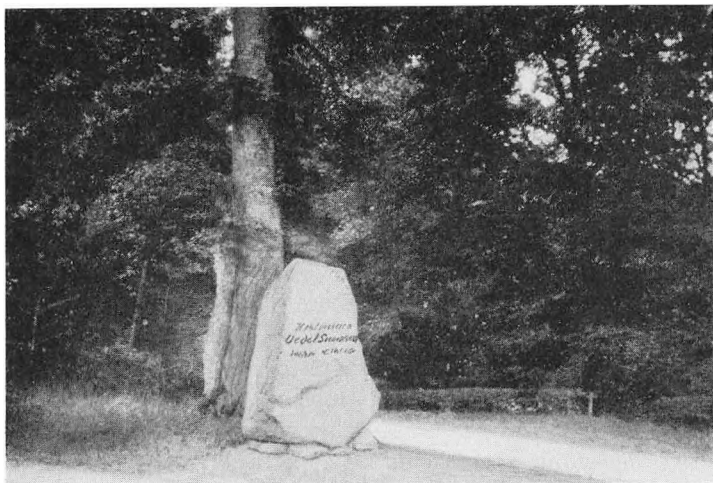
Fritstaaende Bog ved Elvedgaard.

O. A. FOT.

i hele sin Længde, med Odense fjernt i Baggrunden, grønne Enge langs det bugtede Vandløb, og de skraanende Dalsider prydet med smaa, højtstulmende Skovpletter.

Over Elvedgaard og Rugaard er der en stærk historisk Stemning, medens Langesø især byder paa skønne og egenartede Naturbilleder. *Elvedgaards* gule Mure med de takkede Gavle dukker saa hyggeligt frem af Skovbrynet. Paa Markerne i Gaardens Nærhed vokser to enlige Bøge — den ene tæt ved Nordvestbanen, som fører et Stykke Sønden om Gaarden. Begge med vejrbitd Stamme og mægtig Krone, tyngede og svajede af Blæsten, men med noget stærkt og ukueligt over sig, uvilkaarlig føler man sig taknemlig for, at disse ejendommelige Træer har faaet Lov til at blive staaende til Glæde for naturelskende Vandrere.

Men især dvæler Ens Tanker ved den Mand, som ejede Elvedgaard fra 1832 til sin Død 1856, den fynske Historie-skriver *Vedel Simonsen*. Med Kærlighed til Fortiden og dyb Ærbødighed for Mindet, ud fra et romantisk farvet og poetisk fantasifuldt Sind, udførte han gennem Aarene et vældigt historisk Samlerarbejde. Hans Værk er langt fra uden Lyde, men det har dannet Grundlaget og vist Vejen for den senere fynske Hjemstavnsforskning. Med Rette har da Vedel

Vedel Simonsens Mindesten.

O. A. FOT.

Simonsen faaet sin Mindesten i Nærheden af Elvedgaard, paa en Plet som i hele sin Stemning staar i god Samklang med hans Væsen og Virke. I den spidse Vinkel mellem to sammenstødende Skovveje Nord for Gaarden finder man Stenen, en stor dunkelrød Natursten, der næsten læner sig til et højt, dobbeltstammet Bøgetræ.

Et lille Stykke skal hidsættes, som viser, hvor skarpt et Øje Vedel Simonsen havde for Forskellen mellem Skovbygd og Slettebygd:

„Tidens Haand har nu for en stor Del udslettet den Kontrast, der fordum udmærkede disse Egne fra hinanden ... Men før Skovenes Ødelæggelse hisset og Markernes Udskiftning her var hin Egn, saa at sige, en eneste dunkel og uafbrudt Skov, og denne en eneste nøgen og uafbrudt Slette; og som man hisset blot hørte Skovfuglenes Sang, saa modtoges man derimod her af Strandfuglenes Skrigen.

... Ogsaa begge Egenes Indvaanere var den Tid helt forskellige fra hinanden, ikke blot i Tale og Dragt, men ogsaa i Levemaade og Beskæftigelse; hisset den hæftige og skyndsomme, her derimod den rolige og slæbende Accent eller Udtale. ... Hisset Landjagten efter Dyr, Ræv, Hare, Agerhøns,

Snepe og Bekkasin; her derimod Strandjagten efter Svaner, Vildgæs, Vildænder og allehaande Strandfugle; hist trak man Vaad og røgtede Ruser i de ferske Søer, og her strøg man Rejer, eller stangede Aal i den tilgrænsende Strand; hist genlød endelig ved hvert et Fjed den hjalrende Skovøkse, og her dundrede ved hvert et Hus den stampende Væv.“

Rugaard ligger et lille Stykke Syd for Landevejen, som har faaet Navn efter den gamle Kongsgaard. Hvor Vejen svinger fra, staar endnu *Ventetornen*, i Forsommeren hvid af Blomster, om Efteraaret blussende af røde Bær, men iøvrigt kun ved sin Højde til at skelne fra Træer og Buske i Hegnet. I Halvmørket under dens Kronetag er der en ryddet Plads, der staar ogsaa et Par Bænke — men de er rigtignok ved at smuldre hen — under en Rundkreds af Hasselbuske. Omkring den gamle Hvidtjørns krøllede og knudrede Stammer er Mulden skrabet bort forneden, saa der staar en løsreven Jordkegle op over Roden, næppe til Baade for Træet, om end det synes haardført nok til at bære Frugter i Overflod. Ved Kongerejser mellem Odense og Middelfart var Bønderne tilsagt til Ægt, og under Ventetornen samledes de til Afløsning. Deres Vogne holdt paa *Venteløkken*, et lille Stykke derfra, og her ligger nu Venteløkkegaard tæt op til Landevejens søndre Side.

Skal jeg i al Knaphed særtægne Egnen omkring Rugaard, er der et enkelt Ord, som af sig selv falder mig paa Læben — Ordet Ynde. Skovene staar saa blødt i Landskabet, ingen af dem er store, mange er helt smaa, men de toner frem overalt, Kuppel over Kuppel, ingen Enkelthed gør sig saa stærkt gældende som Skoven. Yndefulde er ogsaa Hegnene, der bølgør op og ned ad de blødt rundede Banker — ikke Slettens stinde og strittende Popler, men de rige og vekslende Levendehegn, der hører Bakkelandet til. Der er noget tvangfrit over dem, sommetider ved man knap, om det er et Hegn eller en Skovholm, der dukker op, men noget fint og yndefuldt er det i hvert Fald. Syd for Rugaard er der især et henrivende Udsyn over Strøget hen ad Skovmøllen til, et parklignende Landskab med store, drømmende Herregaardsmarker. *Skovmøllen* er i øvrigt en køn og ejendommelig Bygning, i to Stokværk og morsomt uregelret, til venstre en malerisk

Skovmøllen.

O. A. FOT.

Bindingsværksgavl over den gamle Vandmølle, til højre en højt opragende Overbygning med Skraatag.

Sydøst for Rugaard er der i Landskabsbilledet et nyt og overraskende Træk: den store, højtliggende Flade, som bærer Navnet *Vædehede*. Til de tre Sider ligger den højere end det omgivende Bakkeland, men i Syd fæster den sig, kun med et lille Dalstrøg imellem, til Ornebjærgets mægtige Nordskraaning. Højfladen er bygget op af fint, stenfrit Ler. Vi staar her overfor den nordligste af de mærkelige Issøer, der gør et stort Omraade af det indre Vestfyn til et af Danmarks ejendommeligste og mest storladne Istidslandskaber. Ved Istidens Slutning har stillestaaende Ismasser spærret Søen inde paa de tre Sider, saa Smeltevandsløbet lidt efter lidt er blevet aflejret paa Bunden. Afløbet fra denne Issø har udgravet den dybe Kløft, *Vædehule*, der fører gennem Skoven paa Bakkefaldet i Nordøst.

Landet omkring *Langesø* ejer den samme rige og runde Bølgegang som Egnen ved Rugaard. Men Skovene danner større sammenhængende Omraader. Og til den rige Afveksling af Bakker, Skove og Moser føjer sig her, som et nyt Træk i Billedet, den dejlige *Langesø*, der ikke bærer sit Navn med Urette.

Der er kønt i *Morud Skov*, hvor den bugtede Landevej kranses af høje, fine Birke, som især tager sig henrivende ud i gylden Efteraarsdragt. I den nordlige Del af Skoven, helt ude i Brynet, staar en mægtig hul Eg, som forlængst er hørt op med at leve. Med sine gabende sorte Huller, sin knudrede Bark og sine udspærrede Grene, der minder om Hjortetakker, gør den et sælsomt Indtryk af fordums Vælde. Staar man derinde og kikker op imod Lufthullet foroven, har man næsten Fornemmelsen af at være hensat til Bunden af en dyb og dunkel Brønd. Saa stort er dens Omfang, at 28 Skolebørn har været derinde paa een Gang.

Et smukt Overblik over Langesø er der fra Bækken ved Søens Østende, og et lige saa smukt, et lukket drømmende Billede, fra det lille Skovkapel, der løfter sig i Skovensomheden mod Vest. Yndigt er her ved Løvspringstid, højtidsfuldt, naar Oktoberskoven flammer omkring Søens dunkle Flade. Det er den danske bølgekransede Skovsø, der gaar os i Møde her. Men længere inde i Skovene vil man finde noget usædvanligt: Grupper af sjældne Naaletræer, som giver Skovbilledet et særegent fremmedartet Præg. I Huller i Bøgeskoven vokser mægtige Douglasgraner, ranke som Lys. Andre Steder finder man Cypresser under Skovfyrr med røde Stammer og vredne Grene, Kæmper af Tuja og Tsuga, en jættestor Ædelgran, en Araucaria, der leder Tanken hen paa Urtidens Vækster. Endvidere en Del sjældne, amerikanske Naaletræer, deriblandt det kaliforniske Kæmpetræ Sequoya, en hel Æventyrverden at færdes i, naar de lysegrønne Spidser udfolder sig først i Juni Maaned.

Det yndefulde, skønt svulmende Land omkring Langesø med Stavisaaen bugtende sig gennem Skovdybets Løndomme har haft sin Digter i Lærer *Anton Andersen* fra Havrehed (død 1911):

Hil være Langesø Skove,
min Barndoms Eden paa Jord,
for mig til min sidste Time
den skønneste Plet i Nord.

* * *

Naar man færdes i Strøget mellem Rugaardsvej og Middelfart Landevej, vil man møde en Vrimmel af skønne og for-

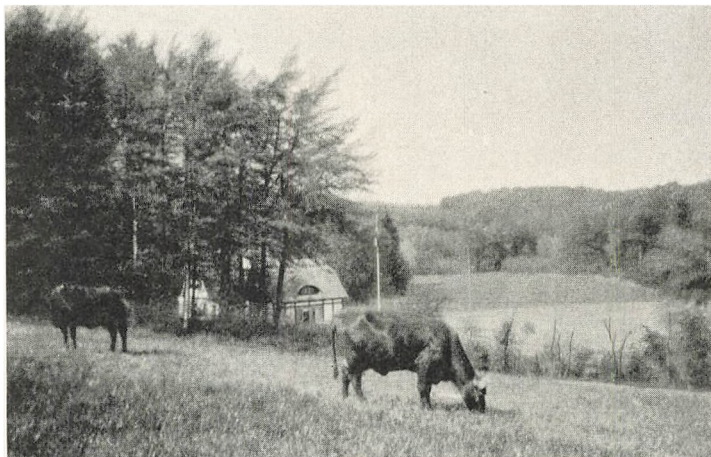
Kuppelbøge i Munkeroed Hegn.

O. A. POT.

tryllende Landskaber. Ingen Steder er Nattergalesangen rigere og mere klangfuld end den, der toner i Smaaskovene omkring Gaarden Kalør i Ubberud Sogn, ingen Tværveje bugter sig mere lunefuldt, saa den fremmede Gang efter Gang maa standse i et Vejkryds og spørge sig selv eller andre: Hvilken skal jeg vælge? De hundredeaarige Ædelgraner langs Vejen i Udkanten af Hovhaven Skov fremkalder en tyst og sval Højtidsstemning, de skønne Kuppelbøge i Munkeroed Hegn er et Stykke ægte fynsk Landskabskunst, og hvor ligger Ubberud Kirke nydeligt og naturligt i det blødt vuggende Landskab. Et glimrende Overblik over en Del af Landet mellem de tvende Veje har man fra den højtliggende Middelfart Landevej Østen for Korsebjærg Mølle. Her ser man ned over Skove og Hegn, over dulgte Landsbyers og enlige Gaardes vennesele Hygge, og længere borte breder Slettelandet sig over mod Sønder sø Kirke.

Et Hjørne af Højfyn.

I Virkeligheden har vi ganske stille gjort Overgangen fra Nordfyn til Midtfyn. Det lader sig ikke gøre at trække nogen Grænse op, det er heller ikke nødvendigt. Men det er i hvert Fald Højland og Skovbygd, vi skal færdes i endnu et Stykke

Ved Hesbjerg Skove.

O. A. FOT.

Tid, det vestlige Midtfn om man vil, Landet omkring Hesbjerg og Tommerup.

Skove og Bakker standser foreløbig Udsynet i sydlig Retning. Linjerne bliver større og stærkere, hist og her mere alvorsfulde, Jordsmonnets Bølgedale dybere, dets Toppe mere himmelstræbende. Og i Strøget omkring Gaardene Hesbjerg, Ernebjerg og Fredensborg er vi naaet til de højestliggende og mest storladne af alle de Landskaber, vi møder paa vor Vandring.

Allerede et Blik paa Kortet over Strøget omkring *Hesbjerg* viser en hel Forvirring af stærkt buede Højdekurver, en idelig Vekslen af Bakker og Dale, af store og smaa Mosevande og rislende Vandløb i Bunden af dybe Render. I de store Hesbjerg Skove kan man forvilde sig ad krydsende Skovveje og i skumle Kløfter, eller man kan standse fortryllet under en mægtig Bøg med linjerank Stamme og underfuldt dejlig Krone. Og man kan stige op til Smedebjerg med det røde Udsigtstaarn i Nærheden af Hesbjerg.

Den gamle Herregaard er nu udstykket og Skovene frasolgt, de nærmeste Omgivelser et Minde om fordums Herlighed. Haven gaar umiddelbart over i Skov, og man ser tydeligt, at denne Del af Skoven er en tidligere Park. Som Skov

Pesttjørn ved Ernebjerg.

O. A. FOY.

springer i Lyng, saadan er Hesbjerg Park af sig selv bleven forvandlet til Skov. Heroppe knejser en Mindestøtte for Boghandler Milo, som købte Hesbjerg i 1865 — en Sandstensplade indfældet i en muret Støtte af Granitstykker. Ikke langt derfra er der opstillet en stor og smuk gammel Milesten, med Kristian den Ottendes Navnetræk. Fra Randen af Smedebjerg ser man til Ernebjergskoven med de mange fremspringende „Odder“, til den blomstrende Pesttjørn paa Marken, til Højsholtskoven og Stenbjerg Mølle, til fjerne, disede Egne paa Sletterne omkring Odense Aa. Og i Dybet under Skrænterne kan man vandre under dejlige Bøge ad forladte Spadseregange, der stammer fra Hesbjergs Velmagtsdage.

For Turisten, der ikke er bange for at gaa paa Opdagelsesrejse til Fods, er dette Landskab en ren Himmerigsmundfuld. Bruger han sine Øjne godt, vil han endda møde *Issøerne* paa ny: Sydvest for Ravnebjerg i Fladbjerg (Navnet er meget sigende) ovenover Skoven Øghaven, og i Bakkestrøget Brændekilde Væde med de maleriske Smaaskove. De to fordums Issøer skilles ved en dyb, skovklædt Sænkning; følger man denne i østlig Retning, kommer man til den lukkede Skovidyl ved Vosemose Mølleddam.

Landskab ved Størmose.

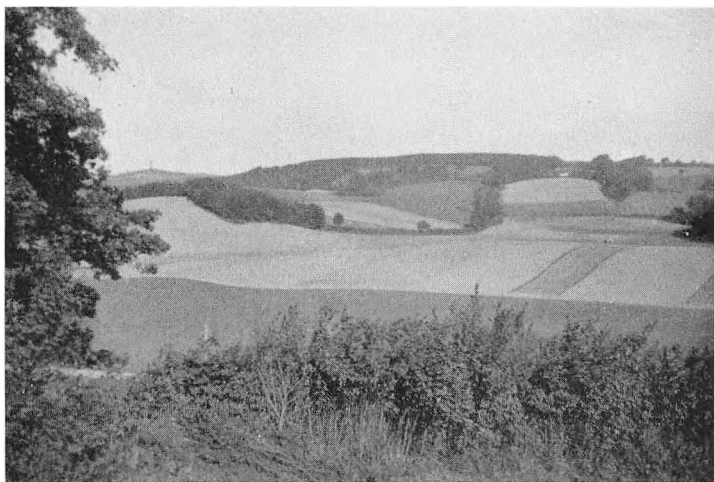
O. A. FOT.

Dog, har man længe vandret i skjulte Dale, føler man Trang til at stryge Lavlandsfornemmelsen af Blodet, og det er der den allerrigeste Lejlighed til. Thi i Højlandet Nordøst for Tommerup Stationsby kan man færdes i Timevis med en herlig Fornemmelse af at være løftet over alt det lave. Der

Fra Brøndekilde Væde.

O. A. FOT.

Landskab mod Fredensborg. T. v. Pilebanken.

O. A. FOT.

er en vældig Rytme i dette stolte Landskab, som naar sit Højdepunkt — 120 m — i en Mark Syd for St. Ernebjerg. Man føler sig baaret oppe af Bølge paa Bølge, selve Luften kendes liflig og let at aande. Langvejs borte vugger Linjerne i Synsranden, svøbt i den blaanende Em, som hører Fjærn-

Bøgeport ved Broholm

O. A. FOT.

Ved Ravnsted. Tommerup Sogn.

O. A. FOT.

landet til. Slettelandet dernede faar ny Glans over sig, set her ovenfra, de mange fine Enkeltheder klinger sammen i en storladen Helhed, et stridende Spil af Skygger og Solstrejfe, af Mulm og Glans, som gør Landskabet rigt og underfuldt og aabner for nye, uanede Herligheder.

Men Frihedsfølelsen, der gaar En i Blodet, hænger ikke alene sammen med det høje Jordsmon, den har tillige en af sine Kilder i det mærkelige Præg af Ensomhed, der hviler over denne Del af Højfyn. Her er kun ganske faa Landsbyer, det, der særtegner Bebyggelsen, er de store *Enkeltgaarde*, som aldrig har hørt ind under Landsby-Fællesskabet, Gaarde som Ernebjerg, Fredensborg, Broholm, Tobo, Stær-mose, St. Appe. *Ernebjerg* ligger paa Randen af en dyb, kedelformet Sænkning med pragtfulde Nedblik over Skoven, i hvis Bund et Bækløb har gravet sig ned mellem store Stene. Over *Broholm* knejser den kegleformede Bakketop Bjerget, næsten skummel at se i sin Klædning af mørke Graner og i et Landskab, der svulmer af Styrke. Et Par mægtige Graapopler og en smuk Bøgeport, der hvælver sig over Vejen, er hundreedaarige Rester af gammel fynsk Have- og Landskabskunst. Men ingen fynsk Gaard har saa ejendommeligt et Leje som *Fredensborg*. Den ligger i Højlands-Ensomhed mel-

Landskab ved Gl. Tommerup.

O. A. FOT.

lem skovklædte Kløfter, der trækker deres dybe V-formede Furer ned over en mægtig Bakkeskraaning, prydet af skønne fritstaaende Træer.

Langt op i Tiden har Urskoven bredt sig paa disse Kanter, derfor er Egnen fattig paa Oldtidsminder. I Skoven ved Ernebjerg finder man dog paa en Bakketop en fredlyst Stenaldergrav. I Nærheden af Gaarden Skræppenborg er der i et Vejkryds rejst en Mindesten for den grundtvigske Lægprædikant *Peter Larsen Skræppenborg*, som i en Aarrække var Ejer af Gaarden. Hans ildfulde og varmhjærtede Forkyndelse har dog ikke sat kendelige Spor i Egnens Liv op imod vore Dage. Tæt ved Knarreborg Station ligger Tommerup Højskole, oprettet i 1906 af Indre Mission, et Samlingssted for store Møder indenfor Bevægelsen.

Paa Randen af Højlandets Sydskraaning ligger i Udkanten af *Tommerup By* en smuk gammel Præstegaard, opført i Egebindingsværk 1692. Haven er stor og dejlig, dens høje Træer ses langvejs bort, og mange af dem er rene Seværdigheder. Til Nøddegangen knytter sig *Niels Matthias Petersens* Navn (vi kommer senere til ham under Omtalen af hans Fødeby Sanderum). Han var en Tid Huslærer i Tommerup Præstegaard og blev forlovet med Præstens Datter. I den

Tommerup Præstegaard.

O. A. FOT.

romantiske Haves Gange og Kringelkroge har den unge Student sværmet omkring med sin Sofia Magdalena, en enkelt Gang afvist af hendes „ejegode Far“, som holdt paa den gammeldags Grundsætning: Ingen Forlovelse før man kan gifte sig. Dog, da den unge Mand efter „en Slags forvirret

Ravedam.

O. A. FOT.

Strølebanke.

O. A. FOT.

kvalfuld Tilstand" mødte op igen, var der ingen Ting i Vejen, og i 1816 hjemførte N. M. Petersen sin Brud. En ledig Vinter 1826—27 tilbragte han hos Svigerfaderen, og det er rimeligvis ved denne Tid, han har plantet Nøddegangen.

Et ejendommeligt Mosedrag er den lange, smalle Ravedam Norden for Gl. Tommerup. Fra Bunden, hvor Bukkeblad og Aakander blomstrer, ser man mellem krathængte eller dyrkede Skraaninger langt ud i Nord mod en Baggrund af Højder og Skove. Gennem Tommerup By fortsættes Lavdraget i en Sænkning med et Bækløb i Bunden. Og langs Bækken gaar Smedegyden, en nydelig Sti, fyldt af gammel dags fynsk Landsbyhygge.

Midtfynske Egne.

Ved Nabobyen i Syd, *Verninge*, er vi atter inde i en gammel Kulturbygd. Før Assens-Tommerupbanens Anlæg var Byen et Midtpunkt i Egnen, her var f. Eks. Valgsted og en gammel Landevejskro, hvor Digteren Ambrosius Stub har været Stavgæst i Tiden omkring 1730. I de senere Aar, Landevejenes Renæssancetid, har Verninge taget nyt Opsving, derom vidner en hel Forstad af nye røde Huse, der har rejst sig ved Vejen til Odense.

Bekken i Langsted, Verringe Sogn. O. A. FOT.

Tager man mod Syd ad Faaborgvejen, falder Landet pludseligt ned mod Odenseaaens Dalstrøg, her er en Landevejsbakke, hvor man uvilkaarlig staar stille, fanget af Stedets Skønhed, og lader Blikket glide hen over Hegnenes Bølger, Aadalens Bugtninger, de store vestfynske og sydfynske Højdedrag. Som et egenartet Indslag i den iøvrigt frodige og tætbyggede Egn ser man i Sydøst et ensomt, ubeboet Bakkedrag, som i dristige Linjer sænker sig mod Odense Aa. *Strejlebjærg* hedder det, og man lægger

Mærke til det, ikke paa Grund af dets Højde, som ingenlunde er overvældende, men fordi det staar i en iøjnefaldende Modsætning til det stærkt kulturprægede Omland. Det er da ogsaa en Grusbakke dannet ved Isranden, og paa dets Sider vokser der hist og her Ørnebregner og Lyng.

Ved *Strejlebjærg* er vi naaet til den slyngede Odense Aa, og vi vil nu følge Aadalen ind mod Odense. Kommer man op over dens Rande, er Landet fladt eller kun svagt bølgeformet. Men hvor Vejene krydser Dalstrøget, bliver Landskabet mere levende, med græssende Heste og Køer i de grønne Enge under blødt rundede Skraaninger. Saadan er Billedet ved Bellingebro, og ved Borgby Mølle, der ligger mellem Brylle i Vest — en nydelig Landsby med meget af den gamle Bondebys Stemning — og Fangel i Øst. Her strømmer Borgby Mølleaa ud i Odense Aa. Og i Kilen mellem de to Vandløb løfter sig, højt synligt, et græsgroet Voldsted med stejle Sider, omgivet af Haven til en smuk Bindingsværksgaard

Voldsted ved »Voldsgaard«

O. A. FOT.

(„Voldsgaard“). Historien har ingenting at melde om Stedet. Men fra Banken har der været Indkig langt ind i de tvende Dale, og den der sad inde med Borgen, om der har ligget en saadan, har været Herre over hele Sejladsen op ad Aaen, ind i det indre Fyn.

Eggen ind mod Odense er jævn, bortset fra Aadalen, og Staden slynger sine Fangarme længere og længere ud i Bonde-landet. Men fra disse Egne stammer to Mænd, der hver for sig er et Udtryk for rige Kræfter i den fynske Folkemuld. Begge har paa ærefuld Vis indskrevet deres Navne i Danmarks Historie, og for begge er der rejst Mindestene ved Alfarvej.

I Brændekilde By, paa Tomten hvor Barndomshjemmet har ligget, staar Stenen for Sproggranskeren *Rasmus Rask*, den fattige Skræddersøn, som vandt Verdensry. En livlig Natur, noget af en Digter, en Vejbyder for al senere Sprogvidenskab. I November 1932 blev der i Brændekilde holdt en Mindefest for Byens navnkundige Søn i Anledning af Hundreåret for hans Død. Det mærkedes ved denne Lejlighed at hans Minde lever i Fødebyen. Og det følte som noget særegent og fornøjeligt, at der endnu lever en Mand, som siger „Morbror“ om Rasmus Rask.

Rasmus Rasks Mindesten i Brændekilde.

O. A. FOT.

Rasks Mindesten er sat ud mod den aabne Bygade. Hans Ven, *Niels Matthias Petersen*, en Skræddersøn fra Nabsognet, har faaet sin Sten rejst under høje, ærværdige Træer i Sanderum By. Han var en fin og ærlig Gransker, et blødt og følsomt Sind, en Sangersjæl, der vel ikke blev Digter, men

Brændekilde Mølle.

O. A. FOT.

Ved den gamle Pil, Højme.

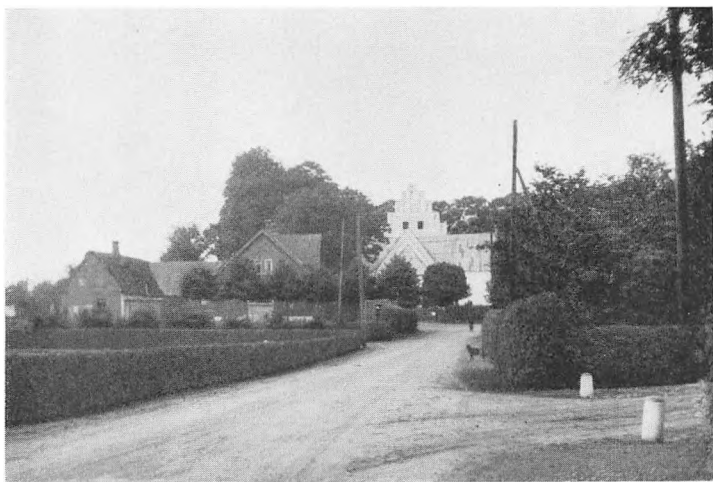
O. A. FOY.

vandt Navn som en god og kyndig Vejleder i vore sproglige og historiske Minder. Stenen bærer Carl Plougs Vers:

Danmarks Saga skrev han ind
mellem dem som bedst dig tjente,
thi med Christiernes frie Sind
Sakses Snille han forente.
Han har syslet dig til Gavn,
han har virket dig til Ære.
Derfor skal du og hans Navn
gennem fjærne Tider bære.

Kirken i Sanderum er en stor, svær Landsbykirke med et af de brede og lave Taarne, som er almindelige i Midtfyn. Altertavlen er meget smuk og minder stærkt om den landskendte Tavle i St. Knuds Kirke i Odense; den er sikkert ligesom denne udgaaet fra Claus Bergs Værksted.

Nede i Odense Aadal ligger der ogsaa et Par Kirker, som skiller sig ud fra Vrimlen. Den ene er *Bellinge*. Man forbavses, naar man træder ind i Kirkerummet og ser alle Hvælvinger smykkede med Kalkmalerier. Ifølge en Indskrift paa Væggen er de udført 1496 af Ebbe Olsen og Simon Pedersen. Skikkelserne er temmelig grove, men Farverne virker kønt og føjer Hvælvingsrummene sammen til en festlig Hel-

Sandrum.

OTTO NØRMARK FOT.

hed. Fra den katolske Tid er ogsaa Altertavlen og Dele af en gammel Kirkestol.

Endnu mere seværdig er dog Kirken i *Dalum*, Forstaden til Odense, hvis Vartegn er Papirfabrikkens høje, altid rygende Skorsten. I 1926 tog man fat paa en gennemgribende Ombygning af Benediktinernonnernes gamle Kirke. Og efter Aarhundreders gentagne Vanrøgt fremtræder den røde Klosterkirke i en skøn og ædel Skikkelse.

Omkring Aar 1200 blev Benediktinerklostret flyttet fra Nonnebakken i Odense ud til *Dalum*. De fredelige Skrænter over den bugtede Aa og de grønne Enge var rigtig Stedet for et Liv i Grublen og Stilhed. Men Historien melder, at Nonnerne to Gange har været Genstand for voldelige Overfald, sidste Gang under Grevefejden, da alle Lidenskaber var i Oprør. Fra 1580 er Klosterets Saga ude. Efter Reformationen blev det inddraget under Kronen og gjort til et kongeligt Len. Senere gik det over i privat Eje og kom til at hedde *Kristiansdal*.

Den egentlige Klosterbygning, der laa Syd for Kirken, ses ikke mere. *Kristiansdals* hvide trefløjede Hovedbygning ligger lige overfor Kirken, omgivet af høje Træer, og er nu Hvilehjem for den katolske St. Hedevisgorden. Tilsyne-

Bellinge Kirkes Indre.

O. A. FOT.

ladende er Middelalderens Spor udslettet. I Virkeligheden er der en Rest tilbage i Nordfløjen, som er opført af Munkesten og altsaa paa en eller anden Maade har hørt Klosteret til; maaske har Prioeren haft sin Bolig herovre.

Kirken er med nænsom Haand ført tilbage til sin romanske Stil. Nordre Korsfløj, der tidligere var Gravkor, er føjet ind i Kirkerummet, og midt for Alteret staar den tunge Granitdøbefond paa sin ejendommelige brede Stenfod. Rent og roligt taler det vældige Rum med sine Hvelvinger og sine rundbuede Vinduer om de Dage, da Nonnerne færdedes her.

Ved Kirkens Østgavl vil man finde Højskolemanden *Kristen Kolds* Gravsted, jævnt og prunkløst som Manden selv. Dalum Højskole, som han byggede 1862 paa den flade Mark hinsides Aadalen, er senere gaaet over til Landbrugsskole. Skolens Bygninger er fornyet flere Gange, men Mindet om Danmarks første og mest særprægede Højskolemand holdes fremdeles i Hævd, bl. a. i „Kolds Stue“. I Haven er der Mindestene for Kristen Kold og for Jørgen Petersen, Dalum Landbrugsskoles første Forstander, hvis fyndige Valgsprog: „Aldrig færdig, altid paa Vej“ læses paa Stenen.

— Vi siger Farvel til Odense Aa, hvor den dølger sine blinkende Vande under Hunderupskovens Træer. Vi hilser

G. HALSLOV FOT.
Odense Å ved Stenløse.

den igen efter dens Udtræden af Odense By. Ved Landsbyen Aasum bøjer Aaen i en stor Bue i nordvestlig Retning og udmunder i Odense Fjord lige overfor Gartnerbyen Stige, Aasum By hygger sig under de grønne Skraaninger mellem store Haver og skjulende Træer. Men ellers er Landet fladt og skovfattigt helt ud mod Gelsaa, Grænsen for vort Omraade i Nordøst — Bundmoræne afbrudt af smalle „Hedesletter“ (dannede af Smeltvand fra Isranden), der i Retning fra Sydøst

til Nordvest skyder sig ud imod Odense Fjord. — Paa en af disse Hedesletter ligger Birkinge By. Hvert Barn i Danmark ved, at her fødtes Smedesønnen *Hans Tausen*, Lutherdommens djærve og varmhjærtede Talsmand, paa en Gang mild og hæftig af Sind, Munken, der fulgte sin Overbevisning i Stedet for at bøje sig for sine overordnede. „Ret aldrig hans Navn skal i danske Hjærter dø, saa længe der ringer en Klokke over Ø.“ Paa 400 Aarsdagen for Hans Tausens Fødsel blev der her i hans Fødeby rejst ham et Mindesmærke, en sleben Granitsten med Brystbillede, smukt udført af Billedhuggeren Aksel Hansen.

Mellem Birkinge og Davinge støder tre Veje sammen i et Kryds. Stedet er herregaardspræget; det ser man af de store Marker — og saa de lange bugtede Alleer af prægtige Lønne, et ikke helt almindeligt Vejtræ, der giver Landskabet en Dybde, som det ellers maatte savne. Og Herregaarden finder man et lille Stykke i Vest. Det er *Sanderumgaard*, berømt for sin skønne Have, som i sin Tid var næsten fem Gange saa

stor som nu, og fyldt af romantisk Æventyrstemning. Dens Skaber var den liberale Godsejer *Johan Bülow*, som overtog Gaarden i 1793. Det var en „Stemningshave“ i Tidens lidt skruede Stil, med Kanaler, Broer, Templer og Smaahytter. Den mærkeligste af disse var Hytten „Tankefuld“, som man naaede gennem en tæt, mørk Plantning. Inde i Hytten fandtes et Træbord med to Hovedskaller, et Timeglas og et Spejl — for den Tids Havekunst gjaldt det om at faa Gæsterne bragt „ud af Sindsligevægt“!

G. HALSLOV FOT.
Fra Aabrinken ved Stenløse.

Desuden var der fremlagt en Fremmedbog, hvori kendte Mænd nedskrev Digte og Tankesprog. Chr. Molbech, som kom her i 1813, skrev begejstret om Haven: „Et stort Uføre, en Sump, ... er blevet til en skøn Lysthave, hvor man vandrer over grønne Enge, langs med bugtede Vande og rindende Kildebække.“

Davinge er Byen med det landskendte Bystævne under den skønne, højthvælvede Lind. Desværre har man skæmmet Stævnet slemt ved at spærre det inde bag et trøstesløst Traadhegn. Ak, om det dog maatte blive fjærnet, saa Stenen atter kom til at ligge frit i Dagen! Omgivelserne er heller ikke som forhen, da Bindingsværksgaarden i Baggrunden stod med sit bløde, naturlige Straatag.

Een Ting ejer dog *Davinge*, som endnu ligner sig selv; det er Bækken, der risler saa muntert langs Bygaden og fylder Luften med sine ømme og kaade Melodier. Men Bækken er ikke Stemning og Poesi alene, den er lige saa meget til Gavn som til Pryd for Byen. Fra gammel Tid har Byens Koner

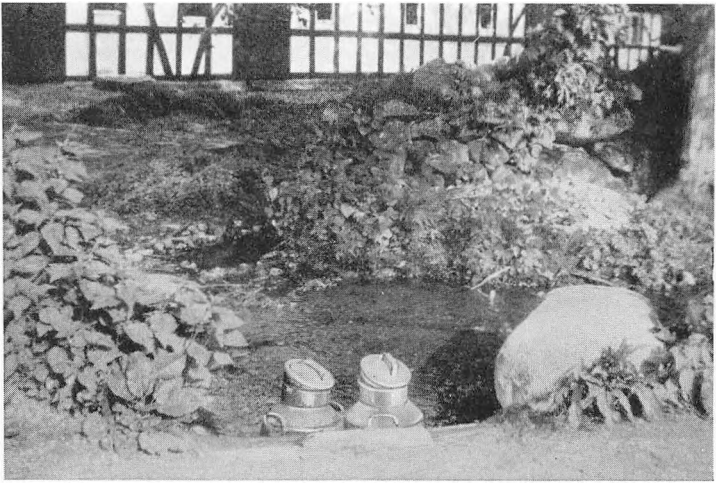
Gl. Hestegangshus. Vollerlev.

D. A. FOT.

brugt den til Vask, til at skylle og banke Tøjet, som H. C. Andersens Moder brugte Odense Aa. „Tvættestenene“ ligger der fremdeles. Og i vore Dage er dens Nytte blevet endnu mere aabenbar. Her afsvales Mælken om Sommeren, inden den sendes til Mejeriet, og om Vinteren sættes Spanden med den nymalkede Mælk ned i den frostfri Bæk.

Fra Davinge fører en køn, jævnt stigende Vej op imod Landevejen Odense—Ørbæk. Man ser helt op i Kertemindeegnen, og over brede Herregaardsmarker øjner man et Glimt af Fravdegaard, Thomas Kingos gamle Ejendom. Ved Landevejen ind imod Fravde kommer man forbi den gamle Helligkilde, der henligger i en Forfatning, som ikke just fortjener at kaldes anstændig. Og i *Fravde By* gør vi Holdt ved den store Kirke med det svære røde Munkestenstaarn. I det sydlige Gravkor hviler Thomas Kingo og hans tredje Hustru Birgitte Balslev i prægtige Kister under et rigt udstyret Gravmæle i Barokstil, rejst af Kingo til Minde for sin Svigerfader og sin Hustru, som vel at mærke overlevede ham.

Nord for Landevejen er en tidligere Grusgrav omdannet til et nydeligt Anlæg med Blomster, Stensætninger, Græsplæner og slyngede Gange. Og dette Anlæg er ikke „blot til Lyst“; her hensætter de kirkesøgende deres Biler, og det er

Bybækken i Davinge.

O. A. FOT.

næppe helt med Urette, naar Fravdefolkene hævder, at de har Danmarks smukkeste Bilpark. Omdannelsen er et tiltalende Vidnesbyrd om fynsk Hygge- og Skønhedsglæde forenet med praktisk Sans. Og det mest beundringsværdige er næsten, at en enkelt Mand har kostet det hele.

I Nabosagnet Allerup har man fornylig indrettet en Samlingsplads af en noget anden Art. Paa det fynske Bondeland drives Gymnastikken mange Steder med stor og glædelig Iver. Og i de senere Aar har Trangen til Gymnastik- og Idrætspladser været stigende. Nu har en Gaardejer i Allerup overladt en smuk Plads til Odense Amts Gymnastikforenings 1. Hovedkreds, og Gymnasterne selv har udført de nødvendige Jordarbejder. Omkring Pladsen er der Skov til alle Sider, og i Nærheden springer et rislende Kildevæld. Det er Meningen at indrette forskellige Baner paa denne glimrende Stævneplads, der i Tidens Løb vil faa Præg af et helt „Stadion“.

De flade eller jævnt bølgede Egne, vi nu kommer igennem, er Bystævnernes klassiske Land, men da dette særlige Udslag af gammel fynsk Landsbykultur omtales andetsteds, skal det her kun nævnes i Forbifarten. Det samme er Tilfældet med de to skønne, men i Stilpræg meget forskellige Storgaarde,

Indkørsel til Lindved.

O. A. FOT.

Fravdegaard og Hollufgaard. Den sidste ligger ved et Tilløb til Odense Aa, som har faaet Navn efter Gaarden Lindved. Her vil vi standse en Stund, dels for at glæde os over den skønne Hovedbygning og den festlige Indkørsel til Avlsgaarden, dels for at se lidt nærmere paa den ejendommelige *Lindved Vandmølle*. Begge Steder møder vi det fynske Bindingsværk i sin muntre, lyse og nydelige Skikkelse. Især er Vandmøllen en Perle, med sine fint udmønstrede Felter og sit høje, stejle Straatag, der fra andet Stokværks Højde glider ned over den lille, morsomme Udbygning, „Koven“, som den hedder paa Fynsk.

I det flade Jordstrøg kan man ikke lade være med at lægge Mærke til en Række lave og stejle, for det meste stærkt sønderrevne Grusbakker, hvoriblandt Ibjærg ved Sønder Næraa, Uglebjærg ved Højby og Bakkerne ved Aarslev hører til de mest fremtrædende. Man plejer at kalde dem Aase, og i deres Opbygning ligner de Bjærgene i Nordfyn: inderst en tydelig Lerbalk, omkring denne opretstaaende Gruslag. Og nu kommer Spørgsmaalet igen: Er det virkelig „Aase“, vi har for os, gamle Flodsenge dannede under Isen, med Retning paa Tværs af Isranden, eller er det Dannelser langs med Isranden?

Lindved Mølle.

O. A. FOT.

Statsgeolog V. Milthers giver Svar paa Spørgsmaalet i Forbindelse med sine Undersøgelser over Odenseaaens Dal. Han paaviser, at Dalen i sit nedre Løb har en tydelig Afsats, dannet af en Smæltevandflod, en „Flodterrasse“, som især er fremtrædende mellem Fangel og Bellinge, paa „Heden“ Vest for Odense og i Egnen ved Aasum. Og han slaar fast, at Terrassen udgør en Enhed med frit Vandafløb i Aaens Faldretning. Det vil sige, Aadalen har ikke været overskaaret af nogen Isrand, men er bleven til, da Isen var rykket tilbage til Strøget Øst for Dalen. I Overensstemmelse hermed slutter han, at Isens Bortsmæltning har fundet Sted i Retning mod Sydøst — med andre Ord: Højby og Aarslev Aase maa ligesom de tilsvarende Grusbakker mellem Fangel og Vittinge være Randmoræner.

Øst for Odense—Ringebanen ser man ikke langt fra Aarslev en stor Landsby med hele to Kirker, den gamle hvide Sognekirke, myndig og mægtig, og den røde Valgmenighedskirke med sit temmelig spinkle Taarn. Byen hedder *Sønder Næraa*, og hver af dens Kirker har sin Historie og sin særlige Stemning.

Paa en Bakke midt i Byen troner den gamle Kirke med sit tunge, svære Taarn, bygget over en søndre Fløj. Eller rettere

Uglebjerg i »Højby Ås«.

O. A. FOT.

med to Taarne, for mod Vest skiller det ældste Taarn sig ud fra Kirkens Skib, kun en lille Smule højere end dette. Jeg ved ingen fynsk Landsbykirke, der virker med saa umiddelbar en Vælde, ved sine Massers Kraft, sin stærke Rejsning. Den er Landsbyens gamle Midtpunkt, og den er mere end det. Thi Byens oprindelige Navn er Njardar Høghæ, d. v. s. Njords Høje. Her paa Banken er Fynboerne videnom fra stævnet sammen i Hedenold for at dyrke Guden Njord, og paa det gamle Gudehavs Plads har Kirken rejst sig, stor og magtfuld, en værdig Videreførelse af Hedendommens Tempel.

Kirkens Indre er ogsaa noget for sig. Over to smaa rundbuede, nu tilmurede Vinduer i Nordsiden er der et stort Kalkmaleri, aabenbart af høj Ælde, for dets øverste Del er skjult under det nederste af Hvælvingskappen, saa enkelte af Skikkelserne er bleven hoved- og kropløse. Selv i Vinduernes Smige er der Billeder, et af dem synes at forestille en af de kloge Jomfruer med Faklen eller Lampen i sin løftede Arm.

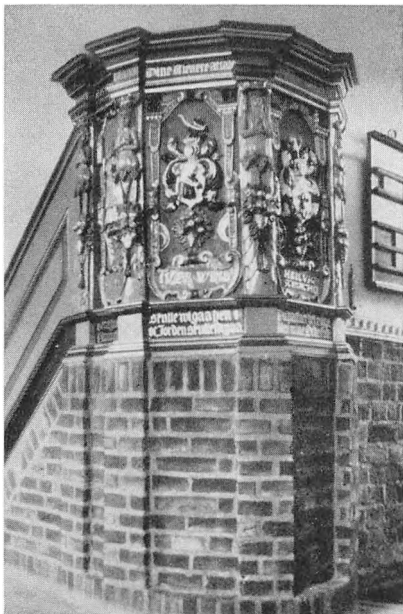
Og saa Prædikestolen! Der er først det mærkelige, at den staar paa en Sokkel af røde Mursten. Selve Stolen er fra 1634, godt Snitværk, med varme Farver og forgyldte Lister.

Herremanden Iver Wind til Torpegaard og hans Hustru, Helvig Skinkel, har aabenbart ladet Prædikestolen lave, for deres Navne og Vaaben staar her til evig Amindelse, i Rang og Række med selve Sankt Peder, hvis Billede ses i en af Fyldingerne.

Sønder Næraa Valgmenighed er en Datter af Menigheden i Ryslinge, den første af de frie Menighedsdannelser i Danmark. Kirken er bygget 1874, og dens Historie er et smukt Vidnesbyrd om Varmen og Selvforglem-

melsen i den grundtvigske Bevægelse paa disse Egne. Det var Smaafolk, der gik i Spidsen, Gaardmændene holdt sig tilbage eller lo ad det nye, der var i Frembrud. Men hvilken Kærlighed maa Stifterne ikke ha omfattet deres Kirke med! Den ene efter den anden gav sit Bidrag i Form af Arbejde; og noget af det samme var igen Tilfældet med Haandværkerne, da Kirken for nogle Aar siden blev bygget om.

Denne Ombygning har givet Kirken et smukt og hjemligt Ydre. Af den gamle Bygning, rejst i en Tid, da Sansen for god Byggeskik endnu slumrede, er der udvendig ikke andet at se end Taarnet. Og paa dette er endda nogle overflødige og skæmmende Spidser taget bort, saa det nu staar med renere Linjer end før. Murene er af haandgjorte røde Sten, Korsfløjene har spidse Gavle, og hele Kirken, undtagen Taarnet, er tækket med Tegl. Mellem Kirken og Vejen er en nydelig Grønning, der bruges til Sommermøder. Der er noget venligt indbydende over det hvide Kirkerum, Bohavet er enkelt, men i varme Farver: rødt, brunt og Guld. Og den store

Prædikestol i S. Næraa Kirke. O. A. FOT.

Altertavle, Jesus fremstilles i Templet, malet af Dalsgaard, er præget af barnlig Fromhed, uden den Tilsætning af det fade og sødladne, som ikke er nogen hel Sjældenhed i Alterbilleder fra forrige Aarhundrede.

Fra Jærnbanen mellem Aarslev og Pederstrup ser man paa Ringstedgaards Mark, i Retning af Sønder Næraa, en stor bøgklædt Høj tegne sin kraftige Silhouet imod Himlen. Man kommer til den ad en Sti fra Sønder Næraa, eller ad en anden, der fører gennem Mølleskoven ved Ringstedgaard. Stien bugter sig gennem Skoven, gennembryder Skovbrynet, og der ligger *Møllehøj*, stor og prægtig, overgroet med høje, hvælvede Bøge, et Naturminde fra en Tid, da Skoven sluttede Højen inde. Møllehøj er enestaaende paa Fyn, højere end nogen anden fynsk Oldtidshøj (8 m), en Pryd for det jævne Landskab, et ædelt Smykke, som aldrig maa gaa tabt.

Hidtil har Egnen haft Præg af en højtliggende Slette. Men ved Sønder Højrup højner Landet sig stærkt, i store Bølgeformer naar det op til en Højde af ikke mindre end 91 m, Horisonten bliver vid og vældig, det er et andet Midtfyn end det sædvanlige, vi møder her. Men atter sænker Landet sig i langsomme Fald, Slettepræget kommer igen, med Indskud af Stigen og Dalen, der fornemmes som en Nynnen i Sjælen. Saadan er det paa den Plet, hvor vi nu vil dvæle en Stund, udfor *Nørre Lyndelse* Præstegaards Have, paa den aabne, højtstrygende Landevej.

Utroligt hvad fynske Smaahjem har skænket vort Land af Rigdom og Grøde! Rasmus Rask, N. M. Petersen, Hans Tavsens er vokset op i de Egne, vi er kommen igennem. Og nu staar vi i Nørre Lyndelse, i Tonedigteren *Carl Nielsens* Fødeby, udfor det skønne Mindesmærke, som blev rejst her i et Hjørne af Præstegaardshaven den 9. Juni 1933.

Carl Nielsens Enke, Billedhuggeren Anne Marie Carl Nielsen, har udført Mindesmærket, og ingen kunde ha gjort det bedre. Et Fodstykke af Granit bærer Mesterens Billede i ophøjet Arbejde, og paa Stenen sidder en lille Hyrdedreng med Pilefløjten for Munden, lyttende ud mod det fjærne, halvt i Drømme skuende over de Marker, hvor Carl Nielsen gik og vogtede Kvæg, mens hans Tanker fløj mod de høje Bakker ved Tommerup, der blaanende træder frem i Syns-

Mollehøj ved Ringstedgaard.

O. A. FOT.

randen mod Nordvest. Den, der har læst „Min fynske Barndom“, vil have modtaget et uudsletteligt Indtryk af, at her, i Barndomslandet, blev Hyrdefløjten rakt ham, her lyttede han til de Solskinstoner, der nu synges ud over Landet:

Her, hvor Bondelandet gynger
mellem blomstersprængte Hegn,
og hvor Sommerlærken synger
kækt i Blæst og blidt i Regn,
her, hvor Gøgen lønligt gol
under grønne Enges Sol,
gled hans friske Barneøje
undrende mod fjærne Høje.

Slentred han ad Sognets Veje,
sov han ind ved Mosens Bryn,
Vinden sang i hans Skalmøje,
Toner brast i Luft og Lyn.
Aaens Smil bag Krat og Brink,
dulgte Stiers Blink i Blink,
Landet selv i Fald og Stigen
bølged i hans Drøm og Higen. — —

Huset, hvor Carl Nielsen fødtes og henlevede sine første Barneaar, er forlængst nedbrudt. Men det kan lade sig gøre at valfarte til Tomten paa Sortelung, et lille Stykke Nordøst

Ved Suhysogaard So.

O. A. FOT.

for Byen, og dvæle en Stund ved den simple Sten, der er rejst i Udkanten af Marken, hvor Barndomshjemmet laa.

Under vore Vandringer gennem Midtfnyn har vi mange Steder set Højlandsbakkerne i Vest og Nordvest tegne sig som en fjærn, blaa Mur, men næppe noget Steds saa smukt

som fra Landevejen mellem Nørre Lyndelse og Nørre Søby. Her sænker Jordsmonnet sig blidt mod Lindved Aa, og bag Moser, Krat og høje Træer toner Højderne frem i skiftende og bølgende Omrids. Et henrivende Forgrundsbillede møder os Nord for Nørre Søby: en slynget Vej, der forsvinder under en lille Skov, og en Gruppe Husmandsbrug, der ligger højt og smukt ovenover Vejen. Og kort

Nørre Søby Mølle.

P. HIRKELUND FOT.

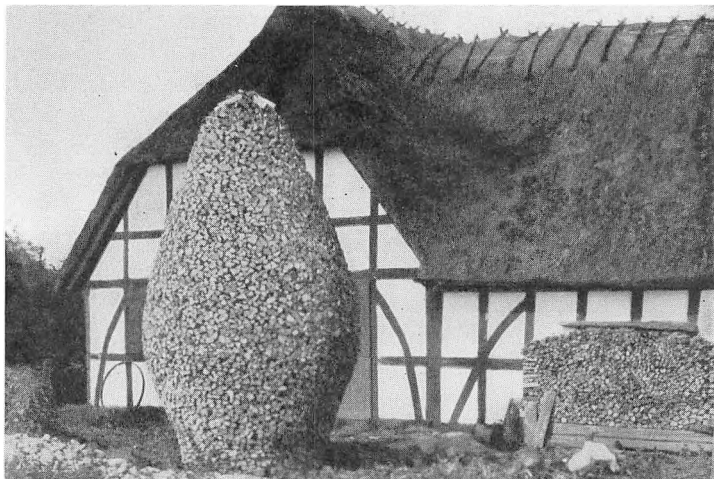

Ved Søbysogaard.

O. A. FOT.

efter har vi det temmelig sjældne Syn af en fynsk Indsø.

En Vej kantet med mægtige Popler svinger langs Søbreden hen til en skinnende hvid Gaard med takkede Gavle, knejsende Spir og Skoven til Baggrund. Det er *Søbysogaard*, Urnernes gamle Gaard, som i 1931 købtes af Staten og om-

Fynsk Brændestak. Rynkeby ved Ringø.

P. BIRKELUND FOT.

P. BITKELUND FOT.
Musæet og Kirken i Ringe.

dannedes til Ungdomsfængsel. Et nyt Tidehverv er oprundet for den hvide Gaard ved den stille, rørkransede Sø; unge Mennesker, der er kommen paa Afveje, vil man her søge at hjælpe paa ret Køl igen, først og fremmest gennem Arbejdet og Livet i Naturen. Om Fortiden taler en Mindestøtte, der ses i Nærheden af Gaarden, stærkt medtaget af Tidens Tand; den rejstes i sin Tid af Godsets Bønder, som et Udtryk for deres Taknemmelighed

overfor den gamle Orlogsmand J. C. de Falsen, som paa gunstige Vilkaar afhændede Fæstegodset til Bønderne. Bagved Hovedbygningen er den 14 Tdr. Land store Park med vældige gamle Træer og hushøje, klippede Bøgehække, lige saa dunkel og lukket, som Søen er aaben og lys.

— Højlandet ved Sønder Højrup fortsætter sig mod Syd over jævne Højsletter til den store Stationsby *Ringe*, kendt af enhver som et Knudepunkt for Toggangen, undertiden ogsaa under Navnet „Midtfyns Hovedstad“. I Modsætning til saa mange Stationsbyer har Ringe, oprindelig Ræthinge, en ældgammel Historie. Synlige Oldtidsminder er der ikke mange af, men fra Jernalderen er der gjort rige Fund, bl. a. ved den nu udtørrede Ringe Sø, hvor en stor Gravplads udgravedes i 1910, og ved Brangstrup Sydøst for Ringe, hvor et af Landets største Guldfund kom for Dagen i 1865.

Da de store Landeveje byggedes omkring Midten af forrige Aarhundrede, Odense—Svendborg og senere Assens—Nyborg, blev Ringe noget af et Knudepunkt. Men først efter Anlægget af Sydfynske Jernbane tog Byen rigtig til at vokse. I 80'erne kom Ringe—Faaborgbanen og i 90'erne Banen til

Nyborg. Ringe har nu et Par Tusinde Indbyggere og er den største Stationsby paa Fyn.

Kommer man til Ringe med Toget, faar man et underligt forstemmende Førsteindtryk af den skumle og uanselige Banegaard. Byen selv har et langt venligere og lysere Udseende, men ikke noget egentligt Særpræg. Enkelte Huse er virkelig stilfulde, som Amstsygehuset og især Bankbygningen med dens rolige, gule Murflader og fremspringen hvide Vægpiller. Iøvrigt er Ringe en god Handelsby med solide Virksomheder og et udmærket Opland.

Byens kønneste Plads er ved Kirken, som baade udvendig og indvendig er noget ud over det almindelige. Til Forgrund har den et lille Anlæg med en Sten for hver af Sognets 10 Byer. Over Kirkens søndre Korsarm løfter sig, synligt i stor Afstand, det ejendommelige og kraftfulde Taarn med de fine svungne Renæssancegavle, bygget i 1614 som Afløser for et gammelt Bindingsværkstaarn. I det indre er navnlig Sidefløjene af Interesse. Søndre Fløj blev i 1776 indrettet som Gravkor for Boltinggaards Ejer, General Eickstedt og Familie. Denne Eickstedt var i 1772 en af Hovedmændene i Samensværgelsen mod Struensee. Rig maa han have været, for med hvilken overdaadig Pragt er ikke Gravkoret udstyret: Marmor fra Gulv til Loft, marmorklædt Kuppelhvelving, Marmorsøjler i græsk Stil, og endelig tre Marmorkister. Mesteren for denne Marmorhal er heller ingen ringere end den udmærkede Arkitekt C. F. Harsdorff. Selve Gravmælet er udført af Billedhuggeren Wiedewelt.

Vil man have et Indtryk af Tidens svulstige Stil, kan man

P. BIRKELUND FOT.

Eickstedts Gravmæle i Ringe Kirke.

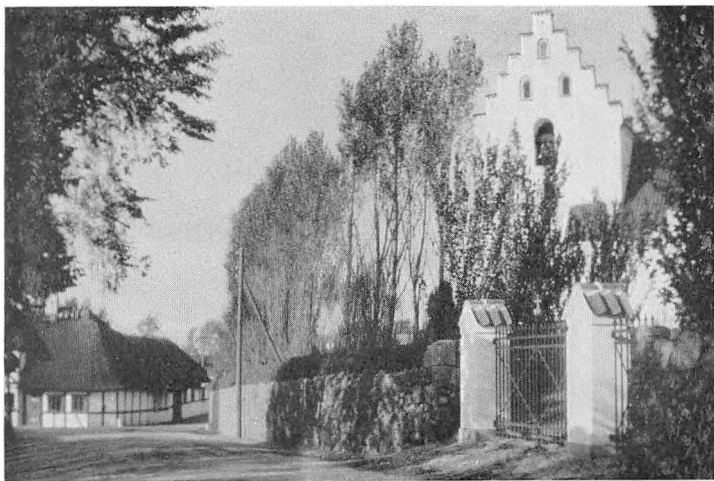
Fra Odensebakken.

O. A. FOT.

læse Gravskriften over den unge Heinrich von Eickstedt: „Düdens Elsker og Religionens Tilbeder var han Himmelen kjær. Til Belønning for sin Retskaffenhed blev han i sin Alders 22. Aar ophøjet over det jordiske.“

Ringe skal prises for, at den til Trods for sit nymodens Præg har givet Sansen for Historien og Mindet et synligt Udslag. Ringe Musæum er allerede en ret righoldig Samling, som bl. a. rummer en Del ældgamle jordfundne Ting, f. Eks. Levninger af gamle Egebaade, der er fundet i Ringe Sø. Musæet har til Huse i en køn gammel Bindingsværksbygning, hvor der tidligere har været holdt Skole. Maaske staar vi her overfor den ældste Landsbyskole paa Fyn; den er nemlig grundlagt 1704 af Boltinggaards daværende Ejerinde, Anna Helvig v. d. Kuhla.

Et samlet Indtryk af Strøget omkring Ringe og tillige et Udblik over andre fynske Egne faar man ved at følge den bugtede Svendborg Landevej ned i Sallingeaaens Dal og videre op ad den stejle Gode Bakke. Her aabenbarer det frodige Midtfyn sig i al sin bugnende Fylde. Ud over de bølgende Sletter ser man i Nordvest til Fredensborg-Ernebjærghøjderne, og i Nordnordøst over de Sogne, vi har gennemvandret, til den enlige Munkebo Banke.

Ved Sønder Broby Kirke.

O. A. FOT.

Der er kun smaa Afstande fra Kirke til Kirke i Egnen Vest for Ringe, et højtliggende frugtbart Bondeland, jævnt, noget ensformigt, man spørger sig selv, om der da ikke er noget til at bryde al denne dagligdags, ensrettede Jævnhed. Jo, der er Vantinge Kirke, den er da noget af en Sjældenhed, for hvor gaar man hen og finder en Kirke med et nydeligt Taarn af Egebindingsværk, bygget 1589? Og saa er der de aasliggende Grusbakker, som gennemkrydser Landskabet, en velkommen Afbrydelse, men er de nu det ene eller det andet, eller er der maaske nogen af begge Slags, dem paa tværs af Isranden og dem paa langs? Svaret gaar ud paa, at der i hvert Fald er nogle af disse Aase, som af alle regnes for virkelige Istids-Flodsenge. Den længste og smukkeste af dem er *Sallinge Aas*, som længere ude mod Vest, under Navnene Orebanke og Odensebakke, skyder sin stejle Ryg ind i Skovene Sydøst for Sønder Broby.

Odensebakken er et vidunderligt og uforglemmeligt Sted, en bortgemt Perle i Bunden af Aadalen. Straks man kommer indenfor Skovtykningen rejser sig den stejle Grusaas, og jo længere man gaar indefter, jo stærkere gribes man af en tyst og sælsom Stemning. Aaen sender en Bugt ind under Skovbrynet ved Foden af Aasen, glider bort i Engene, og kom-

Brobyværk Mølle.

O. A. FOT.

mer igen, Blink i Blink kan den skimtes oppe fra Aasene, men dens uendelige Slyngninger skjules for det meste af en voksende Underskov. Aasen bærer paa sin Ryg nogle af de stolteste Bøge, der findes paa Fyn. Andre Steder er Skovbilledet næsten svensk: op over en tæt Underskov af Birk og Ørnebregner knejser nogle enkeltstaaende Skovfyr, rene Kæmper, med pragtfuldt røde, hældende eller letsvajede Stammer og fint buede Grene, et daarende dejligt Syn, naar Solen pludselig bryder frem, og Fyrrene staar der i Stilheden som brændende Søjler.

Odensebakken ender i et fremspringende Næs, der svarer til Aaløbets pludselige Bøjning fra sydvestlig til nordvestlig Retning. (Hinsides Aaløbet fortsætter Aasrækken helt op mod Jordløse Banker). Blink i Blink følger Aaen Landevejen under *Brobygaard's* skønne Have. De gamle Linde inde bag Stengærdet hælder deres klippede Løvtæg ud over Vejen, der gaar i Bugter og Sving omtrent ligesom Aaen nedenunder. Gaarden er smuk og pyntelig; men en Skønhed mere ejede Stedet i de mægtige Avlsbygninger, som i 1921 blev et Bytte for Flammerne. Tabet af de enestaaende smukke Udlænger var saa meget mere føleligt, som en Del af Bindingsværket vistnok stammede fra Slutningen af 1600'erne. Det ser for

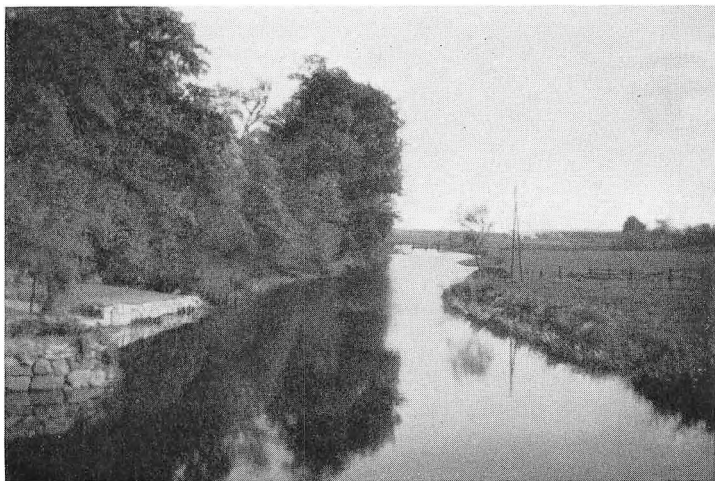

Mose ved Elmelund.

G. RALSLOV FOT.

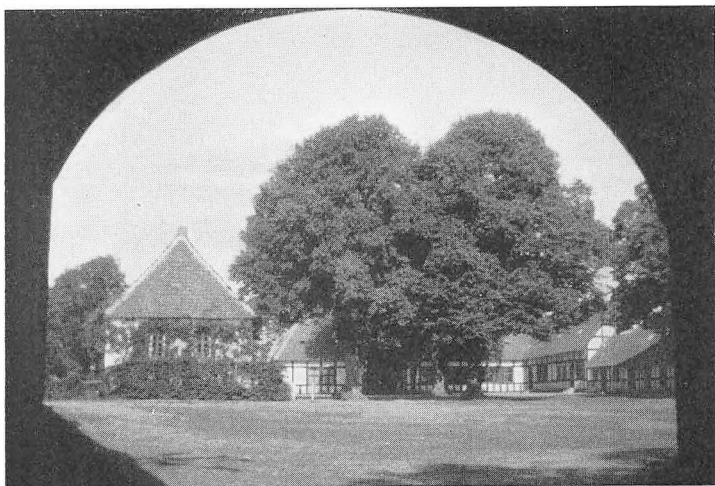
Resten ud til, at de gamle Marknavne endnu er i Brug paa Brobygaard; i hvert Fald kan læse et Navn som „Aaløkke“ paa et Markled, der er ophængt mellem høje, tilhugne Granitsten.

Sønder Broby Kirke dukker frem af et brat Vejsving, det

Odense Aa ved Nørre Broby.

O. A. FOT.

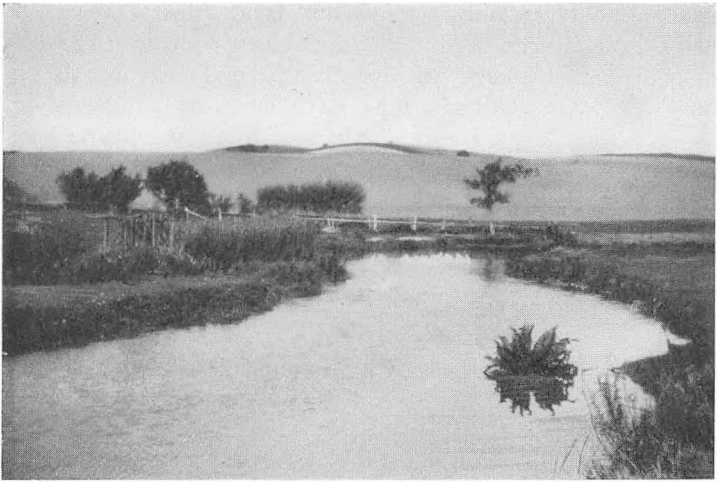

Lundegaard.

O. A. FOT.

er næsten, som Kirkebakken med sin høje Stenmur vilde spærre Vejen for En. Landsbybilledet er meget smukt, Bindingsværk og atter Bindingsværk, og oppe i Taarnets søndre Glamhul ses den store, irrede Malmklokke, der ringer Solen op og ned. Man hører Aavandets Brusen i en gammel Vandmøllens Hjul, og en stor Bro fører over Aaen til *Brobyværk*. Navnet stammer fra 1645, da Rigsmarsk Anders Bille til Løgismose oprettede en Vaabenfabrik her i de yndigste og mest fredelige Omgivelser. Fabrikken, som baade lavede Vaaben og Værktøj, blev ødelagt under Svenskekrigen, men Brobyværk Kro blev liggende, og i Krydset mellem Landevejene Assens—Ringe og Odense—Faaborg er der opstaaet en hel lille Forretningsby.

Mellem de to Brobyer er der baade Vandvej, Jærnvej og Landevej. Den sidste gaar over et bølgende Land mellem Syrenhegn, der i Blomstringstiden fylder Luften med Strømme af Vellugt. Jærnvej og Landevej har travlt, men Aaen giver sig god Tid, den gaar en Omvej i Slynger og Sløjfer, inden den løber ind under den dejlige Præstegaardshave i Nørre Broby med de høje Trækupler, svinger uden om Kirkebakken og glider som en bred og rolig Strøm gennem de store Engflader forbi Lundegaard.

Odense Aa under Strejlebjerg.

O. A. FOT.

Lundegaard ser ikke ud efter saa meget ude fra Landevejen. Men staar man i Porten til Ellen Marsvins gamle Lade, frembyder den lave Hovedbygning, halvt skjult under løvrige Træer, et venligt og tiltalende Billede. Laden er opført 1636 af Ellen Marsvin, en af Datidens mærkeligste Kvindeskikkelser, knagende dygtig, sprængfyldt af Virkelyst, men tillige magtkær, træsk og herskesyg. Bedst kendt er hun som Svigermoder til Kristian den Fjerde. Det var her paa *Lundegaard*, han i 1615 blev viet til Ellen Marsvins Datter, Kirstine Munk. *Lundegaard* var kun een af den mægtige Adelsdames store Ejendomme, men baade hun og Datteren har opholdt sig paa Gaarden, og Kristian den Fjerde har kendt baade den og Omegnen godt.

1711 blev Gaard og Gods skænket af Peder Schmidt „til de fattige og nødtørftige i Fyn“. Der blev naturligvis en Retssag ud af det, og først i 1754 blev Testamentet kendt gyldigt. Siden har det hele hørt under „*Lundegaards Stiftelse*“, som hvert Aar uddeler Legater og Understøttelser.

* * *

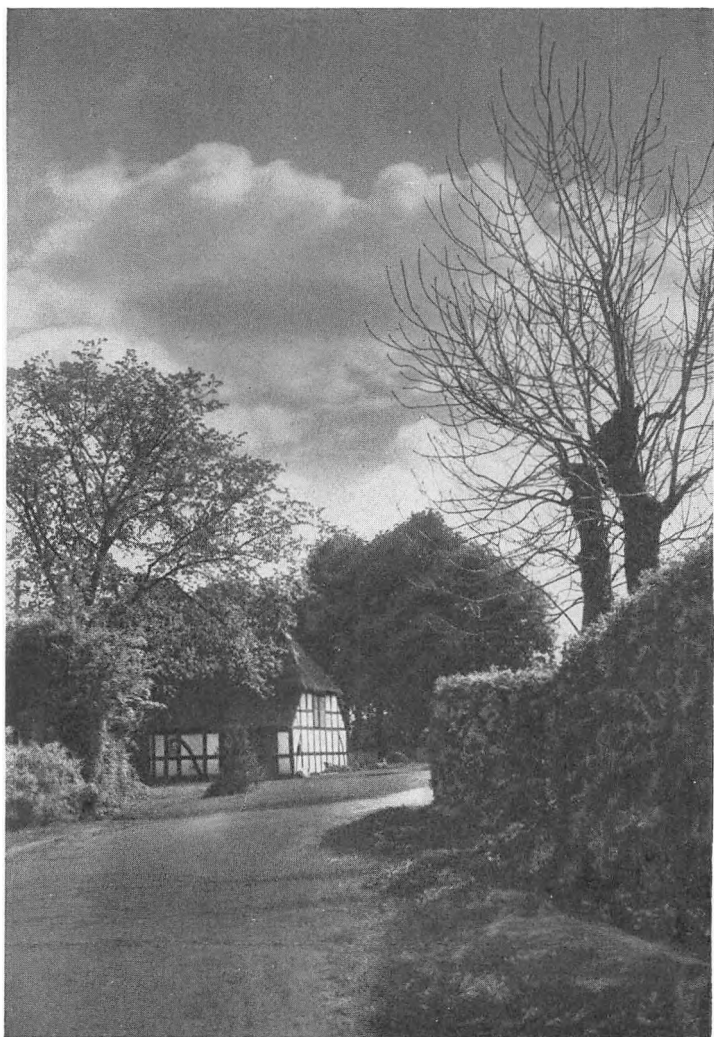
Et lille Stykke Nordøst for *Lundegaard* glider Odense Aa ind under *Strejlebjergs* Sydskraaning. Atter staar vi ved

den gamle Isrand, hvorfra vi har fulgt Aaen i hele dens nedre Løb. Ringen er sluttet, Vandringeren endt. Den har ført os gennem Landskaber af vidt forskellige Typer, der tilsammen viser, at Nordfyn og Midtfyn er et rigt, mangfoldigt og særpræget Land. I vort Øre klinger Sletternes jævne Nynnen, Bakkelandets Højsang, Skovenes Susen og Havstokkens Brænding. Og i Samklangen af alt dette kender vi den fynske Tone.

Den store Kristtjorn paa Æbelo.

G. HALSØV FOT.

Nordfynsk Landsbygade.

DAUER FOT.

FYNBOERNES HOVEDSTAD

Af A. NORDAHL-PETERSEN

Lidt om Byens ældre Historie.

ODENSE er Hovedbyen i det fynske Provinsomraade, der omfatter Odense, Assens og Svendborg Amter. Det er Landets tredjestørste By med et Indbyggerantal paa godt 70,000. Med de omliggende Forstæder: Dalum, Tarup, Næsby og Frue Landsogn, kommer Tallet op paa omkring 80,000.

Det er en af Landets ældste Byer. Som dens Navn antyder, maa dens Oprindelse søges i hine Tider, da Nordens Folk levede i Troen paa Asaguderne.

I Almindelighed fortolkes Navnet som Odins Vé, d. v. s. Odins Helligdom. Om denne Fortolkning er rigtig, kan maaske være Tvivl underkastet. Et og andet kunde tyde paa, at Navnets Oprindelse snarere er Odins Sø eller Odins Ø, vel snarest det sidste. Det Højdedrag ved Odense Aa, hvorpaa Byens ældste Del ligger, har muligvis nok i fjærne Oldtids-dage været en Ø eller Holm i det Delta, Aaen dannede ved sit Udløb i Fjorden, og denne bredte sig da over store Arealer, der ved Jordbundens Hævning og senere Inddæmninger nu er tørlagte, og som gennem Aarhundreder har været Ager og Eng. Mellem Fjordens Vige og Aaens Udløb i disse har der været en udmærket Boplads for Oldtidens Folk. Fjorden var rig paa Skaldyr og Aaen paa Fisk, og i de omliggende Skove, hvoraf nu kun sparsomme Rester er tilbage, har der været Vildt nok at jage.

Rimeligt er det da at antage, at paa en af Aaen og Fjorden dannet Ø har Odin, Asernes øverste, faaet sin Helligdom, som Thor fik sin paa Lillebæltssøen Thorø Syd for Assens,

og Frøj sin paa Frøbjerg i Vestfyn. Og Bopladsen skulde da have faaet Navnet *Odins øj* (eller ey). I den fynske Folke-dialekt bliver Ø som Ordendelse hyppigt til E, saaledes i Landsbynavnet Søndersø (paa Nordfyn), der af Fynboer udtales Sønnerse.

Hvad enten nu den ene eller den anden Fortolkning af Navnets Oprindelse er den rigtige, nok er det, at Byen trivedes. Dens Beliggenhed ved den naturlige Vej ind i Landet — Aaen — og ved den smalle, vigede Fjord, gav den Mulighed for at blive et Centrum baade for Handel og Skibsfart, og da Skovrydningen tog Fart og Befolkningen blev Bønder, blev Odense den naturlige Plads for Handel og Omsætning.

Paa Bakkedraget nordvest for Aaen har Bopladsens Blok-huse og Jordhytter ligget, og en Offerlund med Odins Helligdom har antagelig haft sin Plads, hvor nu Flakhaven findes. Fjordvigene blev efterhaanden til Engdrag og Moser, og primitive Stier og Veje førte fra de omliggende Egne ind til Byen.

— — —

Med Kristendommens Indførelse i Danmark sker der et betydeligt Opsving i Byens Udvikling. Allerede i Hedenskabets Dage er det troligt, at Stedet har været noget af et kulturelt Midtpunkt for Øen. Her, hvor Asernes Øverste havde sin særlige Helligdom, er Oldtidsfolket rundtom fra de smaa Bygder rimeligvis kommen sammen ved de store Offerhøjtider og Fester. Og da de kristne Missionærer i det niende og tiende Aarhundrede søgte at faa Folket i Tale, ligger det nær at antage, at det netop blev i Odense, de begyndte deres Mission paa Fyn. En Trækirke blev bygget paa en Plads nær ved Flakhaven — paa det senere Albani Torv, der fik Navn efter Kirkens Skytshelgen, St. Alban, — og allerede omkring Midten af det tiende Aarhundrede blev Fyn et Bispedømme, og Odense blev Bispesæde. Datidens Gejstlighed var Kulturens Pionerer paa mange Omraader, og Odense var et af de Steder, hvor Kirkens Mænd fik megen Indflydelse. Dette fremgaar blandt andet af den historiske Begivenhed, som i Aaret 1086 fandt Sted i den fynske Hovedstad: Kongedrabet i St. Albans Kirke.

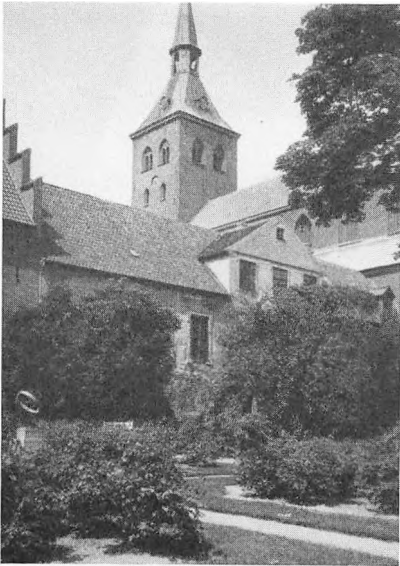
Da Svend Estridsens Søn Knud i Aaret 1080 blev Konge efter sin Broder, den vege og vankelmodige Harald Hén, blev

Odense Raadhus.

H. LONBORG FOT.

det snart kendeligt, at der nu var kommet en Mand med en fast Vilje paa Danmarks Trone. Ved sine forskellige humane Foranstaltninger viste han sig som en Mand, der i mange Retninger var langt forud for sin Tid. Og særlig i kirkelige Kredse vandt han stor Sympati. Ved sine kirkelige Forordninger vilde han skabe Gejstligheden bedre og sikrere Arbejdsvilkaar til Folkets Gavn. Men hans Forordning om en Tiendeafgift til Kirken blev meget ilde optaget af Bondestanden, og da han i Foraaret 1086 opholdt sig i Nordjylland for at samle en Hær og en Flaade til et Togt mod England, mødte han en skarp Uvilje hos de nordjyske Bønder. Da han mærkede dette, flygtede han først til Slesvig, men da han havde den Opfattelse, at Kirkens Mænd havde større Magt og Indflydelse paa Fyn, og at navnlig den odenseanske Gejstlighed var ham inderlig hengiven, drog han over Bæltet for at søge Støtte blandt Fynboerne. De ophidsede jyske Bønder forfulgte ham imidlertid ogsaa herover, og den 10. Juli indhentede de ham i Odense. Kongen, hans Broder Bent og en Skare trofaste Hirdmænd søgte Tilflugt i St. Albans Kirke, men hans Forfølgere ænsede ikke Stedets hellige Karakter. Kongen og hans Mænd blev ubarmhjærtigt nedhuggede foran Kirkens Alter.

W. HÜRSCHMANN FOT.

Et Hjørne af Klosterhaven.

Dette Kongedrab blev af ikke ringe Betydning baade for den kirkelige Udvikling her i Landet og for Odenses Fremtid. Misvækst i de nærmest følgende Aar kom Gejstligheden til Hjælp i dens Bestræbelser for at øge Kirkens Magt. Den blev af Præsteskabet udlagt som en Straf fra Himlen for Oprøret og Kongedrabet, og i Befolkningen vendtes Stemningen efterhaanden, saa Tienden kunde indføres og Kirkens Indflydelse befæstes. Og for Odense blev den 10. Juli 1086 Ind-

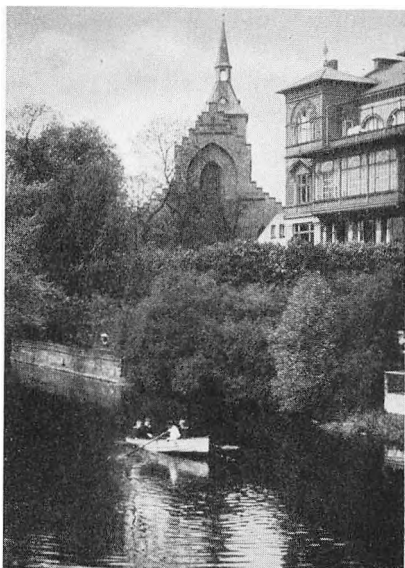
gangen til en ny og rig Udvikling. Byen blev et søgt Valfartssted, hvortil Pilgrimme fra hele Norden stævnede hen. Præsterne kunde fortælle om Jærtegn og Undergærninger, der skete ved Kong Knuds Grav, og under Erik Ejegod blev den dræbte Konge ophøjet til Helgen. Et Kloster blev bygget til hans Ære, og hans jordiske Levninger blev hensat i Klosterets Kirke. Den 10. Juli — St. Knuds Dag — blev der hvert Aar foranstaltet højtidelige Messer og Fester, til hvilke Befolkningen videnom fra strømmede sammen. Alt dette bidrog naturligvis til at øge Byens Anseelse, og det gav Fortjeneste og Omsætning. St. Knuds Kloster blev et af Landets fornemste, og fra mange Sider fik det skænket rige Gaver. Det var et Benediktinerkloster, men ogsaa andre Munkeordener havde Klostre i Byen. Paa et vist Tidspunkt i Middelalderen havde Odense ikke mindre end syv Klostre og seks Kirker, et Vidnesbyrd om, at den var en af Landets største Stæder. Som et talende Minde om denne Kirkebys Storhedstid ligger endnu tre anselige Middelalderkirker: St. Knuds Kirke, der i Slutningen af det trettende Hundredaar blev

opført af Biskop Gisico som Erstatning for St. Knuds Klosters første Kirke, der var nedbrændt — Vor Frue Kirke og St. Hans Kirke.

Men dette, at Gejstligheden var den førende Stand i Byens Udvikling, betød ikke en ensidig Udvikling. Middelalderens Gejstlighed — og ikke mindst Klosterbrødrene — var som foran nævnt paa mange Maader Kulturens Pionerer ogsaa uden for Kirken. Til St. Knuds Kloster var der saaledes ikke blot knyttet en lærd Højskole, men

Ogsaa — en Vandmølle. Allerede i 1101 lod Klosteret ved Aaen opføre en Mølle, den senere velkendte Munke Mølle. Ogsaa paa Landbrugets og ikke mindst paa Havebrugets Omraade har Klostrene øvet deres Indflydelse, og den stærke Havebrugsinteresse i Odenseegnen har antagelig faaet nogle af sine første Tilskyndelser fra Middelalderens Munke. Ogsaa inden for adskillige Haandværk har Klostrene uden Tvivl haft dygtige Læremestre eller forstaaet at indkalde saadanne, og naar Odense tidligt blev kendt som en driftig By med et opvakt Borgerskab, skylder den sikkert nok i nogen Grad sine mange Klostre Tak derfor. Ogsaa Lægevidenskaben og den sociale Forsorg for fattige og syge fandt deres flittigste Udøvere inden for Klostrene. St. Jørgensgade i Odense er et Minde herom, thi herude i Byens Periferi laa den gamle St. Jørgensgaard, et Hjem for syge og fattige Mennesker.

Men har Kirker og Klostre saaledes betydet meget for Odenses Vækst og Udvikling i Middelalderen, saa er der ingen Tvivl om, at Byens Beliggenhed — midt paa Fyn og midt i det egentlige Danmark — til Gengæld i høj Grad er

H. LONBERG FOT.
Fra Baganen ved Løseforeningens Have. — *Klökedybet*.

kommen Kirken til Gode. Her var det forholdsvis let at samle den fynske Gejstlighed, og det var overkommeligt at naa hertil ogsaa fra de andre Landsdele. Jævnlig aflagde Landets Konger Besøg i Byen, og de høje Gejstlige har under saadanne Besøg haft rig Lejlighed til at frembære deres Ønsker over for Landets Konge.

Under Gejstlighedens Førerskab udviklede Odense sig gennem Middelalderen til at blive en anselig By med et solidt Præg af god borgerlig Kultur. Og dette Præg bevarede Byen, da Reformationen gjorde Ende paa den katolske Gejstligheds og Klostrenes Magt. Byen vedblev efter Kirkeforandringen at være Bispesæde, men Gejstligheden fik i den lutherske Kirke ikke den samme Magt over Sjælene, som den havde haft i den katolske Tid. Nu blev det især det højere Borgerskab og navnlig Storhandelens Mænd, der overtog Førerskabet.

Odense havde gennem Middelalderen udviklet sig til at blive en anselig Handelsby. Dens store og rige Opland og dens Beliggenhed næsten midt paa den frugtbare Ø gav dens Handel en solid Basis. Fra de talrige Herregaarde og Landsbyer i Omegnen førtes Korn og andre Landbrugsprodukter hertil, og den voksende Befolknings stigende Forbrug — ogsaa af udenlandske Frembringelser — skabte stadig nye Muligheder for Handelens Udvikling. Men én stor Sorg havde de odenseanske Købmænd: Fjorden havde siden Oldtidens Dage trukket sig længere og længere bort fra Byen, og i dennes umiddelbare Nærhed var der ikke længere nogen Havn. For Storhandelen var dette selvsagt en stor Hindring, men de energiske Odense-Købmænd søgte at overvinde denne ved at skaffe sig Stabelpladser snart i Munkebo, snart i Kerteminde. Og trods det, at de med Heste og Vogne maatte befordre deres Varer den lange Vej til og fra disse Pladser, synes det dog, som om de fuldtud har kunnet klare sig i Konkurrencen med Købmændene i Kystbyerne. I alt Fald finder man i Odenses Historie fra det 16. og 17. Hundrebaar en Række Navne paa velhavende og højtansete Købmænd. Blandt disse er der ét Navn, der lyser stærkere end andre — et Navn, der ogsaa fik sin Plads i Danmarks Historie. Det er Navnet

*Hjørnet af Holsdøre og Munkemollestræde.
I Baggrunden St. Knuds Kirke.*

W. HÜSCHMANN FOT.

Oluf Bager. Denne Storkøbmand fødtes i Odense i 1521 og døde 1602. Han drev en stor og indbringende Forretning med Udførsel af Korn og Stude og Indførsel af Klæde. Han var sin egen Skibsreder og havde en hel Flaade af Handelsskibe

*Sidestøj i Oluf Bagers
Modrenegaard.*

paa Søen. Af sin store Formue anvendte han en betydelig Del til Udsmykning af Byen og opførte en Række kostbare Bygninger. Under Syvaarskrigen var han Leve-
randør til Hæren og maatte som saadan staa Kongen i Forskud for betydelige Summer. Naar Kong Frederik den Anden besøgte Odense, var han Oluf Bagers Gæst, og en gammel Beretning gaar ud paa, at den rige Købmand under saadanne Besøg opvarmede Kongens Værelser ved at fyre med Kanelbark.

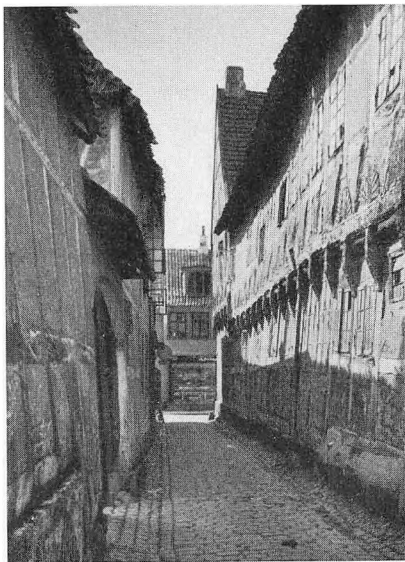
Ja, engang skal han endogsaa have brugt sine kongelige Gældsbreve til at tænde op med.

Foruden betydelige Jordegodser ejede Oluf Bager i sine Velmagtsdage op imod en Snes større Ejendomme i Odense, men efter Frederik den Andens Død dalede hans Lykkestjerne. Mange af hans Spekulationer slog fejl, Skibe led Havari, og den en Gang saa mægtige Odenseborger døde som en fattig Mand.

Af Oluf Bagers store Byggeforetagender er der nu kun svage Spor tilbage i enkelte af de Gaarde, han i sin Tid lod opføre. Interessantest er hans Mødrene-Gaard i Nørregade, som ogsaa var i hans Besiddelse. Forhuset er ganske vist helt ombygget, og kun de hvælvede Kældere er her tilbage. Men en Sidebygning i Tidens smukke Bindingsværksstil er af den nuværende Ejer i 1931 restaureret og i det væsentlige ført tilbage til sin oprindelige Skikkelse. Ogsaa i den gamle Gaard paa Hjørnet af Adelgade og Paaskestræde findes Spor af et af Oluf Bagers Bygningsværker.

Af det sekstende Aarhundredes Byggestil faar man iøvrigt

et talende og tydeligt Indtryk gennem en anden Ejendom i Nørregade. Det er den tidligere Lensmand *Eiler Rønnows Gaard*, der ved Statens Foranstaltning er restaureret og nu indrettet til et Folkemusæum. Bygningen er fra 1547 og er en af Landets ældste Bindingsværksbygninger. Baade ved sin Størrelse og sin Indretning giver den et godt Begreb om de velhavende Klassers Leveforhold i hine Tider, da ikke blot Storhandelens Mænd byggede sig Pragthuse,

Montestræde. H. LONDBORG FOT.
Til højre *Møntegaarden*.

men da ogsaa mange af Øens Adelsmænd havde Gaarde i Byen, hvor de boede om Vinteren og under de talrige Kongebesøg.

Men havde Byen sine Velhavere, havde den naturligvis ogsaa en Klasse mindre bemidlede. Fra Hovedgaderne med de anselige Huse udgik snævre Gyder og Stræder, hvor Husene ofte var Rønner. Her boede Smaahaandværkere og Dattidens Arbejdere — Gaardskarle, Lagerarbejdere, Havemænd og lignende. Endnu findes i Odense adskillige af disse gamle Stræder. Det mest typiske af disse er det snævre *Møntestræde* mellem Overgade og Sortebrødretorv — saa snævert, at ikke to Vogne kan køre forbi hinanden. Hjørnebygningen ved Overgade — *Møntegaarden* — er forøvrigt en af det gamle Odenses interessanteste Bygninger. Mens Facaden ud mod Overgade er ødelagt ved Ombygning og Overtræk af Kalkpuds, fremviser Sidebygningen ud til Strædet endnu et smukt og velbevaret Bindingsværk. Kommunen har købt denne Bygning, og det er at haabe, at den inden alt for længe bliver restaureret paa tilfredsstillende Maade. Det gamle Stræde, i hvis ene Side en Række lave, ensbyggede Huse, de

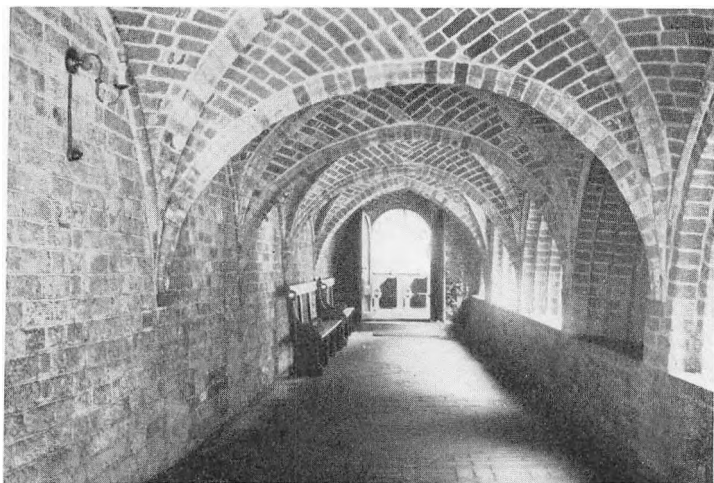

Gammel Gaard med Svalegang, Overgade 41.

HAUER FOT.

saakaldte Pernille Lykkes Boder — en Stiftelse for gamle Kvinder — danner et karakteristisk Gadebillede, ejer en forunderlig Stemning af Fortid og smaaborgerlig Levesæt. I Byens Raad har det været drøftet at faa Strædet indrettet som en Slags „Musæumsgade“ med lutter gamle, restaurerede Bygninger, og bliver denne Tanke virkeliggjort, vil Odense her have sikret sig et uforglemmeligt Minde om Byens Fortid.

Den sunde og stærke Udvikling, der var foregaaet i Odense fra Middelalderen og op igennem det sekstende og Begyndelsen af det syttende Hundrebaar, synes omkring Midten af dette at blive afløst af en Stilstandsperiode. De mange Krige, hvori Landet var indviklet, skabte Utryghed inden for Erhvervene. Særlig under den ulykkelige Krig med Sverige i 1658—60 blev Fyn frygtelig hærget, og selvfølgelig gik Odense heller ikke Ram forbi. Dertil kom, at København efterhaanden blev den dominerende Handelsby i Riget, og som Residensstad trak den mere og mere de rige Adelslægter til sig. Nu var det her, Adelen byggede sig Palæer og tilbragte Vinteren. Kongebesøgene i Odense blev sjældnere og sjældnere, og det Liv og den Omsætning, disse havde skabt, kendtes ikke mere.

Munkegangen i Hospitalskirken (tidligere Graabrødre Kloster).

BAUER FOT.

Nu blev det Haandværkerne og Embedsstanden, der gav Byen dens Præg — og vel især den sidste.

Et Navn inden for de gejstlige Embedsmænds Kreds blev i denne Tid kendt ud over det hele Land. Det var Navnet *Thomas Kingo*. I Aaret 1677 blev Præsten i Slangerup, Væversønnen Thomas Hansen Kingo, kaldet til Biskop over Fyns Stift. Allerede i Slangerup havde han vundet et anset Navn som Salmedigter, og denne digteriske Virksomhed fortsatte han i Odense.

Kingo var en myndig og praktisk Mand, der ogsaa forstod sig paa denne Verdens Værdier. I den gamle Bispegaard i Klaregade — det tidligere Sancte Clare Kloster — lod han indrette et Bogtrykkeri, hvor hans „aandelige Sjungekor“ blev trykte, og herfra udsendtes ogsaa i 1699 den Salmebog, der siden bar hans Navn.

Ved Giftermaal blev Kingo Ejer af Fraugdegaard, og baade han og hans Hustru ligger begravede i Fraugde Kirke. Uden for Domkirken i Odense er der rejst ham en Mindesten med en Portrætbuste i Bronze.

En medvirkende Aarsag til den forholdsvise Stilstand i Byens Udvikling i det syttende og attende Aarhundrede var

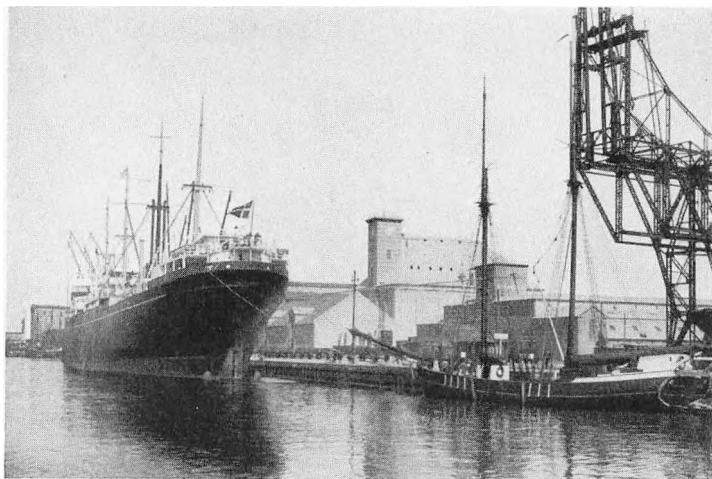
Odense Kanal ved Stige.

SORMARK FOT.

de Vanskeligheder for Handelen, som Manglen af en Søvej til Byen medførte. Ganske vist fandt en hollandsk Skipper, da han i 1682 under et Stormvejr var blevet kastet ind paa Fjorden, et Sejløb gennem denne. Gennem Aarhundrederne var dette Løb blevet glemt. Det førte ind til Skibhusene, nær ved Aaens Udløb i Fjorden, og herude fik nu Odense-Købmændene anlagt en Havn. Da den om Vinteren som oftest frøs til, maatte man yderligere anlægge en Vinterhavn ved Fiskerbyen Stige lidt længere ude ved Fjorden. Selvfølgelig forbedrede disse Havneanlæg Vilkaarene en Del for den odenseanske Handelsstand. Men baade fra Skibhusene og Stige var det besværligt at transportere Varene ad daarlige Veje ind til Byen.

Det er forstaaeligt, at den odenseanske Handelsstand ofte fandt Grund til Beklagelser over disse Forhold. Og henimod Slutningen af det attende Aarhundrede, da dansk Handel og Skibsfart tog et stærkt Opsving, følte Savnet af en Søvej til Byen særlig haardt.

Derfor fandt den Tanke, som den daværende Stiftamtmand over Fyn, Buchwald, fremsatte om at sætte Byen i Forbindelse med Fjorden ved Hjælp af en Kanal ud til Skibhusene ret hurtigt Tilslutning hos de odenseanske Købmænd, selv om mange af dem tvivlede paa Resultatet. Der udarbejdedes

Fra Odense Havn.

LONBORG FOT.

Planer over Anlægget af en saadan Kanal og en Havn ved Enden af Nørrebro, og det lykkedes den energiske Amtmand at faa Staten interesseret for Planen, da Byen ikke selv kunde magte dens Virkeliggørelse. I Aaret 1803 kunde den ny Kanal og Havn tages i Brug, og dermed var Odense igen blevet Havneby, selv om den vel ikke med Rette kunde kaldes en Sø-købstad. Nogen anselig Vandvej var den ny Kanal ikke. Dens Dybde var forholdsviis ringe, og de beskedne Sejlere, der fra Skibhusene skulde slæbes ind til Havnen, blev trukket af Heste, der gik paa Dæmningen. Men ret snart kendtes det, at denne „Rende“ skulde blive en Livsnerve for Byen. Flere Gange i Løbet af det nittende Hundredaar maatte den ud- dybes, og i 1857 overtog Odense By selv Kanalen mod en Godtgørelse til Staten paa 100,000 Rdl. Omkring sidste Aar- hundredskifte blev der gravet en helt ny Kanal gennem Baagøstrand, og efter en Udvidelse i 1920 af baade Havn og Kanal, kan ogsaa oversøiske Baade anløbe Odense Havn, der nu er Danmarks fjerdestørste Provinshavn.

I 1931 blev der ved Havnen rejst en prunkløs Mindesten for den initiativrige og forudseende Stiftamtmand, der gennem sit Arbejde for Kanalens Tilblivelse skabte Muligheder for en ny Opblomstring af den fynske Hovedstad.

Odense Slot. Sidefløj mod Vest.

JONALS CO. FOT.

Odense i det 19. Aarhundrede.

Det kunde vel synes underligt, at en gammel og forholdsviis velhavende By som Odense ikke selv fra første Færd kunde løse den Opgave at skaffe sig en Vandvej til Fjorden. Men det maa erindres, at det kommunale Styre ikke dengang var synderlig omfattende, og at det kun raadede over smaa Midler. Det var først i Treserne af det 19. Aarhundrede, at dansk Lovgivning gav Kommunerne et mere udstrakt Selvstyre.

Og dertil kom, at Odense — trods sin Alder og trods sin blomstrende Udvikling i Middelalderen og de nærmest følgende Aarhundreder — ved det nittende Hundredaars Begyndelse kun var en i Folketal ret beskeden By. Ved Folketællingen i 1801 havde den kun 5782 Indbyggere. Embedsmænd og Officerer spillede en stor Rolle, og nogen Industri af Betydning havde Byen ikke. Derimod var Haandværket efter Tidens Forhold stærkt udviklet. I en Beretning fra den Tid hedder det, at „der intetsteds uden for Kiøbenhavn findes af alle Slags Haandværksmestre flere eller bedre end i Odense“.

I en Fortegnelse over Byens Næringsdrivende i Aaret 1799 ser man, at Byen dengang havde bl. a. 38 Købmænd, 11 „Feldberedere“ (Garvere), 30 Handskemagere, 11 Murermestre,

Den østlige Kastanicallé i Kongens Have.

BAUER FOT.

9 Pottemagere, 80 Skomagere, 52 Skrædere, 24 Snedkere og 36 Værtshusholdere. Paa Brændevinsbrændere finder man intet Tal, men i en Beretning fra 1780 ses det, at denne Næringsvej blev betragtet som en af de vigtigste i Byen, idet det dog tilføjes, at „da nu næsten hveranden Mand i Byen brænder, bliver dog Næringen for hver kun smaat“.

Den Opgang i Erhvervslivet, som havde præget Slutningen af det attende Aarhundrede, fortsattes desværre ikke ret længe. Da Danmark blev draget ind i Napoleonskrigene, begyndte en ny Nedgangsperiode, som ogsaa Odense fik at mærke, og hvis Virkninger sporedes helt hen til Midten af det nittende Hundredaar. Endnu i 1840 var Byens Indbyggerantal kun godt 9000. Der var saaledes i 40 Aar kun sket en Tilvækst af ca. 3000.

Men med Aaret 1840 eller Aarene deromkring glider Byen paa ny ind i en Opgangsperiode, der i det væsentlige har varet ved til vore Dage. Mens Kanalen i 1830 kun havde et Overskud paa ca. 1000 Rdl., er dette i 1850 vokset til 9000 Rdl., og denne Stigning skyldes naturligvis en almindelig Fremgang i Byens Erhvervsliv. Fra 1840 til 1900 firedobles Indbyggerantallet. Fabriksvirksomheder af forskellig Art grundlægges, og Industriens Udvikling gaar Haand i Haand med Handelens

Mindesteen for Digteren Carl Bagger P. R. FOT.
i Kongens Have.

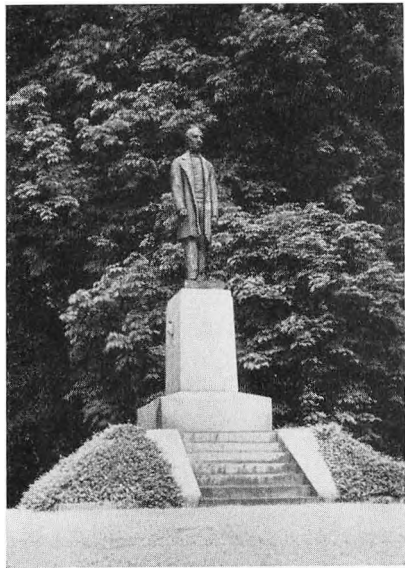
Opblomstring. I 1851 faldt de gamle Byporte, en Begivenhed, der symboliserer en ny Tids Op-rindelse, og Byen udvide-de sig nu raskt til alle Sider. Der byggedes Broer over Aaen, og en ny Bydel voksede op paa dennes Østside. Først af alle danske Byer fik Odense Gasbelysning paa sine Gader. Der bygge-des Baner, først den gen-nemgaaende Linie mel-lem Nyborg og Strib, siden Slag i Slag de mange Privatbaner mel-lem Odense og Kyst-byerne. Det er en Selv-

følge, at denne trafikale Udvikling i høj Grad kom det odenseanske Erhvervsliv og især Handelen til Gode. Gang efter Gang maa Kanalen uddybes, og Havnen udvides for at kunne tilfredsstille den øgede Skibsfart.

Der voksede ny Velstand frem i Odense gennem disse Tiaar, og Byen fik et fornemt Præg mellem de danske Pro-vinsbyer. „Etatsraadernes By“ blev den ofte kaldt paa Grund af, at mange af Byens Matadorer blev betænkte med denne Titel. Men sit Kulturpræg bevarede Odense. Allerede i Slut-ningen af det attende Aarhundrede havde Byen faaet sit før-ste Teater — paa Sortebrødretorv — og i første Halvdel af det nittende Hundredaar oprettedes Fyns Stifts Læse-forening, der nu snart i hundrede Aar har ydet sit Bidrag til Udvikling af literær og boglig Interesse, ikke blot blandt Odenseanerne, men videre ud over Fyn. Som Odense havde været et kulturelt Midtpunkt for Øen i gamle Dage, saadan var den det ogsaa nu, da en ny Tid skabte mangeartede Rørel-ser i Folket. Odense blev de store Møders Stad. Her drøfte-des folkelige og kirkelige Spørgsmaal, her forhandlede man

om Skolens og om Landbrugets Kaar. „Kongressernes By“ er Odense i nyere Tid blevet kaldt, og ikke med Urette. I det gamle Pantheon og siden i Fyns Forsamlingshus indrettede man de store Mødesale, hvortil ikke blot Fynboer, men ofte Folk fra hele Landet stævnedes sammen.

Under den stærke Vækst og Udvikling forandrede Byens Udseende i betydelig Grad. Nye Gader blev anlagte, og meget af det gamle maatte falde. Men det skal siges til Odenseborgernes Ære, at de i Almindelighed søgte at bevare saa meget som muligt af de Skønhedsværdier, Fortiden havde skabt, og det nye, der rejste sig, blev som oftest passet godt til efter de givne Rammer. Og denne hensynfulde Pietet over for de overleverede Kulturværdier har heldigvis holdt sig ogsaa i den allernyeste Tid.

*Tietgens Statue
i Kongens Have.*

P. B. FOT.

To Mænd af vidt forskellig Indstilling og med vidt forskelligt Virke, men begge Mænd, der kastede Glans over Danmarks Navn, kom i det nittende Aarhundrede til Verden i den fynske Hovedstad.

Det var *H. C. Andersen* og *C. F. Tietgen*.

H. C. Andersen fødtes i Odense den 2. April 1805. Efter en udbredt Odense-Tradition kom han til Verden i et lille Hus paa Hjørnet af Hans Jensensstræde og Bangs Boder, og i Henhold til denne Overlevering erhvervede Odense Byraad i Hundredeaaret efter hans Fødsel det lille Hjørnehus og en Naboejendom for deri at indrette et Musæum for H. C. Andersens-Minder. Personalhistorikeren, Kontorchef *C. Olrik*,

H. C. Andersen-Huset. I Baggrunden ses Kuplen over Mindehallen. II. LONBORG FOT.

har draget den nævnte Overleverings Paalidelighed i Tvivl, uden at det dog er lykkedes ham at paapege noget andet Sted, hvor Digteren bevislig er født. I alt Fald har denne sikkert set Dagens Lys første Gang i et af Byens Fattigkvarterer, og Størstedelen af sin Barndom har han tilbragt i et andet Fattigkvarter, i det snævre Munkemøllestræde, der fra Klingenberg førte ned til den nu opfyldte Bagaa, som ledede Vandet ind til Munkemølle.

Det var Fattigbarnets Kaar, H. C. Andersen fristede i Odense, og det er forstaaeligt, at han i Erindringen om sin Barndom siden hen ikke altid omfattede sin Fødeby med blide Følelser. Naar han i sit berømte Eventyr „Den grimme Ælling“ skildrer Andegaarden og dens selvglade og snæversynede Beboere, spejler der sig uden Tvivl i den Skildring Erindringer fra den lille By ved Aaen med dens smaaborgerlige Forhold.

Odense var i H. C. Andersens Barndom en By i Stilstand. Den led som hele Landet under et økonomisk Tryk. I sit ottende Aar oplevede Digteren Statsbankerotten og Aaret efter den Fred, hvorved Norge skiltes fra Danmark. Det romantiske Gennembrud, der paa Aandslivets Omraade var begyndt i Hovedstadens literære Kredse, var endnu ikke ble-

vet mærkbart i Folket, i alt Fald ikke i dettes bredere Lag. Og i den Fattigskole, hvori H. C. Andersen gik, ydedes der næppe hans higende Sjæl synderlig Næring.

At han derfor i senere Aar, da hans Digterevne havde begyndt for Alvor at udfolde sig, og Anerkendelsen slog varmt imod ham baade hjemme og ude, stundom kunde føle en vis Bitterhed ved Mindet om Barneaarene i sin Fødeby, er vel forstaaeligt. Men for øvrigt glemte H. C. Andersen

aldrig, at han ogsaa skyldte Odense Tak for meget godt, og især glemte han aldrig det lille Bindingsværkshus i Munke-møllestræde, hans Barndomshjem.

»Een Stue, et lille Køkken —
og dog, alt var stort og godt.
Der leged jeg Juleaften
som siden paa intet Slot.«

I saa taknemlige Strofer kunde han som gammel Mand mindes sit fattige Barndomshjem.

H. C. Andersen var i udpræget Grad Fynbo. Hans saarbare og følsomme Sind, hans levende Fantasi, hans store Sans for Skønhed i Farver og Ord — det er altsammen Arv fra den fynske Muld, saa vist som det er Grundtræk i det fynske Folkesind. Og det er vel muligt, at „Andegaarden“ og dens Beboere har betydet mere for hans Digtning, end han nogensinde selv forstod.

Men har Fødebyen betydet noget for Digteren, saa er det dog sikkert nok, at han har betydet endnu mere for denne. Erkendelsen heraf gav sig sit første store Udslag, da man i

H. LONDBORG FOT.
Indgangsportal til H. C. Andersen-Huset og Mindehallen.

1867 udnævnte ham til Æresborger i Odense. Senere blev der rejst ham en Statue — udført af Billedhuggeren Hasselriis — i Kongens Have. Den er nu flyttet til Graabrødreplads. Det er dog først i dette Aarhundrede, at man i Odense rigtig er begyndt at forstaa, hvor meget man skylder den store Æventyrets Mester. Hundredaarsdagen for hans Fødsel mindedes bl. a. ved en Festforestilling paa Teatret og derved, at Odense By som nævnt erhvervede den Ejendom, hvor han efter Traditionen er født. Tre Aar efter indviedes her et H. C. Andersen-Musæum. I 1930 afholdtes en stor Mindefest for Digteren. Den strakte sig over flere Dage og samlede Titusinder af Deltagere fra nær og fjærn. Samtidig indviedes en ny Tilbygning til Musæet, og i Tilknytning til dette opførtes en Mindehal for Midler, der var stillet til Raadighed af Fabrikant Thomas B. Thrige. Siden er Mindehallen blevet udsmykket af Kunstmaleren Larsen-Stevns med Gengivelser af Scener fra Digterens Liv.

I Aarenes Løb har Tusinder af Udlændinge fra snart sagt Alverdens Lande gæstet H. C. Andersen-Musæet for at dvæle ved Mindet om den Digter, der gennem sine Æventyr havde været med til at berige og forskønne deres Tilværelse baade som Børn og Voksne.

H. C. Andersens Æventyr har gjort Danmarks Navn kendt ud over Kloden, og hans Navn har baaret Odenses Navn med sig ud til de fjærneste Riger. Hvor meget det i Fremtiden vil betyde for dansk, og særlig for fynsk Turistliv, lader sig ikke angive med Tal. Men Odense har i den nyeste Tid vist, at den har Forstaaelse af, hvad den skylder Digteren, og at den som hans Fødeby har Pligt til over for Verden at værne hans Minde.

Carl Frederik Tietgen blev født i Pogestræde i Odense i Aaret 1829. Han kom i Handelslære og uddannede sig i Storhandelen under et fleraarigt Ophold i England. Efter at han i 1855 selv havde begyndt Forretning i København, kom han hurtig til at spille en betydningsfuld Rolle inden for den danske Handelsverden. Han blev Leder af den nystartede *Privatbanken* og arbejdede hurtigt denne frem til at blive en virkelig Storbank og et Centrum for en hel Række Nydan-

„Bispens Lysthus“ ved Odense Aa.

V. R. FOT.

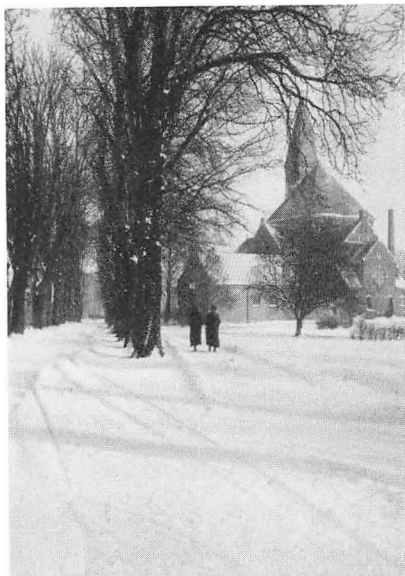
nelser inden for dansk Erhvervsliv. Det var Tietgen, der skabte Det forenede Dampskibsselskab og gjorde dette til et Verdensrederi. Ligeledes blev han den egentlige Grundlægger af Københavns Telefonaktieselskab, af Store Nordiske Telegrafskibsselskab, De forenede Bryggerier og en Række andre betydningsfulde Virksomheder, hvorved han skabte Respekt om dansk Foretagsomhed baade hjemme og ude.

Et pragtfuldt Minde har han desuden sat sig ved Fuldførelsen af Marmorkirken i København.

Hans Fødeby har hædret hans Minde ved en Statue i Kongens Have over for Indgangen til Katedralskolen, og paa hans Fødested i Pogestræde er indmuret en Mindeplade i Facaden.

Odense i vore Dage.

Den Opblomstring af Erhvervslivet, der i sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede gav Odense sin stærke Udvikling og et fordoblet Folketal, fortsattes ind i det tyvende Hundredaar. Omkring Aarhundredskiftet — i Aarene 1899 til 1903 — gennemførtes Udgravningen af den ny Kanal fra Klintebjærg over Baagøstrand til den gamle Kanal, og dermed voksede Havnens Betydning fra Aar til Aar. I Aarene 1919—20 ud-

W. HÜSCHMANN FOT.
Kirkegaardsalléen og Ansgars Kirke.

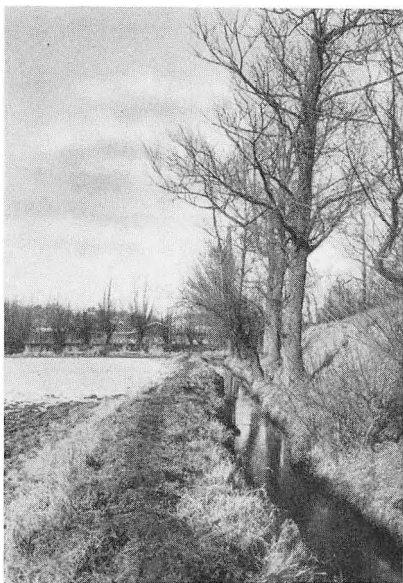
dybedes Havn og Kanal til 7,5 m's Vanddybde, og siden da har man i Havnen ofte set Skibe paa 6—8000 Tons.

I 1924 lagde en mægtig Brand store Dele af Havnens Pakhuse, Lagerbygninger og Oplagspladser i Aske. Paa Tomterne rejste sig imidlertid hurtigt nye, moderne Bygninger, Lossekraner blev opførte, og Havnens Ydeevne er derved blevet forøget.

Ikke med Urette er Odenseanerne stolte af deres Kanal og deres Havneanlæg. Det er store Millionbeløb, der er an-

bragte her, men Udviklingen har vist, at de er vel anbragte. Havnen byder i Nutiden den odenseanske Storhandel gode Betingelser baade for Ind- og Udførsel, og den har muliggjort Udviklingen af en sund og stærk Industri. Mange af de odenseanske Storstørrelser har vundet sig et Marked ikke blot her i Landet, men videnom i Udlandet. Fra A. P. Møllers Staalskibsværft ved Kanalen er over 50 Nybygninger søsat og deriblandt mange Baade paa omkring 10,000 Tons. Thomas B. Thriges Fabrik for Motorer, Dynamoer og mangeartede elektriske Maskiner og Apparater har fundet et Marked i alle Verdensdele. De forenede Automobilfabriker har skabt sig Renommé om deres Jernbanemotorvogne og deres Omnibusser. Wittenborgs Emballagefabrik producerer Konserverdaaser baade til Indland og Udland. Flere Jernstøberier og Maskinfabriker har fundet sig Specialer, hvorigennem de hævder sig smukt baade i den inden- og den udenlandske Konkurrence. Ogsaa inden for Klæde- og Tekstilindustrien har Odense store Virksomheder, og Tørrings Cigarfabrik er

en af Landets største. Odense Ægforretning er et Millionforetagende, der har Filialer rundt om i Landet, og hvis Eksport omfatter omkring en Tredjedel af Landets samlede Ægekseport. Dæhnfeldts Frøforretninger har Forbindelser i talrige europæiske Lande og i Amerika. Odense Eksportslagteri har — sammen med en Filial i Assens — den største Baconproduktion blandt Landets Slagterier. Ved Havnen ligger to store Dampmøller, og de to store Bryggerier — Albani Bryggeri og Bryggeriet „Odense“ — er landskendte. Det førstnævnte har tillige en ikke ubetydelig Eksport til Udlandet.

G. BALSLOV FOT.

Fra Engene ved Forstaden Dalum.

For nylig oplyste et odenseansk Byraadsmedlem, at 60 odenseanske Virksomheder tilsammen beskæftiger over 9000 Arbejdere.

Som et Udtryk for Odenses store Forbindelse med Udlandet nu om Dage kan anføres, at om ved tyve fremmede Nationer har konsulære Repræsentanter i Byen. Etatsraadernes By er blevet Konsulernes By.

Den stærke Udvikling, der i den nyeste Tid er foregaaet i Byens Erhvervsliv, har naturligtvis ogsaa i ikke ringe Grad forandret selve Byens Udseende. Byens Hovedgader er blevet asfalterede, gamle lave Huse har maattet vige Pladsen for store Forretningsbygninger, Gaslygterne er blevet afløst af elektriske Lamper, og i Hundredvis af Lysreklamer spiller ved Aftentide ind i Gadebilledet. Sporvogne, Omnibusser og andre Biler præger Tempoet. Byens Puls banker adskilligt

Den vestlige (brede) Del af Vestergade.

H. LONBORG FOT.

hurtigere, end den gjorde for en Menneskealder siden. Næppe nogen anden dansk Provinsby har et saa livligt „Strøg“ som Odense Vestergade fra Korsgade til Kongensgade. Ind og ud af Strøgforretningernes Døre, til og fra de store Pengeinstituter og Kontorerne glider Strømmen tæt i de travle Eftermiddagstimer inden Lukketid. I den forholdsvis snævre Gade er der et stadigt bølgende Liv. Især paa Torve- og Markedsdage er Gademylderet tæt, og da kan det vel hælde, at en fremmed Bilist, der søger at forcere Gaden, kan have al sin Selvbeherskelse behov. Tude i sit Bilhorn maa han ikke. For Odense skal være en rolig By, siger Byens Politimester. Og er et Par snakkelystne Fynboer kommen i Samtale om Tidens Spørgsmaal, glemmer de let Tidens Tempo, og at Vestergade ikke er en Dagligstue. Det er noget af Charmen ved vore Dages Odense, at man vel her kender Tidens Travlhed, men at man i nogen Grad er blevet forskaanet for det nervøse Jag, der præger Livet i mange større Byer. Det skyldes utvivlsomt Fynboernes hele Indstilling over for Livet. Det er et let og muntert Folkefærd, der ikke tager tungere paa Livet end højst nødvendigt. De vil have Tid til at se sig om og nyde Dagens Skønhed, før Sol gaar ned. Kommer de til Bys, vil de have Lov til at se, hvad kønt og morsomt der er i Vinduerne,

Fra Strøget i Odense.

NORMARK FOT.

og træffer de en Bekendt, under de sig gerne Tid til en Passiar. Det er vistnok denne særlig fynske Indstilling, der giver Strøget i Odense et venligere og hyggeligere Præg, end man vanligvis møder det i større Byer. Paa fremmede kan det straks virke lidt overraskende, men de fleste føler sig snart hjemme og godt tilpas i denne Atmosfære. Og Forretningsmanden, der ønsker at fange Opmærksomheden hos dette muntre Folk, opdager snart, at det gælder om i Vinduet at have meget for Øjet. Derfor er Vestergade ogsaa blevet kendt videnom for sine smukke Vinduesudstillinger.

Men det er ikke blot Strøget i Odense, der vidner om, at Fynboerne er et skønhedselskende Folkefærd. „Byen med de kønne Anlæg“ har man kaldt den fynske Hovedstad, og de mange Parker og offentlige Haver er et talende Vidnesbyrd om, at Odenseanerne er ægte Fynboer, der gerne ofrer noget paa at skabe Skønhed omkring sig.

Dette Indtryk modtager den fremmede, der med Banen kommer til Byen, straks han træder ud fra Banegaarden. Næppe nogen anden dansk By hilser den besøgende velkommen med en saa køn Udsigt som den, man har fra Hovedbanegaardens Trappe. Det er Udsigten til Kongens Have. Lige for Banegaarden en Rytterstatue af Kong Christian den

Fra Munke Mose-Anlægget.

H. N. FOT.

Niende og bag Statuen grønne Plæner op mod det gamle Odense Slot, der omkring 1720 blev bygget paa det tidligere Johanniterklosters Grund. Den smukke Have med dens to-hundredre Aar gamle Kastaniealleer er pæn og velholdt — hist og her moderniseret, uden at Helhedsvirkningen er forstyrret. I et Gangkryds staar en Mindesten for Digteren *Carl Bagger*, der en Aarrække var Redaktør af *Fyens Stiftstidende*. I Udkanten af Haven — ud mod Jernbanegade — har Handelsfyrsten *Tietgen* faaet sin Statue.

Det var Kong Frederik den Fjerde, der lod Slottet i Odense opføre, og Kongen opholdt sig ofte her. I det nittende Aarhundredes første Halvdel var det Bolig for Prinserne Christian Frederik (senere Christian den Ottende) og Frederik (senere Frederik den Syvende), mens de gjorde Tjeneste som Guvernører over Fyn. Nu er det Amtmandsbolig, og en Del af Bygningerne er indrettet til kommunale Kontorer, efter at Byen har afkøbt Staten baade Slottet og Haven. Men Overgangen fra Staten til Kommunen har saa vist ikke formindsket Stedets Skønhedsværdi. Baade Slottet og dets Omgivelser værnes med pietetsfuld Omhu, og Odenseanerne kan med roligt Sind præsentere ogsaa disse historiske Steder for deres Gæster.

Læseforeningen, set fra Haven.

H. LONBORG FOT.

Byens største og smukkeste Anlæg er *Munke Mose* ved Odense Aa. For en Snes Aar siden forærede en odenseansk Storkøbmand, Grosserer *Chr. Dæhnfeldt*, Byen de nødvendige Midler til at faa denne Park bragt i værdig Stand, og under Ledelse af Havearkitekt Glæsel skabtes da midt i Byen et Stykke Naturkunst, der med Føje er blevet Odenseanernes Stolthed. Fra Aaen føres Vandet ind til en noget større og et Par mindre Søer. I disse og de mellemliggende Kanaler boltrer sig talrige Arter af Svømmefugle. Ved forstmæssig Behandling er Anlæggets gamle Bestand af Løvtræer bragt i god Vækst, og i skyggefulde Gange kan de besøgende gaa og nyde Sommerdagen og Anlæggets Skønhed. Og Odenseanerne gaar her hyppigt og gerne. De lytter til de smaa rislende Falds Musik, de smiler til de lyse Birke og Bøge, og de glæder sig over Ænderne, naar de staar „med Ho'det ned og Gumpen op“.

Den indfødte Odenseaner glæder sig over baade Kongens Have og *Munke Mose*. Men der er alligevel to andre Steder, der staar hans Hjerte nærmere. Det er *Læsehaven* og *Fruens Bøge*. For de helt unge er ganske vist hverken Læseforeningens Have eller den gamle Lystskov det samme som for Fædrene. Nutidens Ungdom har saa mange Maal for sine

Drømme og Længsler. Men der var engang — for bare 20—30 Aar siden — da Onsdagskoncerterne i den gamle Have og Søndagsballerne i Skovforeningen var det, man længtes imod, det, der fyldte med Forventning og fik Hjerterne til at banke. For det var dør, han mødtes med hende og hun med ham. Endnu søger de unge Fruer af Middelstanden i Sommerdage ned i Læsehaven med deres Barnevogne, og unge Mænd og Kvinder spiller Krocket paa de grønne Plæner. Men Forlystelserne er blevet mere mangfoldige, end de var før Verdenskrigen, og Ungdommen hører nu paa Jazz og gaar til Dans i Restauranterne hellere end i Læsehaven og i den grønne Skov.

Men faar en Odenseaner Besøg af fremmede langvejs fra, skal det ikke slaa fejl, at han endnu viser dem Læsehaven og „Klokkedybet“ neden for Albanibroen. Og han vil let faa sine Gæster til at bekræfte, at det lille Anlæg mellem Aaen og dens „Bagaa“ virkelig er en Perle.

Til Fruens Bøge kan man komme med Sporvogn, men man kan ogsaa nu om Dage i Sommertiden komme dertil sejlene „opad Aaen“ — ganske som Fædrene gjorde det, naar de Søndag Eftermiddag gled af Sted med Madkurven til Koncert og Bal i „Foreningen“. Adskilligt Byggeri — ikke altid lige kønt — har taget noget af Idyllen bort fra denne Sejl tur om mellem Haver og grønne Enge. Men en tidlig Sommerkvæld, naar Lyset bliver blødt og Skyggerne lange, er Turen alligevel fuld af Ynde.

„Skovforeningen“ — den morsomme Forening, der trak Reb om sine Enemærker hver Søndag og krævede, at Herterne skulde have Handsker paa, naar de dansede — ja, den er ikke mere. Fruens Bøge er nu paa Sommersøndage det brede Lags Udflugtssted og venter paa at blive en stor odenseansk Folkepark.

Et af de Omraader, hvor Livet i de lidt større Byer i de sidste 20—30 Aar har undergaaet en iøjnefaldende Ændring, er Forlystelseslivet. Ogsaa Odense har paa dette Omraade gennemgaaet store Forandringer.

Fra tidligere Dage havde Odense Ord for at være en lidt snerpet By, og før Verdenskrigen var Byens Forlystelser

Vejen gennem Næsbyhoved Skov.

P. AALYKKE FOT.

absolut ikke mangfoldige. Man havde det gamle Teater fra 1795 omme paa Sortebrødretorv. Det var i Forsæsonen lejet ud til et af de rejsende Provinsselskaber, i Hovedsæsonen til et andet, og der blev for øvrigt ofte spillet virkelig god Komædie under de ret trange Forhold i den gamle Bygning. Saa havde man Folketeatrets Varieté i Ny Vestergade, hvor Byens Borgerskab kun kom om Sommeren, naar „Revyen“ gik over de skraa Brædder. Og endelig havde man „Café chantant“. Det fine Navn dækkede over en lidt obskur Sangerindeknejpe i en Baggaard i St. Knuds Kirkestræde. Den besøgte af unge Levemænd og af Byens Kavallerer selvfølgelig kun, naar de var i løftet Stemning. Dermed var det officielle Forlystelseliv udtømt, og ønskede Borgerskabet mere Underholdning, maatte det søge den ved Foreningssammenkomsterne paa „Palæet“ — Haandværker- og Industriforeningens Bygning paa Albanitorv.

Nu er Billedet et andet. Et nyt, smukt og moderne indrettet Teater er opført i et Hjørne af Kongens Have. Varieteen i Ny Vestergade er omdannet til et folkeligt Morskabsteater. Og begge Teatre har deres faste Personale. Fire Biografer forlyster Dag efter Dag et tusindtalligt Publikum. Op imod en Snes Restauranter byder til Stadighed paa Koncert, Solist-

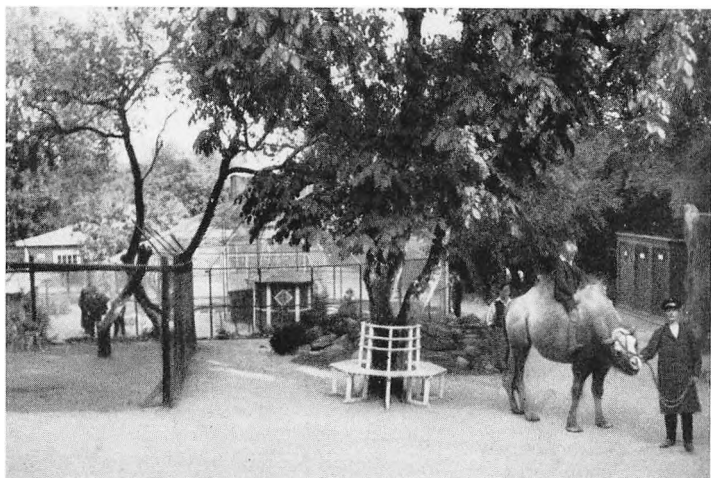

Sydøstjyske Banegaard i Odense.

V. K. FOT.

optræden eller Dans. Arbejderorganisationerne har bygget sig en stor og flot Forsamlingsbygning, hvor der Aaret rundt sørges for baade lødigere og lettere Underholdning. Og ved Sommertide kappes Restauranterne i Næsbyhoved Skov og i Fruens Bøge om at trække Publikum til Koncert og Bal. Foreningslivet blomstrer, og et Utal af Foreninger arrangerer Spil og Underholdning og Dans for deres Medlemmer. Restaurations- og Forlystelseslivet er utvivlsomt det Omraade, inden for hvilket Odense i dette Aarhundrede har gennemgaet den største Forandring.

En Ting er der, som Odenseanerne stærkt føler Savnet af. Det er Havet. Det er forbudt at bade baade i Aaen og i Kanalen, og paa Sommersøndage iler Byens Befolkning i Titusindtal med Bane, i Bil og paa Cykle ud til de fynske Kyster. For til daglig Brug dog at have en Smule Erstatning for Havet har Bystyret i Foraaret 1933 ladet indrette et Fri-luftsbad — et „Pjaskebækken“ — ude ved Forstaden Bolbro. Her er lavet Sandstrand og et udmærket Svømmebassin, og saa stærk er Odenseanernes Længsel efter Vandet, at dette beskedne Surrogat for et Strandbad allerede i sin første Sæson i den gode Sommertid har haft et dagligt Besøg paa adskillige Tusinder.

Fra Zoologisk Have i Odense.

NORMARK FOT.

Odenseanerne elsker Naturen. Derfor er de stolte af deres Anlæg og deres zoologiske Have ude ved Fruens Bøge. Men mest kendes denne Naturlæde i selve Byens Bebyggelse. Byen er ikke vokset i Højden, den er vokset i Bredden. Fem-etages Huse er en Sjældenhed i den fynske Hovedstad, men ingen anden dansk Provinsby har saa mange og udstrakte Villakvarterer som denne. „Det grønne er godt for Øjnene,“ skrev H. C. Andersen i et af sine Eventyr, og den Sandhed hylder ogsaa Digterens Bysbørn. De vil helst fra deres Dagligstuevinduer kunne se grønne Træer og spraglede Blomster, og derfor er „et lille Hus med Have“ et stadigt Ønske i selv beskedent stillede Odenseborgeres Sjæle. Og strækker Evnen ikke til at opnaa en Villa, saa sikrer man sig i alt Fald en Stump Jord i en af de mange Havekolonier, der ude i Byens Periferi kiler sig ind mellem de vidtstrakte Villakvarterer.

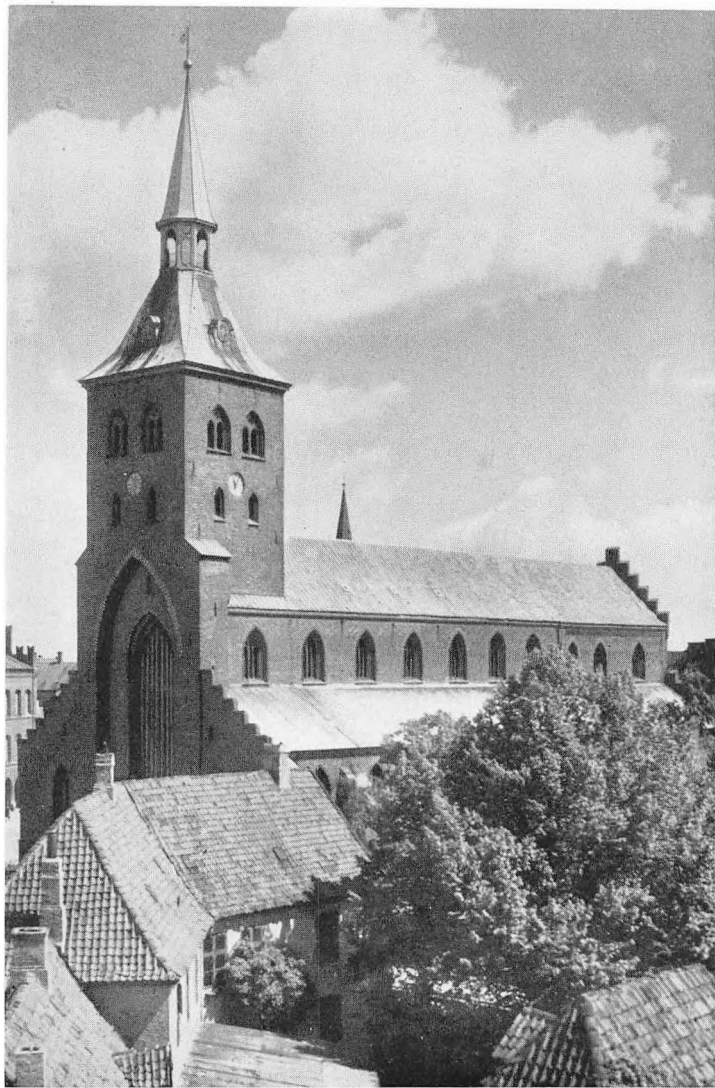
Kranset af Forstæder, af Villakvarterer og velholdte Kolonihaver ligger Odins gamle By. Gennem tusinde Aar har den evnet at forynge sig efter Tidernes skiftende Kaar og Krav uden nogensinde at sætte sit Særpræg over Styr. Dens solide Borgerskab og dets Førere — i Nutiden en energisk Middelstand og en dygtig Arbejderklasse — har forstaaet at

lade Fremtiden gro af Fortiden og aldrig slaa det i Stykker, der endnu ejede Livskraft. Vel netop derfor groede Odense saa sundt og blev en stor og moderne By.

Lidt Skinsyge kan der vel nu og da føles i de fynske Kystbyer, naar de ser, hvorledes den store By griber om sig, og naar Konkurrencen bliver særlig paagaende. Men inderst inde er alle Fynboer stolte af deres Hovedstad. Maaske skyldes dette for en væsentlig Del den Omstændighed, at Odense aldrig har haft Storstadsnykker. Den blev efter danske Forhold en stor By, og den havde stadig i sig Viljen til Livet, Viljen til at vokse. Men den drømte aldrig om at blive en Storstad. Den ejer Provinsbyens sunde Forstaaelse af sin Begrænsning, og denne Forstaaelse gav den aldrig Slip paa.

Gennem tusinde Aar har den været det økonomiske og kulturelle Midtpunkt i den frodigste og den kønneste af de danske Provinser.

Det er dens Arv, og det er dens Styrke.
Og af denne Arv gror dens Fremtid!

St. Knuds Kirke i Odense.

H. LUNBORG FOT.

Mindesmærke for Komponisten Carl Nielsen i Nr. Lyndelse. H. P. SMITH FOT.

BORGERLUNE!

Af MORTEN KORCH

DER er i Provinsen en frugtbringende Samhøighed mellem Land og By; Landsbylivet og Landsbylunet paavirker Købstaden, men antager inde paa Brostenene en særlig Farve og Form. Købstaden lever sit eget Liv og skaber sine selvstændige Typer. Paa Gader og i Stræder, i Købmandsbod og paa Værksted, paa Værtshuset og ved Havnen skabes et Borgerlune, der er i højeste Grad interessant. Det fynske Folkesind lever rigt ogsaa i Byerne, og det fynske borgerlige Lune er saa straalende og ejer en Venlighed og Hjertevarme, der giver det stor folkelig Værdi.

Byerne paa Fyn og Smaaøerne, som hører Fyn til, er en Samling større eller mindre Verdener, der hver især har noget morsomt at vise frem og fortælle.

Der er noget gemytligt ved Brosten, de blinker baade i Solskin og Væde og ser ud, som om de var ved at sprænges af Iver efter at fortælle, hvad de ved.

„Gaa blot videre,“ siger de. „Her er saa fornøjeligt. Brug dine Øjne, her er meget baade at høre og se.“ — Gader og Stræder er som Arme, der drager den besøgende frem, og det lønner sig at følge med.

Husene nikker, naar man gaar forbi, og har allesammen noget at sige os. Der er store fornemme Huse med straalende Butiksruder, og der er smaa Huse med blomstrende Pelargonier, der er Huse, som glemmes, og andre der bliver staaende i vor Erindring, fordi de ejer noget ejendommeligt. De gamle Huse i Stræderne er saa morsomme, det blinker fornøjeligt fra de smaa Ruder, og de slidte Trappesten byder os velkommen og giver os Lyst til at træde ind. Andre Huse

kan være barske og strenge, og nogle taler om Fattigdom og Sorg; men fortæller gør de alle. De fleste taler om Hverdagens Kamp, om Flid og Vindskibelighed og om hjemlig Hygge; men hver eneste By har gamle Huse, Kirker og Slotte, historiske Mindesmærker, der fortæller om snart tunge og snart stolte Episoder fra Slægtens og Folkets Liv.

Hver eneste By har sin Havn, hvor Fiskere og Søfolk holder til, og Bølgerne hvisker mod Bolværket. Her kommer Skibene med Bud fra den store Verden, her skabes en egen Duft og et eget Liv, og Søen og Havnen maler stærke og straalende Farver i Byens Billede.

Udenfor Byen ligger Lystskoven eller Byens Anlæg, en vidunderlig Idyl med skønne, stolte Træer og sin Pavillon, hvor Byens skiftende Slægter har festet. Der er henrivende Løvgange og stille Stier, hvor de unge i de smukke Sommeraftener har vandret med hinanden, vekslet Haandtryk og Kys og hvisket kærlige Ord. Hele Byen er en Verden af Liv og en Verden af rige og straalende Minder. Men lad os nu se paa Menneskene, de er dog det vigtigste.

I Smaagaderne skimter man af og til et Glimt af Byens Fruer, de ser paa os mellem Blomsterne bag de blanke Ruder, og deres Blik og Smil er et godt Mon, der giver Lyst til at gaa videre. Gaden er fuld af Liv, en Flok glade og friske Børn kommer fra Skole, adstadige Fruer vandrer paa Indkøb med Tasken i Haand, en ældre Haandværker med Smil i hver Rynke nikker til os, en gammel fornem Embedsmand gaar forbi med korte forsigtige Skridt, en Bydreng kommer i Trav, fløjtende Døgnets sidste Melodier, og endelig kommer en af Byens kønne unge Døtre, hendes Gang er fri og let, hver en Bevægelse er fuld af Ynde, hendes Øjne er blaa og klare, hun repræsenterer det kønneste, Byen har at vise frem, og noget af det bedste.

Naar man vil skildre Byens særlige Stemning og det borgerlige Lune, maa man skildre dens Typer, og det er rigtigt at tage Købmanden først. En Købmand, der vil vente at gøre Forretning maa være elskværdig og helst munter, maaske er det Komediespil, men Spillet bliver ofte til Virkelighed, Vanen bliver Natur. Købmanden bliver til en fornøjelig og vittig Mand og tilegner sig en god Del af Livets sande Humor.

Købmandens Indsats i det borgerlige Lune og Købstadens Fysiognomi er meget betydelig.

Naturligvis var den større for fyrretyve Aar siden, end den er nu. Der er næppe noget Sted, hvor det ægte folkelige Lune udfoldede sig i en saadan Glans som i den ældre Tids store Købmandsgaarde.

Naar Gaardspladsen var fyldt med Vogne, bænkedes Kunderne i de rummelige Skænkestuer, de spiste deres medbragte Mad under Tilsætning af de Drikkevarer, de ønskede, Tungerne løsnedes, og det, Hjertet var fuldt af, kom frem.

Her kom et storartet Samspil mellem Land og By. Kunderne leverede deres vægtige Bidrag; men Købmanden og hans Folk satte Krydderi til og gjorde Stemningen festlig. I alle de fynske Byer var der en Række Købmænd, der hørte til Byens Ansigter, det var højst interessante Typer og utallige Anekdoter gaar om disse Mænd og deres Færd.

I Dagens Kamp var de skarpe Konkurrenter, men ved festlige Lag var de Venner og Kammerater. De var storartede Menneskekendere, og kun faa forstod som de den Kunst at modtage og sige God Dag. Kunderne glemte de stive Lemmer og kolde Fødder, naar de kom ind under deres festlige Velkomsts Trylleri.

De forstod Livet og den Verden, hvorover de herskede, og derfor herskede de godt.

I de Tider tog Handelsbetjentene sig en Del Friheder med Hensyn til deres Forbrug af Cigarer og lignende Goder, der fandtes i Butikken, og det var ikke sjældent, at de krydrede Maden fra Køkkenet ved Tilsætning af forskellige Lækkerier.

Det regnedes ikke for nogen større Forseelse, men foregik naturligvis i Smug.

I den store Købmandsgaard, hvor jeg lærte Handelen, var der inde bag Disken en Hylde med Ankere, bag det yderste Anker fandtes et stort tomt Rum, det var et godt Gemmested, og her skjulte Kommiserne deres Oplag af Lækkerier og gode Ting.

En Dag stod jeg ene i Butikken, da Købmanden kom ind. Hans Øjne spillede af Lune. „Nu skal vi to se noget morsomt,“ sagde han og til min Rædsel tog han det yderste Anker ud og hentede Sagerne frem paa Disken.

Der var en halv Flaske ekstra fin Bitter, en Flaske Likør og en Rest af en særlig dyr Vin, der var Cigarer af et udsøgt Mærke, der var Konserves, Leverpostej, fine Sild, Sardiner og alle Slags Frugter. Det var en anselig Samling, da det hele kom frem. Medens han stod og saa paa det, foregik der en tydelig Kamp i hans Sind. En Tid havde Vreden Overtaget; men muligvis kom han til at huske paa sin egen Ungdom, og den menneskelige Forstaaelse vandt Sejrr. Med et Smil og et Blink i Øjet vendte han sig om imod mig.

„Nu sætter vi hele Historien ind igen, og vi siger ingen Ting, hører du, ikke et Ord,“ sagde han. Jeg vil aldrig glemme det Øjeblik, det var den strenge Principal; thi han var virkelig i mange Henseender streng, men samtidig den storladne Købmand og kloge Chef, en Mand, der havde en indgaaende Forstaaelse af den Ungdom, han skulde opdrage og uddanne. Han sagde intet om sin Opdagelse, men forstod alligevel at dæmme op for Folkenes Tilbøjelighed til Ekstravagancer.

Intet Under, at en saadan Mand havde trofaste Hjælpere, de halvthundrede unge Mennesker, jeg i min Handelsperiode var sammen med, kæmpede paa en Undtagelse nær tappert og ærligt for Gaarden og deres Chef.

Og nu Kommisen, hvor var han en vidunderlig Type. Udenfor Butikken lidt opblæst og vigtig, til Tider maaske en lille Smule latterlig, men bag Disken en Konge. Hans Slagfærdighed og Snarraadighed var forbløffende, og hans Vid var straalende.

Jeg mindes en Kommis fra min Læretid, en Mester i sin Kunst, det var en Oplevelse at se og høre ham ekspedere. Dygtig var han og rap, ingen kunde bevæge sig paa den snævre Plads bag Disken med en Hurtighed og Sikkerhed som han. Og hans Evne til at tale med Kunderne var udviklet til noget enestaaende. Naar han ekspederede en Kunde, hvor han gav sit Humør frie Tøjler, maatte vedkommende være af Træ, hvis han ikke kom i godt Humør og fik Smilet frem.

Vi havde blandt vore Kunder en Farverfrue, hun var noget af det sureste, jeg har kendt, hun var spids og vanskelig, ingen af os holdt af at ekspedere hende; men min Ven kunde. Han kunde ligefrem tøjle hende op og faa hende til at blive et helt andet Menneske.

„Jeg kunde næsten ikke kende Dem, Frue,“ sagde han og lagde Hovedet paa Siden. Hans Mund sagde ikke mere; men hans Blik og levende Minespil fortsatte. „De ser jo storartet ud i Dag i den nye Kjole, det er mig en ren Fornøjelse at ekspedere Dem.“ Han fangede hende med en Sikkerhed, der ikke forfejlede sin Virkning.

I næste Øjeblik kom muligvis Klokkeren i sit sorte Tøj, han var Skeptiker og Sortseer om en Hals, og det var mesterligt at se min Helt antage et tænksomt Udtryk og med Hænderne støttet mod Disken tale om Tidens Fordærvelse og Verdens Undergang. Til Pigerne og mange Fruer gjorde han ganske uden Undtagelse Kur, og han forstod at variere sit Kurmageri efter hver enkelt Dames Temperament. Hans Kurtiseren var en Hyldest og blev modtaget som noget selvfølgeligt, der gjorde Besøget i Butikken til en lille festlig Oplevelse.

Og knusende slagfærdig var han. En Dag ekspederede han Provstinden. I de gamle Købmandsgaarde kunde der nok være Rotter og Mus, og da han trak en Skuffe ud, hoppede en stor fed Rotte over Disken.

„Det var jo en Rotte,“ udbrød Provstinden forbavset.

„Kun en Mus, Frue,“ svarede vor Ven. Han sagde det saa rapt og med en Troværdighed, saa Rotten virkelig blev til en Mus. Hans Højærværdighed kunde ikke tale med større Overbevisning, og der var ikke Svig i hans Blik.

Provstinden stod forvirret et Øjeblik, saa var Rotten i hendes Erindring blevet til en Mus.

Folkene paa Pakhus, Lofter og Tømmerplads gav ikke Butiksfolkene noget efter. De gamle Tidens Gaardskarle var maaske endda de, der gav det vægtigste Bidrag til Købmandsgaardens rige Stemning. Hvor var de herlige med deres djærve Lune. Deres Hilsen var lidt mere højroset end Købmandens, og naar de løftede Konerne og Pigerne af Vognen, fik Luftrejsen netop det lille ekstra Sus, der gjorde den festlig.

De var vigtige Faktorer i Forretningens Liv, fordi de saa storartet forstod at varetage Gaardens Interesser.

Landboerne havde ofte en ganske særlig Tillid til dem, og de forstod at bevare denne Tillid og dog varetage deres Pligt.

Vi havde en Gang et Parti Oliekager, der var blevet slemt medtagne af Fugtighed og Skimmel og Mug. Vi præparerede dem paa alle Maader; men det var umuligt at sælge dem, saa tog Gaardskarlen fat, og han kunde.

„Lad det hele sidde,“ sagde han, „lad dem være, som de er, jeg skal nok sælge dem,“ og han gjorde det.

„Du kan jo se, hvordan de er,“ sagde han til Kunden. „De er mugne — rigtig fælt endda; men det kan jo skrumpes af. Prøv du nu at give dem en Omgang med en stiv Børste, saa skal du bare se. Du tjener to Kroner paa hundrede Pund, og det er Penge. Jeg vil slet ikke raade dig, du skal gøre, som du vil.“ Kunderne troede ham, og Kagerne gik.

Gaardskarlen regnede sig for Kommandant over Udenværkerne, der var tit noget fyndigt og absolut i hans Udtalelser forbunden med noget, man næsten kunde kalde Sagastil. Han vidste Besked med alt, baade i Gaarden og det meste af Tilværelsen, og gav kloge, orakelagtige Svar.

Paa de travle Dage havde vor Gaardskarl en Mand til at hjælpe sig, skønt han var over halvtreds Aar, blev han kaldt Gaardsdreng, han hed Rasmus og var en lille Smule enfoldig. Gaardskarlen lønnede ham, og Rasmus maatte naturligvis lyde alle Gaardskarlens Ordre. Naar Kunderne var kørt og Gaarden fejlet, barberede Gaardskarlen sig inde paa Kammeret, og Rasmus holdt Lyset for ham.

„Vrid dig lidt — om paa den anden Side med dig, jeg kan jo ette se,“ sagde han og kommanderede med Rasmus.

En Dag var han vred paa Rasmus, han havde opdaget, at Rasmus havde gjort Forsøg paa at sværte ham og sætte Lus i Skindpelsen over for Købmanden og Kommiserne. Gaardskarlen vilde give ham en alvorlig Reprimande, men selvfølgelig kom han med det fra sit ophøjede og overlegne Stade.

„Du skal passe lidt paa, Rasmus,“ sagde han i en højtidelig og besværgende Tone. „For, ser du, Vorherre deroppe, han ser al Ting, og skulde der være en enkelt Del, han ikke ser, saa ser sgu jeg det.“

Saaledes var det, det var ikke altid sikkert, Købmanden kunde overse og beherske det hele og Vorherre heller ikke; men Gaardskarlen — jo han kunde.

Manufakturhandleren var lidt mere fornem, Afstanden mellem ham og Kunden var større. Tonen var en anden; men Handelen med Pynt og Klædevarer gav Anledning til megen Munterhed. Manufakturhandlerens Talegaver var enestaaende, og naar det gjaldt at kapre Kunder, var de opfindsomme, særlig ved Skiftedagene udfoldede Strøgforretningerne stor Snedighed for at indfange Kunder.

En Herreekviperingshandler var særlig opfindsom, han smurte sine Hænder med Kalk, og naar en Karl standsede for at se paa de udstillede Varer, gik han ud og fik med stor Behændighed Karlen smurt godt til.

„Hvordan er det dog, du ser ud,“ udbrød han og fik Karlen med sig ind for at blive børstet. Naar han forlod Butikken, havde han en anselig Pakke under Armen.

Haandværkernes Stilling indenfor Borgerskabet og Landboerne var anderledes. Den dygtige Haandværker kunde godt tillade sig at være lidt kort for Hovedet, lidt stejl og kantet, det gav undertiden Kunderne Respekt.

Hans Væsen var præget af Stolthed over sit Haandværk og en Ærgerrighed, der gav sig stærke Udslag i Forholdet til Kunderne. En temmelig grim men pengestolt Frue havde bestilt en Roset hos en gammel Billedskærer. Den forestillede et Hoved med Blomster og Ranker. „Det er ikke efter mit Hoved,“ sagde hun for at trykke Prisen ned. — „Jeg har ogsaa skaaret det efter Venus, det syntes jeg var bedre,“ svarede den gamle.

I alle Byerne fandtes en hel Mængde Haandværkere, der var fortrinlige Typer og morsomme Mænd. Tænk blot paa Barbererne, som man kendte dem i ældre Tid, hvor var de friske og fornøjelige og fulde af sprudlende Vid. Paa Barberstuen skulde man have en god Vits eller Anekdote, og man fik den. Man kunde skildre en hel Række af glimrende Skikkelser, lige fra den morsomme lille Barber i Udkanten af Odense, der til hver eneste Kunde sagde: „Skær den godt,“ naar han tog de første Strøg med Kniven. Han kunde variere den lille korte Replik med et Utal af Betoninger og et Spil af Underfundighed, og da han endelig begyndte at sige den, længe før han brugte Kniven, blev han Fader til

den Talemaade: „Hvordan skær den,“ som senere vandt Udbredelse overalt.

Droskekusken i Hestedroskernes Tid var en morsom Type i Byens Fysiognomi. Paa Torvet i en af de fynske Byer havde en gammel Droskekusk, som blev kaldt Far Lasse, sin Stadelplads. Der gik Ry viden om af hans Omsorg for hans Heste og hans Vogn. Han talte med sine Heste og kærtegnede dem og behandlede dem næsten, som om de var hans Børn, og var han ikke beskæftiget med Hestene, pudsede han bestandig paa sin Vogn, ikke en Plet maatte der være paa Lakken og ikke et Støvgran paa dens Hynder. Lasse var højt anset og blev ofte tilkaldt til vigtigere Ture.

En af hans bedste Kunder var en rig og anset Konsulinde, hun havde en Søn, som desværre ofte gik paa Sold. Det hændte hyppigt, at han ikke kunde klare Hjemturen, og i saadanne Tilfælde havde Hotellet Ordre til at sende Bud efter Far Lasse.

Lasse syntes ikke om disse Ture, men han udførte alligevel sin Mission med største Omhu. Lasse vidste, hvor den unge Mand havde sit Værelse, og hjalp ham omhyggeligt og lydøst op.

En Aften hændte det, at Konsulinden sad oppe og ventede og kom ud paa Trappen, da Lasse kom dragende med Sønnen, der denne Aften var fuldstændig hjælpeløs. Han ofrede slemt til Guderne, og Konsulinden havde ondt af det for Lasses pæne Vogn. „Det er en stor Skam, at De faar Deres pæne Vogn snavset til,“ sagde hun.

„Aldrig Konsulinde,“ svarede Lasse. „Jeg har en gammel Mulepose nede i Vognen, og naar han er saa medtaget som i Aften, binder jeg den om Hovedet paa ham. Der kommer ikke saa meget som et Stænk paa mine Hynder.“

„Nej, hør nu, Lasse, det er virkelig for galt, husk dog paa, det er min Søn,“ udbrød Konsulinden forfærdet.

„Naar Konsulinden skal køre i min Vogn, skal den være ren,“ svarede Lasse med et roligt Nik og gik ned til sin Vogn. Far Lasse mistede Turene med den unge Mand; men han beholdt Konsulinden, og det var det vigtigste.

Samlivet paa Hoteller og Restauranter bidrog ikke lidet til at fremme det gode Borgerlune. I adskillige Byer holdt Bor-

gerne daglig Sammenkomster i Tiden fra Klokken fire til fem eller seks, der spillede Kort og politiseredes, og Vittighederne myldrede frem og fik den sunde, friske Latter til at runge. Det fri Samvær her gjorde Borgerne til Venner og gode Kammerater, de var ofte Konkurrenter i Dagens Kamp; men kunde alligevel ofre en god Del for hinanden. Foreninger og Klubber virkede i samme Retning, og endnu større Betydning for at skabe og vedligeholde denne Borgeraand havde de store tilbagevendende Fester. Særlig maaske Skovfester og først og fremmest Fugleskydningen stod som Nummer et.

Paa denne Festdag forstod Byerne at skabe en Stemning, der var særpræget og straalende. Den hvilede paa Laugstidens Traditioner og festlige Ceremoniel. I adskillige Byer gik Festsdeltagerne i Procession, hele Byen var paa Benene for at se Toget, og der var Fest og straalende Livsglæde, naar Optoget kom med Faner og Musik og Smededrengene i Spidsen.

Hvor mange herlige Minder rummer disse Skyttefester ikke. For fyrretyve Aar siden var en Prins Fuglekonge i en af de fynske Byer, og sammen med flere kongelige Personer havde han tilsagt sin Nærværelse til Festen.

En Vognmand i Byen havde været Prinsens Soldaterkammerat, og Prinsen havde sendt Bud, at han ønskede, at hans gamle Ven skulde køre for ham og helst i den Vogn, hvori de havde kørt i de unge Aar.

Prinsen tænkte ikke paa, at der var hengaaet omtrent en Menneskealder siden den glade Ungdomstid. Den gamle Vogn stod bagest i Vognskuret indspundet i Spindelvæv, den var blevet gammel og mæt af Dage. Der var imidlertid ingen Tid, hverken til Forberedelser eller Betænkning, Fantomet blev halet ud, og den gamle Vognmandskarl pudsede den, Hynjerne maatte han vaske, der var ikke andet Raad. De naaede ikke at blive rigtig tørre; men man havde heldigvis Tæpper, alt klappede, og det blev en uforglemmelig Fest.

Vognmanden kørte med Prinsen i den gamle Portechaise i Spidsen for et større Vogntog, og da man naaede Festpladsen, styrtede den lokale Sangforening frem fra et Baghold og hylkede Prinsen, medens Skydebrødrene jublede.

Dagen efter var det Skik, at Skydebrødrene spiste Fro-

kost i Hotellets Have og tilbragte nogle Timer under tvang-frit Samvær og alle Slags Lystigheder.

De kongelige Herskaber var ogsaa til Stede, og en Skrædder i Byen sagde en Replik, der aldrig bør glemmes, fordi den er typisk for det sande Borgervid.

En af de unge Prinser var rent figurlig i en vanskelig Periode. Han var høj og ranglet, han var civilklædt, og Skrædderen syntes ikke, Tøjet sad, som det skulde. Skrædderen var en meget dygtig Mand indenfor sit Fag og havde Forstand paa Krop og Klæder som faa.

Han kredsede længe om Prinsen, betragtede ham nøje og tog Maal af alle Figurens Ejendommeligheder. Da han var færdig med sin Undersøgelse, vendte han sig om mod en af sine Venner. „Jeg tror ligegodt, at jeg kunde sy et Sæt Tøj, der kunde passe ham,“ sagde han med et Nik og et Blik, der fortalte, at han i Tankerne havde syet Dragten, og faaet den til at sidde, som den skulde.

Det var netop et Eksempel paa det rette Haandværkerlune og gode Borgerhumør. Man fortalte, at den unge Prins senere hørte Skrædderens Bemærkning og morede sig storartet over den.

Damernes Rolle i Byens indre Liv var uhyre betydningsfuld. Mændene spandt Traadene i Hverdag og Søgn, men Kvinderne slyngede dem med snilde Hænder sammen til de Mønstre, der fortæller Byens Liv og Historie. Som alle i Byen talte de med ganske let fynsk Accent, og i de unge Pigers Mund kom denne afdæmpede fynske Tone til at lyde som Musik.

I oratorisk Henseende var de sande Mestre, de sparede ikke paa venlige og kærlige Ord indenfor Hjemmets fire Vægge, smaa Intriger og Skærmydsler indenfor Dameverdens afvekslende Spil skærpede baade deres Tanke og Tunge. Deres Minespil var afvekslende og rigt, de ejede en Mangfoldighed af Udtryk, og med Smil og Blikke forstod de udmærket at hævde sig overfor deres mandlige Husfæller og Bysfolk. De fleste Fruer var Virtuoser i den Kunst at behandle deres Mænd, og mange gjorde det morsomt.

En Smed i Nyborg var temmelig hidsig, han havde en klog og indtagende Kone, som i de fleste Henseender havde Kom-

mandoen over ham. Det hændte imidlertid, at Manden blev meget vred, saa skyndte hun sig ind i Soveværelset og aabnede en Kommodeskuffe, hvor hun gemte sine Breve. I Forlovelsestiden havde Smeden skrevet et Digt til hende, og det skyndte hun sig at finde frem.

Paa Hænderne vil jeg dig bære,
hvordan saa i Verden det gaar.
Ja, du skal herske, du kære,
saalænge mit Hjerte det slaar.

Saaledes havde Smeden skrevet, og jeg vil aldrig glemme Smedekonen, naar hun stod i Døren og læste Verset op, det var det ægte frodige og skælmske Kvindelune, som det gror i den fynske By. Virkningen var altid sikker. Smeden fik hurtigt fat paa sin Kasket og flygtede.

Paa Bænkene i Anlæget og ved Havnen sad gamle Skipper, Haandværkere og Handelsfolk og fortalte Eventyr og opfriskede deres Erindringer. Naar Klokkerne fra den gamle Kirke ringede Solen ned, kunde Byens Lyde smelte sammen til en forunderlig Stilhed, og hele Byen blev en straalende Billedbog, en Kæde af rige og levende Minder.

Vilkaarene for Byens Liv er anderledes i Dag; men endnu blinker Byens Brosten, endnu nikker Husene, endnu staar Haandværkeren paa sit Værksted og Købmanden og hans Folk bag deres Disk. Endnu er Gaden fuld af Byens Folk, unge og gamle, endnu ringer de gamle Klokker, Byen lever sit Liv, og Borgerlunet trives og gror. Gid det maa blive ved at trives til Lykke i Øjeblikkets Hverdag og saaledes, at det kan skabe Minder, der ogsaa i Fremtiden kan flette Blomster og Blade i den Krans, der udgør Folkets Liv.

Flakhuven i Odense (med Rådhuset og St. Knuds Kirke).

H. LONBURG FOT.

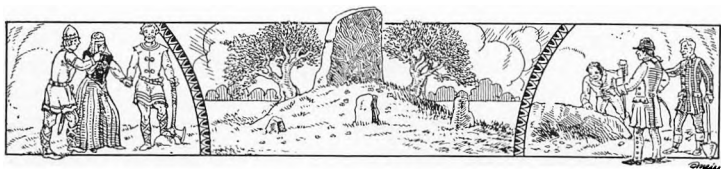
Gammel Gaard i Sanderum ved Odense.

NORMARK FOT.

Tyentved Gyle i Nordfyn.

O. A. FOT.

GLAVENDRUP LUNDEN

Af RASMUS NIELSEN

I.

OMTRENT 2 Mil i nordlig Retning for Odense og ligesaa langt Sydøst for Bogense paa Glavendrup Mark i Skamby Sogn findes et gammelt ærværdigt Mindested fra Jernalderen omgivet af en Plantning, der danner den smukke, skyggefulde Glavendrup Lund, som i de senere Aar har været besøgt af Turister fra hele Landet. Ja, ikke det alene, thi endogsaa fra baade Sverige og Norge er der kommet Tilrejsende, som har fundet frem til denne Plads og glædet sig ved at dvæle dør nogle Øjeblikke og mindes en længst forsvunden Tid.

Og naar dette er Tilfældet, maa Grunden hovedsagelig søges deri, at Lunden er anlagt omkring en Runesten i Forbindelse med betydelige Levninger af den Stenkreds, der har dannet en af de saakaldte Skibssætninger. Noget tilsvarende findes kun meget faa Steder i Danmark. Navnlig er Skibssætninger saare sjældne her hjemme. —

I Norge og Sverige forekommer de derimod hyppigere.

Runestenen kom i den nyere Tid først for Dagens Lys i Slutningen af det 18. Aarhundrede, sandsynligvis 1792, ved Grusgravning i den saakaldte Rævehøj, hvori den fandtes nedsunken.

Den laa med Forsiden opad. Det vil sige den Side, hvor Indskriften begynder, og da flere af Runerne dør er meget store og iøjnefaldende, blev man selvfølgelig straks opmærksom paa de sælsomme Tegn, der var indhugget i Stenfladen.

Hvad Gætninger, Folk da anstillede over disse, ved jeg intet paalideligt om. Men usandsynligt er det vel ikke, at Runerne ved deres Tilsynekomst har vakt en saadan Re-

spekt for Stenen, at den fik Lov til at ligge urørt i de ca. 14 Aar, der hengik, inden den blev undersøgt af kyndige og interesserede Mænd.

Kun en ganske enkelt gjorde sig i forannævnte Tidsrum den Ulejlighed at iagttage Stenen nøjere, nemlig Godsforvalter Strøbech paa Hovedgaarden Dallund. Han afkopierede den Del af Indskriften, som da var til Syne, og ved at sammenholde den med et Runealfabet, blev han klar over, at det maatte være en Runesten, som var kommet frem af Gruset i Rævehøj.

Alligevel blev Stenen liggende, hvor den laa, indtil hen i Juli Maaned 1806, da Oldforskeren Vedel Simonsen (1780—1858) til Elvedgaard, der tidligere af Strøbech var blevet gjort opmærksom paa Stenen, fik den helt udgravet, anbragt paa den Side, hvor der ikke findes Runer, børstet og afvasket, saa at Skrifteegnene kunde træde tydeligt frem. Derefter tog han og en Landmaaler Rasmussen hver sin Tegning af Stenen. Og Vedel Simonsen indleverede sin til Professor Rasmus Nyerup (1759—1829), som lod den stikke i Kobber og sammen med en Tolkning af Runerne af Litteraturhistorikeren W. H. F. Abrahamson (1744—1812) offentliggøre i: Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter 1806.

I 1807 og 1808 fremkom der ny Bidrag til Tydning af Runerne paa Glavendrupstenen fra Historikeren E. C. Werlauff (1781—1871) og Sprogforskeren Rasmus Christian Rask (1787—1832). Sidstnævnte besøgte Runestenen 1826 og berigtigede da paa flere Punkter sin tidligere Oversættelse.

Af foranførte skematiske Oplysninger vil Læserne forhaabentlig have faaet en vis Forestilling om, at Glavendrupstenens Fremkomst vakte megen Opmærksomhed blandt de Lærde.

Og Runestenen selv fik heldigvis Lov til at blive, hvor den var, og ikke som saa mange andre slæbt ind til et Museum, hvor kun saare faa skænker en saadan gammel Granitklump nogen Opmærksomhed.

Vedel Simonsen vilde ganske vist have den flyttet til Hovedgaarden Dallund. Men det blev ingen Ting til. Han foreslog for Resten ogsaa, at man skulde bygge et Træskur over den, hvilket heller ikke skete. Og godt var det.

Glavendrupstenen.

O. A. FOT.

Enhver, der har set det Træstillads, som Tyskerne har opført for at beskytte Kong Svends Mindesten over sin Hjemfælle Skarde Syd for Slesvig, vil sande med mig, at noget saadant tager sig forfærdeligt ud.

Glavendrupstenen blev altsaa hverken flyttet eller beskyttet. I Fyrreerne rejste man den op paa Enden. Og 1864 anbragtes den atter paa Højen. Samme Aar erhvervedes den som Stats-ejendom, hvad de Glavendrup Bymænd i Følge Deklaration af 24. Maj gav deres Minde til. —

— En af vort Lands betydeligste runekyndige Videnskabsmænd, Professor Wimmer (1839—1920), undersøgte for første Gang Glavendrupstenen 1873. Og ved denne Lejlighed, fortæller han selv i sit store Værk: De danske Runemindesmærker, hvoraf de væsentligste af foranstaaende Oplysninger er tagne, — blev han opmærksom paa de omfaldne Stene af Skibssætningen. Desværre sørgede han ikke for at faa disse fredlyste, hvilket havde til Følge, at flere af dem kort efter blev ført bort og brugt til andre Formaal.

Da jeg for mange Aar siden talte om dette med en Mand fra Skamby, meddelte denne mig, at een af disse Stene efter hans Udsagn var 5 Alen høj. Han havde selv set den, men hvor den var blevet af, huskede han ikke.

Først 1892—1894 blev hele det storladne Oldtidsminde paa Glavendrup Mark istandsat under Ledelse af Arkæologen V. C. Boye (1837—1896) og saavidt muligt genfremstillet i sin oprindelige Skikkelse.

Da Højen, hvor Runestenen havde sin Plads siden 1864, var blevet meget forfalden, opkastedes en ny, hvorpaa den nu staar. De tilbageblevne Stene af Skibssætningen rejstes. Og derfor ser man ogsaa ganske tydeligt, hvorledes Gravpladsen fra første Færd af har formet sig:

I Forlængelse af Skibssætningen mod Vest knejser Runestenen paa sin Høj (den oprindelige menes at have været en noget lavere Høj fra Bronzealderen), lidt skævt for Stenkredsen, (hvilket Wimmer mener er en Fejl ved Opstillingen), og mod Øst støtter Skibssætningen sig til en anden lille Bronzealderhøj, hvorefter den sydlige Halvdel er fjernet. Det tager sig altsammen baade stilfuldt og ærværdigt ud. De gamle graa Granitstene taler deres tavse men tydelige Sprog om, at man ogsaa i Oldtiden havde Sans for at bevare Mindet om de henfarne.

Men Runerne taler endda tydeligere.

II.

Selve Runestenen er af rødlig Granit. Den hæver sig ca. 3 Alen over Højens Top og bærer Runer paa de tre Sider. Kun den Del af Stenen, som vender mod Syd, har ingen Indskrift.

Indskriften gaar ikke fra venstre til højre tværs over Stenen, men begynder for neden og løber opad, derpaa gaar den fra oven og nedad og danner derved, hvad man kalder Plovskrift, løber: Bustrofédon, som det med et arkæologisk Udtryk hedder.

Jeg har tidligere omtalt enkelte af de kyndige Mænd, der straks ved den omtalte Runestens Tilsynekomst gjorde sig Umage for at tolke dens Indskrift. Siden er der kommen adskillige andre til, men det vilde føre altfor vidt her at gaa nærmere ind derpaa.

Det maa være tilstrækkeligt at gøre Læserne bekendt med det Resultat, Professor Wimmer i saa Henseende naaede til,

Skibssætningen ved Glavendrupstenen.

NORMARK FOT.

og dernæst fremhæve de Indvendinger, der paa Grund af nyere Forskning fra enkelte Sider er rettet imod Wimmers Tydning af Glavendrupstenens Runer. Derved tror jeg ogsaa, at almindelige Læsere faar tilstrækkelig Besked.

Professor Wimmers Tydning af ovennævnte Runeindskrift (den længste af den Art, der findes paa nogen Runesten i Danmark) lyder saaledes:

„Ragnhild satte denne Sten efter Alle Saalve—Gode (Gode i Saalve eller Saalvernes Gode). Helligdommenes hævder-værdige Vogter. Alles Sønner gjorde dette Mindesmærke (den med Højen forbundne Stenkreds) efter deres Fader og hans Kone efter sin Ægtefælle, men Sote ristede disse Runer efter sin Herre. Thor vie disse Runer. Han skal visselig komme til at sone sin Brøde, som øver Vold mod denne Sten eller drager den (bort for at rejse den) efter en anden.“

Imod denne Oversættelse har Dr. phil. Marius Kristensen gjort gældende, at Ordet Saalve hverken betegner en Landsdel eller dennes Befolkning, men simpelthen er et Tilnavn, som betyder den gustne. Derfor skal efter hans Opfattelse første Del af Indskriften lyde saaledes:

Ragnhild satte denne Sten efter Alle den gustne Templer-nes Gode, en af Landets ypperste Odelsmænd.“

Marius Kristensen gjorde desuden for flere Aar siden opmærksom paa, at Stenen, før Ragnhild valgte den til Mindesmærke for sin Mand, muligvis havde tjent religiøse Formaal, hvilket nogle — ikke særlig udprægede — skaalformede For- dybninger paa dens Overflade synes at antyde.

Men en ikke mindre indgaaende Indsigelse mod Wimmers Tolkning af Glavendrupstenens Indskrift blev i 1931 fremsat af Dr. phil. Lis Jacobsen i: Nyere Runeforskning, navnlig foranlediget ved en Opdagelse, Runologen, Erik Moltke, samme Aar havde gjort, da han undersøgte Stenen.

Han fandt nemlig dengang Spor af 4 Runer, som ingen tidligere havde lagt Mærke til, og disse skal efter Lis Jacobsens Mening danne Ordet: Liðs = Hird. Og dersom denne Betragtning holder Stik, vil dette ene Ord yderligere bidrage til at oplyse os om, hvad Alle i sin Tid var for en Mand. Han har saa ikke alene været Gode for Helligdommene (Tempel- præst), men tillige Høvding for Hirten.

Desuden mener Lis Jacobsen, at Wimmers Oversættelse af Advarslen mod at flytte Stenen heller ikke er helt rigtig.

Hun skriver saaledes (Nyere Runeforskning, Side 10):

„Der kan vistnok ikke være Tvivl om, at Wimmers etisk formede Udsagn: sone sin Brøde, er urigtigt. Indskriftens hertil svarende rita, der i andre Indskrifter skrives rata, kan af indholdsmæssige og sproglige Grunde ikke, som Wimmer mente, være Infinitiven rétta, „genoprette“, men maa som allerede Rask*) havde indset, og som det senere udførligt er blevet paavist af den svenske Sprogforsker Axel Kock — være et Substantiv ræta eller ræti, hvis præcise Betydning ikke er sikker, men som i ethvert Fald har været af meget nedsættende og afskrækkende Art. Sætningen kan derfor gengives: den skal blive til en „Ræde“ (et Udskud af Samfundet), som øver Vold mod denne Sten.“

I Henhold til Lis Jacobsens foranstaaende Tolkning vil Glavendrupstenens Indskrift kunne gengives saaledes:

„Ragnhild satte denne Sten efter Alle Saalve**), Hirdens høje Høvding.

*) Han oversatte det saaledes: til Rust vorde den o. s. v.

**) enten som Søn af Saalve eller Alle, den gustne. Lis Jacobsen vil ikke angaaende de to forskellige Tydninger tage „absolut Standpunkt“.

Skibssætningen, set fra en anden Side.

NØRMARK FOT.

Alles Sønner gjorde dette Mindesmærke efter deres Fader og hans Kone efter sin Ægtefælle, men Sote ristede disse Runer efter sin Herre. Thor vie disse Runer. Han skal blive til et Udsbud, som øver Vold mod denne Sten eller drager den (bort for at rejse den) efter en anden."

Hvis sidst anførte Tydning er rigtig, er der her, som Lis Jacobsen bemærker

"... et autentisk Vidnesbyrd givet om, at ogsaa i Danmark den gejstlige og verdslige Myndighed i Vikingetiden (Indskriften maa henføres til ca. 900) var forenet i samme Person."

Altsaa var Alle, som Marius Kristensen udtrykker det, visselig en af Landets ypperste Odelsmænd.

Som før bemærket finder jeg det ikke formaalstjenligt at gaa mere i Enkelthederne angaaende Tolkingen af Glavendrupstenens Runer. Man vil sikkert af det anførte have forstaaet, at de Lærde har udvist baade stor Flid og Skarpsindighed for at faa Runerne tydet i saa nøje Overensstemmelse med Sandheden som vel muligt. Om man nu i den Henseende har naaet det endelige Resultat, vil Tiden vise.

Men — en Undersøgelse af Mindesmærket paa Glavendrup Mark staar, efter min Mening, endnu tilbage.

Professor Wimmer skriver nemlig saaledes (De danske Runemindesmærker, II' Bind, S. 374):

„Da der i Rævehøj ingensinde er fundet Spor af en Grav fra Jernalderen, har den døde næppe hvilet i den Høj, paa hvilken Runestenen staar, og hvor den uden Tvivl oprindeligt har dannet den yderste Sten længst mod Vest i Skibsætningen. ... Graven selv har snarest været anbragt et Sted indenfor Skibssætningen.“

For om muligt at faa dette bekræftet henvendte jeg mig for flere Aar siden til Direktøren for Nationalmuseet og forespurgte, om det ikke kunde være af Interesse at lade foretage en Udgravning paa dette Sted. Men jeg fik til Svar, at noget saadant vilde man ikke indlade sig paa. Saa foreløbig bliver der vel intet at gøre ved den Sag.

III.

Videnskabsmændenes Syslen med dette gamle Mindested førte omsider til, at ogsaa Omegnens Befolkning fik Øjnene opladt for dets Betydning.

Enkeltvis og i Flok begyndte man at finde Vej dertil. Ogsaa Sørslev Højskoles Elever foretog hvert Halvaar en Udflugt til Glavendrupstenen. Og ved en saadan Lejlighed slog det mig, at her kunde blive en ret enestaaende Samlingsplads for større Folkestævner, naar der først blev frembragt lidt Lunhed og Læ for Blæsten, som hyppigt suser henover den forholdsvis flade og skovløse Slette. Der maatte anlægges en Plantning omkring den fredede Plads.

I den Anledning henvendte jeg mig til Gaardejer Knud Hansen, Glavendrup, paa hvis Mark Mindesmærket fandtes, og forespurgte, om han havde noget imod, at jeg henvendte mig til Offentligheden angaaende denne Sag. Det havde han ikke. Han gav straks min Plan sin Tilslutning. Derpaa slog jeg til Lyd for den gennem en Artikel i et Par af de stedlige Blade, hvori jeg opfordrede Egnens Folk til at danne en Forening med det Formaal at faa et Jordstykke, passende stort, indkøbt og tilplantet, og derved dannet Begyndelsen til, at der kunde vokse en smuk, grøn Ramme op omkring de gamle graa Stene.

Tanken vakte en Del Opmærksomhed. Gaardejer Mads

Knud Rasmussen, Thorup, var den første, som offentlig gav sin Tilslutning, idet ogsaa han skrev derom i Dagspressen. Siden indbød han 12 Mænd, hovedsagelig fra Nordfyn til at mødes i hans Hjem for at drøfte, hvad man skulde gøre for at fremme Sagen.

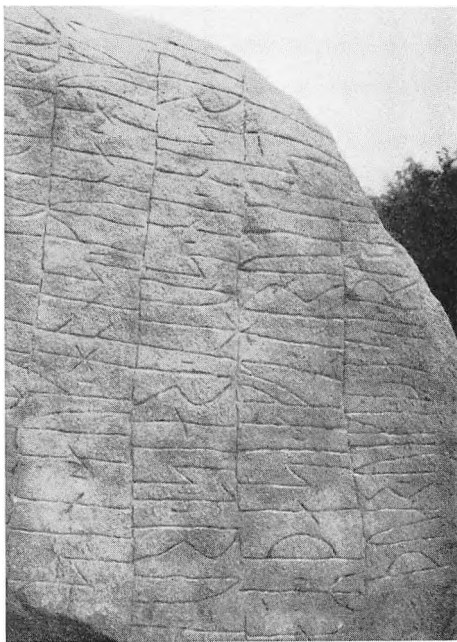
De efterkom alle Indbydelsen og blev ved Sammenkomsten enige om at danne et Selskab med foran omtalte Formaal for Øje.

Saaledes stiftedes Foreningen: Glavendrup-Stenen, der bestaar den Dag i Dag og for Tiden tæller over 100 Medlemmer.

Dette skete 1906, lige netop 100 Aar efter, at Vedel Simonson havde fremdraget Runestenen af Grav og Glemsel.

Foreløbig indkøbte Foreningen et Jordareal paa 18,000 Kvadratalen omkring Mindesmærket. Det tilplantedes 1907 med Løvtræer. Samme Aar holdtes den første Grundlovsfest der paa Stedet. Og hver 5. Juni er dette blevet gentaget i de 26 Aar, der er gaaet siden. 1914 byggedes en Træhal, 50 Alen lang og 20 Alen bred i Anlægget. Den pryder ikke, men er nødvendig, fordi Vejrlaget her til Lands ofte gør det umuligt at holde Møder under aaben Himmel.

Det følte desuden paakrævet, eftersom Tiden gik, og Tilstrømningen til Mindepladsen stadig blev større, at faa Anlægget udvidet, hvorfor Selskabet i 1926 indkøbte 2 Tønder Land og lagde ind til det.

G. BALSLOV FOT.

En Del af Runeindskriften paa Glavendrupstenen.

Skolebørn holder Hvil ved Glavendrupstenen.

G. BALSLOV FOT.

Paa det sidst erhvervede Areal anlagde Gymnasterne fra Nordfyn et Stadion, for Tiden flankeret af 12 Flagstænger, hvor Omegnens Ungdom flere Gange siden i Tusindvis har givet Gymnastikopvisning.

Der udlagdes ogsaa en passende Parkeringsplads til Cykler og Biler, medens den øvrige Del af det nyerhvervede Jordomraade tilplantedes.

Desuden har Foreningens tidligere mangeaarige Formand, førnævnte Gaardejer M. K. Rasmussen, paa eget Initiativ og Bekostning tilvejebragt mange, smukke Natursten, som blev opstillede langs Anlæggets Gange og bidrager deres til at give Stedet Præg af ærværdig Ælde.

IV.

Foruden Runestenen findes der tre andre Mindesmærker i Glavendrup Lunden.

Den 5. Juni 1915 afslørede en Sten, der rejstes til Ære for den Grundlov, som netop samme Dag blev underskrevet af Kongen. Stenen bærer følgende Indskrift:

Foroven en Krone. Derunder Kong Christian den Tiendes Navnetræk. Tværs over Stenen:

5. Juni 1915.

og paa Foden:

Berntsen — Zahle.

Indskriften fremhæver i al sin Korthed de tre Mænd, hvem det hovedsagelig skyldes, at denne Grundlov blev vedtaget af Rigsdagen.

I 1920 rejstes en Sten til Minde om Sønderjyllands Genforening med Danmark.

Langs Randen af denne findes indhugget følgende Vers:

Grænsevogter i tusinde Aar
velkommen atter i Moderens Gaard.
Blandt Brødre du dør tage Sæde
til fælles Ære og Glæde.

Tværs over Forsiden:

Rejstes til Minde om Sønderjyllands Genforening
med Danmark i Aaret 1920.

Paa Foden:

Foreningen Glavendrup-Stenen satte Mindesmærket.
Stenen afsløredes den 25. Juli 1920.

Tiden gik. Og da vi skrev 1926, var det 1100 Aar siden, at Ansgar for første Gang prædikede Kristendom blandt vort Folk. I den Anledning rejstes atter en Sten i Glavendrup Lunden. Flere Turister har ved Synet af den udtalt, at det var een af de smukkeste af den Slags, de nogensinde havde set. Den er ogsaa af en anselig Størrelse 4 Alen høj og 3½ Alen bred. Paa Stenen staar:

Ansgar.

826—1926.

Den danske Kirkes Grundlægger.

Nordens Apostel.

Det glade Budskab faa kun bar

saa apostolisk som Ansgar.

Det fik slet ingen bedre Tolk

end her i Nord hos Hedningfolk.

Rejst ved Bidrag fra hele Landet.

Stenen afsløredes den 5. September 1926.

Af hvad jeg her kortelig har kunnet fremføre, vil Læserne sandsynligvis dog have faaet det Indtryk, at Opdagelsen af den gamle Runesten fik vidtrækkende Følger. Var den ikke kommen frem for Dagens Lys, havde der heller ikke været nogen Glavendrup Lund.

Nu er det derimod lykkedes ude paa den aabne nordfynske Slette at skabe en meget tiltalende Samlingsplads for større folkelige Møder og andre Sammenkomster, et fredeligt Tilflugtssted for trætte Turister, et Sted, hvor Fortid og Nutid mødes, hvor maaske dog enkelte kan finde nogle Øjeblikkes Ro og den Sindshvile, som mange af vor opskræmte og forjagede Slægt saa haardt trænger til.

— Jo, den maaske mere end tusind Aar gamle Runesten har fremdeles sin Betydning.

Thi Mindet rækker langt!

Hus med Risgerle i Brændekilde Væde.

O. A. FOT.

Fra Æbelos Norlkyst.

G. BALSLOV FOT.

NORDFYNS HERREGAARDE

Af H. BERNER SCHILDEN HOLSTEN

FYN og Lolland er vel nok de Dele af Landet, hvor der i Forhold til Arealet findes de fleste Herregaarde, og paa Fyn er det igen Svendborg Amt, hvor Gaardene ligger tættest, og hvor de ældste og interessanteste findes.

Paa Nordfyn er der forholdsvis faa Herregaarde, men der er Repræsentanter fra mange Tidsaldre, dog ikke fra de Tider, der ligger forud for Renæssancen.

Men fra denne de danske Herregaardes rigeste og skønneste Periode har vi i disse Egne saa fremstaaende Bygninger som Harridslevgaard og Hollufgaard og den ejendommelige og højst interessante Fraugdegaard, der med sit Bindingsværks Dobbeltthus paa sit meget store af dobbelte Grave omgivne Voldsted minder om den sjældne Type, som vi genfinder i Egeskovs og Tølløses Dobbeltbuse, og om de desværre saa faa bevarede Bygninger i den gamle danske Bygningsform, Bindingsværket.

Fraugdegaard har været ejet af Slægten Friis fra Hesselager, og denne Slægt og de med den besvogrede Familier har opført et meget stort Antal af de endnu bevarede Huse fra det 16. Aarhundrede.

Da Dorthe Friis bragte sin Mand, Oluf Daa, Fraugdegaard, har hun sikkert samtidig bragt ham sin Slægts Lyst til at bygge og til at bygge smukt og anseligt, og Tanken om hendes Farbroder, den gamle Kansler Johan Friis's Størværker, Hesselagergaard og Borreby, kunde nok tilskynde hende til ogsaa at faa opført et smukt Hus paa den Gaard, der først af Oluf Daa blev indrettet til en større Herregaard.

Ogsaa paa sin Fædrenegaard Raunstrup opførte Oluf Daa

Fraugdegaard. — Set fra Vest.

NORMARK FOT.

den endnu bevarede Hovedbygning, og det var hans Søn Claus, der opførte Holmegaard, hvis Bindingsværk minder noget om Fraugdegaard.

Oprindeligt har Nordsiden af Frugdegaards Bygning rejst sig direkte af Gravens Vand, og de to Huse har haft høje Gavle, der mere har givet Huset Renæssancens Præg, end de nuværende afvalmede Tage, der dog virker hyggeligt og smukt.

Desværre er der i det 18. Aarhundrede opført en grundmuret Gaardfaçade, saa det karakteristiske Bindingsværk kun er bevaret paa de tre Sider.

Den sidste Ejer af Daa'erne solgte Gaarden til Dr. med. Christopher Balslev, hvis Søn solgte den til sin Svoger, Biskop Thomas Kingo, der hviler i Fraugde Kirkes Kapel. Efter blandt andre at have tilhørt Slægterne Kaas og Sehested solgtes Gaarden til Baron Preben Bille Brahe, hvis Søn er den nuværende Ejer.

Ganske nær herved og i samme Sogn ligger Marsvinernes gamle Hollufgaard, som den bekendte Ellen Marsvins Fader, Jørgen Marsvin, opførte 1577, sikkert tildels af Mursten og Tømmer fra Hjallese Kirke og Kirkelade, som han Aaret før havde faaet af Kongen til Nedbrydning.

Fraugdegaard. — Set fra Ost.

O. A. FOT.

Hollufgaard tilhører i Ydre og Indre en Type, der findes flere Steder paa Fyn, det enlængede Hus med Trappetaarn og to Hjørnetaarne, der dog her har den Mærkværdighed, at de sidder paa Gaardsiden og ikke mod Havesiden, som de altsaa ikke har kunnet forsvare, men efter gamle Billeder har der paa Hjørnerne mod Haven siddet to mindre, runde Karnaptaarne, der dog tydelig nok var til Pynt og ikke beregnede til Forsvar.

Paa Havesiden har der ogsaa været to smaa Udbygninger, vel nok med „Hemmeligheder“, men de er forsvundne ligesom de svungne Gavle, der nu kun er lige afskaarne.

Ogsaa Stueetagens Inddeling viser en kendt Renæssanceplan med to store hvælvede Gavlværelser, forbundne ved en ligeledes hvælvet Korridor, bag hvilken der er et Par mindre Værelser.

For hundrede Aar siden blev Bygningen restaureret, hvorved den mistede meget af sin oprindelige Udsmykning, og det meste af Gravene tilkastedes, og samtidig opførtes den hvidkalkede Økonomibygning, der er et nødvendigt Tilbehør, da der ikke er Kælder under Huset.

Ogsaa denne Ejendom har været i bispeligt Eje, da Biskop Niels Bang købte den 1668. Han solgte den til sin Sviger-

Hollufgaard. — Set fra Gaardsiden.

NORMARK FOT.

søn, Borgmester i Odense Jens Eriksen Westengaard. Senere har den tilhørt Familierne v. Heinen, Langkilde og Juel Brockdorff og i nyeste Tid Direktør Dæhnfeldt fra Odense, der lod Bygningen restaurere. Sidste Ejer var den i Nov. 1933 afdøde Godsejer Jørgensen.

De to hidtil omtalte Gaarde hører maaske ikke rigtig til Nordfyn; de ligger paa Grænsen til Østfyn eller Midtfyn.

Men i de nordligste Egne af det egentlige Nordfyn ligger fire andre Renæssancegaarde, Dallund, Kjørup, Gyldensteen og — den bedste af dem alle — Harridslevgaard, der i Værket Ældre Nordisk Arkitektur sammenlignes med „en gammel fornem Dame, der ikke har fulgt de sidste Moder, men i al Sparsommelighed og Beskedenhed har bevaret lidt af Pynten fra de unge Dage og fastholdt gammeldags Sæd og Skik“.

Dette er Udtryk for, at Harridslevgaard i en for danske Herregaarde desværre meget sjælden Grad har bevaret det meste af sin oprindelige Karakter uden senere Tidens skæmmende og ødelæggende Restaureringer. Denne heldige Omstændighed skyldes væsentligst, at Familien Bardenfleth, der ejede Gaarden omkring Aar 1800, har været mindre velhavende, og at Gaarden fra 1829 har hørt under Greverne

Harridslevgaard.

O. A. FOT.

paa Gyldensteen, og saaledes ikke har været beboet af Ejerne, der derfor ikke fristedes til at omdanne det gamle Hus til en standsmæssig og mere moderne Bolig til sig selv.

Naar man fra en af Landevejene fra Syd eller Øst nærmer sig den lille hyggelige Købstad Bogense med dens mange smaa Huse og det hvide Kirketaarn, fanges Øjet af en stor hvid Bygning med Taarn og mangfoldige svungne Renæssancegavle, som ligger omtrent, hvor de to Landeveje mødes.

Det er Breide Rantzaus stolte Harridslevgaard, som han opførte i 1606, og som bestaar af en stor to Etages Østfløj med spaantækt Trappetaarn mod Vest og to Karnapper mod Øst og med lavere Tilbygninger i Nord og Syd. Af disse er Porthuset i Nord, med en lang Inskription og Bygherrens og hans tre Hustruers Vaabener, antagelig tilbygget nogle faa Aartier senere. De nordlige Bygninger gentager Gavlmotivet i forskellig Plan og bidrager derved til at give hele Bygningen et saa malerisk og mangfoldigt Udseende.

De fleste Gavlformer minder om Hans Stenwinkel den Ældres Skole, og de har megen Lighed med Gavlene paa Ørbæklunde; men Porthusgavlen med vandrette murede Profilbaand og murede Smaaspir er specielt Fynsk og minder om Gavle paa en Del fynske Kirker og Herregaarde.

Kvistgavlene har en ejendommelig Rustica Muring, som genfindes paa en Del nogenlunde samtidige fynske Herregaarde, Holckenhavn, Lykkesholm, Julskov, Arreskov og det nærliggende Gyldensteen.

Udover Gavlene er der meget faa dekorative Enkeltheder i Bygningen. Man lægger Mærke til et Tandsnit i Gesimsen og lillieformede Smedejerns Murankre.

Den lave Sydfløj er, ligesom den vestlige Del af Nordfløjen, moderne, men opført paa ældre Mure fra 1700'erne, maaske fra Familien Hagedorns Ejertid, under hvilken der i 1753 foretoges store Forandringer.

Taget er nu af røde Teglsten, men har i det 18. Aarhundrede været Skifer.

Vindeltrappen i Taarnet har Trin af Sandsten og fører op til den store Riddersal i øverste Stokværk, der gaar igennem hele Østfløjens Længde og Bredde og har en Kamin med beskadigede Sandstensskulpturer i Sydgavlen.

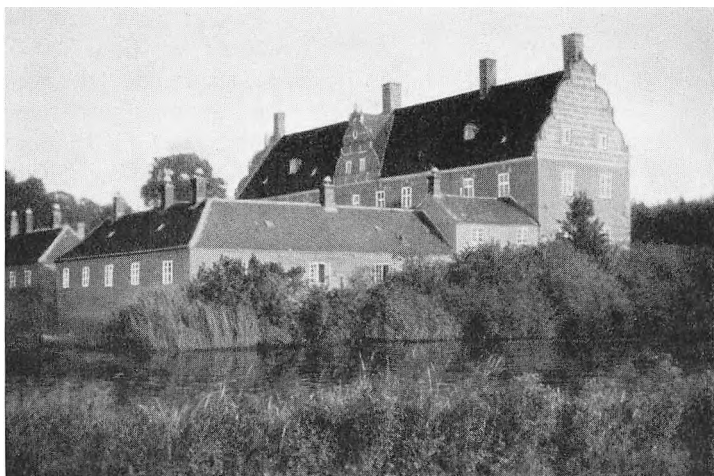
Det menes, at Kælderens Inddeling i to større hvælvede Enderum og et Midterparti med Bjælkeloft og en Gang med tre mindre Rum er oprindeligt, ligesom Bagerovnen udenfor Sydgavlen.

I Stueetagen er der i den korte Nordfløj en Stue med en smuk Hvælving med en Stjerne i Midten og derfra en Vindeltrappe, der gaar op gennem hele Huset.

Karakteristisk for Gaarden er Karnapperne, hvor der tidligere har været „Hemmeligheder“. En saadan har der ogsaa været mod Nord lige ved Porten.

Ikke langt fra Harridslevgaard, ogsaa i Bogenses umiddelbare Nærhed ligger en anden Renæssancegaard, de gamle Skinkellers Enggaard, det nuværende Gyldensteen, som, efter at have været ejet af Daaer og Ruder, af den fra Frankrig udvandrede Finansmand, Jean Henri Huguetan, i 1720 blev gjort til Hovedsædet i Grevskabet Gyldensteen og nu ejes af Lehns greve Bernstorff Gyldensteen.

Paa det gamle Voldsted opførte Gregers Krabbe i 1640 den anselige Renæssancebygning, hvis høje Hovedhus med sine svungne Gavle og Frontespice over Indgangen med den store Trappe virker meget anseligt. Sammen med de tilstødende lavere Bygninger dannes der en lukket Gaard, der faar et

Gyldensteen.

O. A. FOT.

hyggeligt Præg ved, at der i de tre Sider staar en Del Træer med klippede Kroner.

Lige udenfor Indkørselen til Slotsholmen breder den store straatækte Avlsgaard sig omkring en meget omfattende Gaardsplads, og lige udenfor Gaarden, hinsides Landevejen, ligger udstrakte Engarealer, der i høj Grad præger Landskabet.

Ikke saa langt fra de to sidstnævnte Gaarde ligger atter en Renæssancegaard, Podebuskernes Kjørup, hvor Mourids Podebusk i Slutningen af det 16. Aarhundrede opførte den endnu staaende to Etages Hovedfløj, hvis Gavle med Murbaand og svungne Afslutninger er specielt fynske. Desuden byggede Mourids Podebusk ved Kjørup en anelig Kirke, der var en af de største paa Fyn, og som sammenlignedes med St. Knuds Kirke i Odense, men allerede omkring 1784 blev den nedbrudt, saa der nu kun ses Ruiner af den.

Kjørups Hovedbygning bestaar nu ialt af tre hvide Længer, der romantisk gemmer sig bort bag høje Træer paa det lille Voldsted mellem de sivbevoksede Grave.

Længere ude er der Rester af en ydre Grav, saa man staar her overfor et af Fortidens ret betydelige fortifikatoriske Anlæg.

Kjørup.

O. A. FOT.

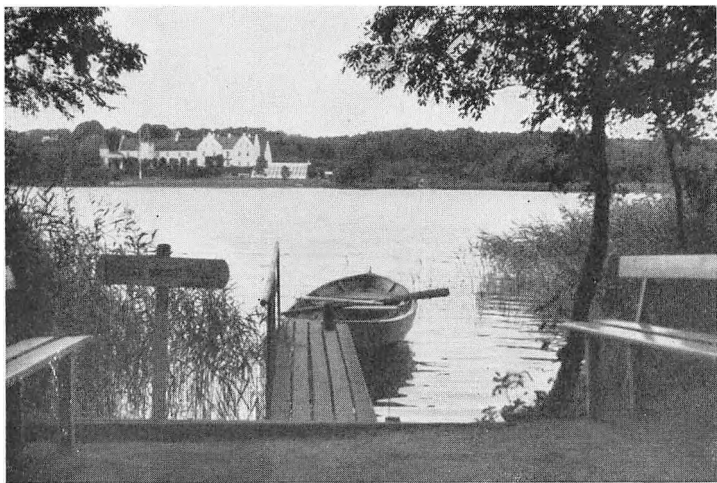
Endnu maa der her nævnes en Gaard, hvis ældste Partier i hvert Fald gaar langt tilbage i Tiden. Det er Dallund, hvoraf en Del er fra det 16. Aarhundredes første Halvdel, formodentlig opført af Gert Bryske, der døde 1552.

Gaarden bestod da af Fløje i Nord og Øst og i hvert Tilfælde af een Spærremur i Vest, der endnu er bevaret med Skydeskaar og Vægtergang, men iøvrigt er stærkt ombygget. Trappe-taarnet midt for Nordfløjen, er opført 1634 af Eiler Høeg, der ogsaa

ombyggede Avlsgaarden. — Senere kom Bygningerne i Forfald, og Østfløjen blev 1723 ombygget af Oberst v. Finecke, der opfyldte de gamle Borggrave. Baron Carl Blixen Finecke byggede i Midten af forrige Aarhundrede to Fløje i Tilslutning til Østfløjen. Baronens Søn genopførte Avlsbygningerne efter en Brand, og solgte i 1915 Godset, hvis Hovedbygning og Park senere generhvervedes af hans Enke.

Nu er Bygningen indrettet til Rekonvalescenthjem for Sygekassepatienter.

Fra de efterfølgende ca. Hundrede Aar har vi ingen bevarede Herregaarde paa denne Egn, men det var ogsaa en Tid, da der ikke byggedes saa meget i Danmark, og først med Slutningen af Barokken og den begyndende Rococo kommer der paa ny rigtig Liv i Bryggeriet paa Landet. Fra denne Periode har vi her et af de ypperste og mest velbevarede Huse, en hel arkitektonisk Perle, det smukke og stilrene Margaard, som General Grüner i 1745 lod opføre af Johann Gottfried Rosenberg, og som arvedes af hans Datter, der var gift med

Dallund. — Set fra Soen.

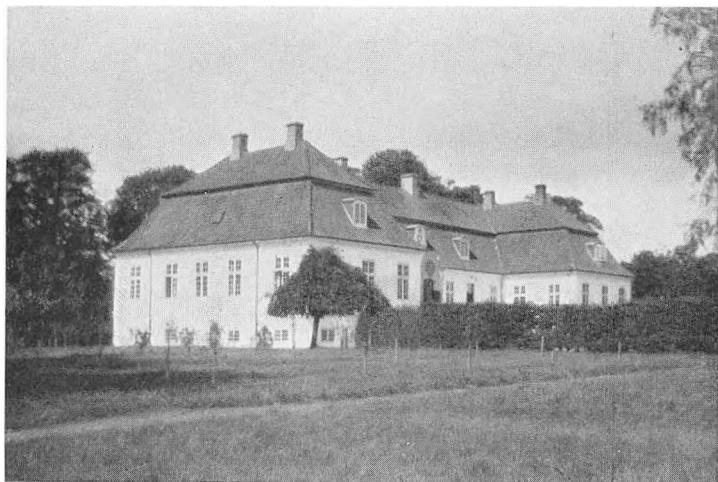
NORMARK FOT.

General Schøller, hvis Slægt endnu ejer Gaarden, der saaledes er en af de faa Herregaarde i Landet, der uden Majoratsbaand har tilhørt samme Slægt i over halvandethundrede Aar.

Bygningen bestaar af tre hvidkalkede Fløje i eet Stokværk med Mansardtag og hvælvede Kældre. Paa Forsiden er der en stor Terrasse, hvorfra Midterdøren, omgivet af et vaabenprydet Ornament, fører ind til en stor Sal, der gaar gennem Husets hele Bredde og har Stukloft og et gammelt i Mønster lagt Gulv. De to Sidedøre fra Terrassen fører ind til flisebelagte Korridorer, hvorfra der er Adgang til en Del af de andre Værelser.

Ogsaa Haven er anlagt af General Grüner og er med Bøgehække og fire hvælvede, klippede Lysthuse, en Rotunde af Elme og Kastaniealleen en Seværdighed som et godt bevaret Eksempel paa den Tids Havekunst.

I samme Sogn som Margaard ligger ved en skovomkranset Sø det tredive Aar senere af Geheimeraad Holsten opførte statelige Langesø, der med sit store røde Hovedhus med det høje Tag af blaa glacerede Tegl og sine lave Sidefløje med de røde Teglstenstage omslutter en usædvanlig stor Gaardsplads for Enden af en bred gammel Lindeallé.

Margaard.

O. A. FOT.

Som Dallund har Langesø i gammel Tid tilhørt de rige og mægtige Skinkeler, og senere ejedes disse to Gaarde og Margaard i flere Slægtled af Familien Bryske, hvis kendteste Mand, Rigskansler Antonius Bryske i 1554 havde opført en nu forsvunden Hovedbygning paa Langesø.

I over 250 Aar har Godset nu tilhørt Familien Holsten og dennes Descendenter.

Gamle bevarede Tegninger viser, at der oprindelig har været tænkt paa at opføre en Bygning af mere rococoagtigt Præg med en Mezzanin-Etage, og ved Udarbejdelsen har Arkitekt Georg Didrik Tschierscke været medvirkende. Saa maa imidlertid Byggeplanerne være stillet i Bero, for Bygningen blev — omend stærkt paavirket af de ældre Planer — opført i en noget nyere Stil, maaske af en af Jardins Elever, maaske af Arkitekt Hans Næss, der har signeret nogle bevarede Tegninger.

Hele Bygningsanlægget staar næsten ganske uforandret, hvad der kan ses af gamle Malerier fra kort efter Opførelsen. Dengang var Gaarden dog afsluttet af en Mur, der i 1850 er erstattet med et Støbejerns Rækværk.

Der er ikke mange dekorative Enkeltheder; der er Pilastre om Hoveddøren og Indfatninger om de meget høje Vinduer.

Langesø.

NORMARK FOT.

Mod Gaardsiden er der et ovalt Fremspring med nogen Rustica Muring og ved Hovedhusets fire Hjørner smalle Risalitter.

Denne Bygning udmærker sig ved en meget anselig Loftshøjde og særlig store Vinduer. Fra den ellipseformede Vestibule kommer man ind i en stor Havesal, hvorfra nogle faa Trin fører ud i Parken. Over Hoveddøren har Bygherren ladet sætte de smukke Ord: For Efterkommerne og ikke for mig. I Nordfløjen er der Økonomilejlighed og tildels hvælvede Kældere, og i Sydfløjen har der været to Hestestalde, der nu er omlavede til en stor Foredragssal.

Ikke langt fra Langesø ligger Elvedgaard, hvis gamle, af Tyge Brahes Broder, Axel Brahe, i 1590 opførte Hovedbygning, i 1721 erstattedes af en ny, der opførtes af Oberst Brüggemann, og hvoraf den enetages grundmurede Hovedfløj med Frontespice og de ca. 1860 tilføjede takkede Gavle endnu staar. De to Sidefløje var oprindelig af Bindingsværk, og for Enderne af dem stod der to fritstaaende firkantede toetages Taarne, der vel nok var en Rest fra endnu ældre Dage. Saavel disse Taarne som selve Fløjene har i 1860'erne maattet vige Pladsen for nye grundmurede Bygninger.

Gaarden har tilhørt mange forskellige Slægter; dens kend-

teste Ejer er Historikeren Vedel Simonsen, der med en sjælden Flid samlede og udgav sin Hjemegns Historie. Efter denne Mands Død kom Elvedgaard ved Testamente til Geheimkonferentsraad Wedel Heinen, hvis fire Døtre, hvoraf to endnu lever, i lang Tid har ejet denne fredlyste Plet, der baade inde og ude er et Billede paa gammeldags Hygge og Idyl.

Et Stykke Syd for sidstnævnte Gaard, og ligesom den i Veflinge Sogn, ligger denne Egn tidligere administrative Midtpunkt, den gamle Kongsgaard Ruggaard, hvor de mægtige Skinkeler og Gyldenstierner sad som Pantelensmænd, og hvor senere Amtmændene over Ruggaards Amt residerede.

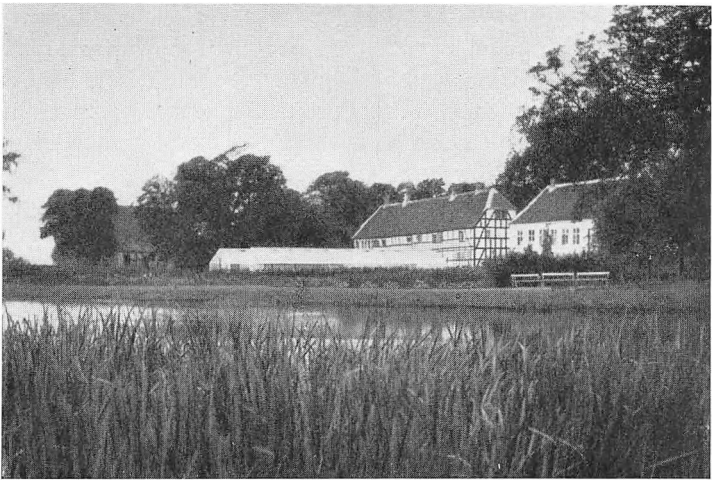
En Tid var den Ryttergods, i det 19. Aarhundrede ejedes den af Familien Simonsen, og nu tilhører den Ingeniør Stenbjørn.

Lensmændenes Borg har maattet vige Pladsen, først for en mindre god Bygning, og i 1873—74 for en ved Arkitekt Borring af Jægermester Simonsen opført toetages Bygning, med Taarn, i nederlandsk Renæssancestil. Den er endnu omgivet af Grave og omflydt af Stavisaan, der paa sit videre Løb mod Odense Fjord passerer en meget stor Del af Langesø Skove og bidrager til at gøre disse saa smukke og deres Terræn saa afvekslende.

Følger man Ruggaards Landevej videre mod Vest, ser man lige inden Brænderup i et Engdrag, hvor Storaan udvider sig til en større Dam, paa den ene Side af Vandløbet Brænderup Kirke, og paa den anden Side et smukt og anseligt hvidt Hus i nyklassisk Stil, der er meget paavirket af C. F. Hansens Bygninger. Det er Billernes Kjærsgaard, hvis Hovedbygning i Familien Wedels Ejertid i 1817 opførtes i to Stokværk med Kælder, i en Hovedfløj og to korte Sidefløje som Afløsning for de ældre Bygninger, der var opførte af Billerne i 1569 og 1657, og i 1714 af Fru Anne Trolle, der er bekendt som den, der indførte Humleavlen paa Fyn.

Efter at have tilhørt to Slægtled af Familien Ahlefeldt Laurvig, ejes Kjærsgaard nu af Ritmester Clauson Kaas.

Langt fra Alfarvej ved en Bugt af Odense Fjord og skærmet af den ejendommelige lange smalle Enebærodde, ligger Hofmangave, der tidligere har haft forskellige Navne, bl. a. Quitzowsholm efter en af de Slægter, der har ejet den.

Bramstrup — mellem Odense og Nr. Lyndelse.

SKORMARK FOT.

I 1781 solgtes Gaarden til Konferentsraad Niels Hofman, der oprettede den til et Stamhus med Navnet Hofmangave. Dette tilfaldt hans Søsterdattersøn Niels Bang, hvis Efterkomere, der fører Navnet Hofman Bang, har ejet den siden da.

Konferentsraad Niels Hofman begyndte i 1784 med J. C. Seyffert som Arkitekt at bygge den endnu bevarede Rococo Hovedbygning i een Etage med høj Kælder og temmelig højt Tag, hvortil slutter sig to Bindingsværks Sidefløje, der senere er forøget med en to Etages Bindingsværksbygning ved Hovedhusets nordre Gavl. I Gaarden staar en stor Lind, der bidrager meget til at gøre hele Anlægget idyllisk og romantisk, og i den hyggelige Have er der mange sjældne Træer og store Plantninger af Frugttræer.

Helt ude i Nærheden af Fyns allernordligste Punkt, ganske nær ved Havet, hvortil man kommer ad den pragtfulde Strandallé, ligger det i 1831 i klassisistisk Stil af Grev Gregers Petersdorff ved Arkitekt J. P. Jacobsen opførte Egebjerg, det daværende Einsiedelsborg, som bestaar af en lang Bygning med stærkt fremtrædende Vinduesindfatninger, særlig i underste Etage, og med betydeligt mindre Vinduer foroven. Midterpartiet fremhæves baade mod Gaarden og mod Haven ved, at Murene krones af Balustrader.

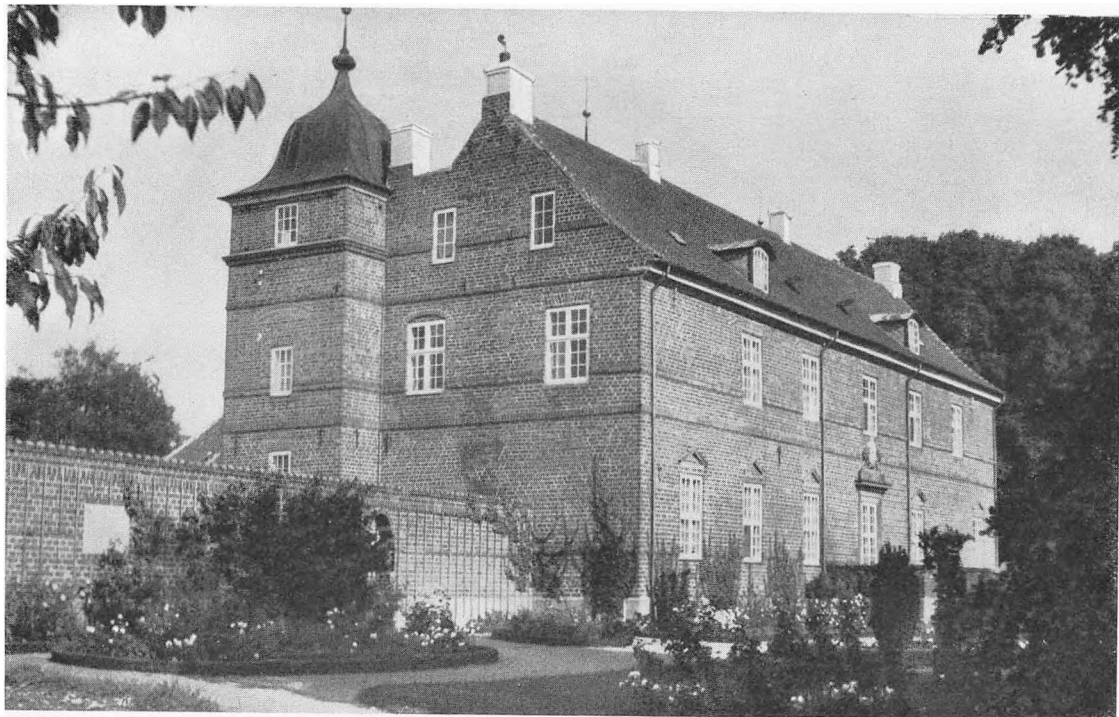
Det tidligere Navn har Gaarden faaet efter en Rigsfriherreinde v. Einsiedel, der i det 17. Aarhundrede var gift med Henrik Putbus, hvis Slægt i lange Tider ejede denne Gaard sammen med Kjørup. I 1810 oprettede Grev Roepstorff et Grevskab, som han gav sit eget Navn, for sin Søstersøn Grev Petersdorff, hvis Sønesøn var Besidder i næsten 70 Aar. For faa Aar siden er Ejendommen købt af Godsejer Inge-mann.

Som det allerede er berørt, er der ikke særlig mange Herregaarde i det nordlige Fyn, men der er dog tilstrækkelig mange og tilstrækkelig gode til, at det kan lønne sig at gøre en Udflugt gennem det frodige og smilende Landskab for at studere deres Arkitektur, Beliggenhed og Omgivelser.

Dallund Slot, set fra Søen.

NORMARK FOT.

Hollujgaard ved Odense, set fra Haven.

SØMARK FOT.

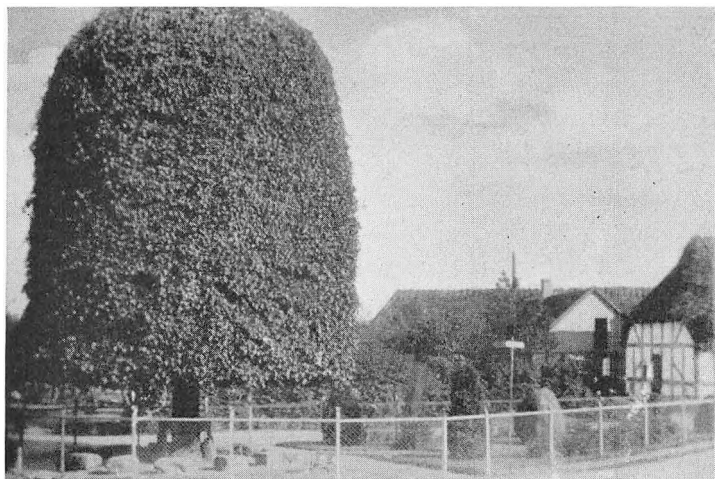

BYSTÆVNER OG HELLIGE KILDER I NORD- OG MIDTFYN

Af AUGUST F. SCHMIDT

VORE *Bystævner* anskueliggør paa en mærkelig haandgribelig Maade for os det enkle, primitive Grundlag, hvorpaa alt Samfund her til Lands er bygget op. Paa de jordfaste Sten uden om Landsbyens ærværdige — vel nok oprindelig hellige — Træ har Bymændene siddet Aar efter Aar, Aarhundrede efter Aarhundrede og drøftet og afgjort deres fælles Anliggender. Her samledes Gaardmændene, naar Oldermænden tudede i Hornet. Han ledede Forhandlingerne paa Stævnet, og hvad man der i Fællig vedtog, skulde alle i Bylavet rette sig efter. Om Vinteren afholdtes Bystævne-møderne i Oldermændens Gaard, det var da for koldt til at opholde sig under aaben Himmel paa Byens officielle Samlingsplads. Hos Oldermænden endte Stævnet med et Bygilde, da Bymændene ikke alene udgjorde et Lav, men ogsaa et „Gilde“.

Det er imidlertid kun fra forholdsvis faa Egne af Danmark, der kendes stensatte Bystævner. Fyn indtager her Hovedpladsen, idet der kendes Stævner fra begge de fynske Amter. Ingen Egn i vort Land kan dog opvise saa stor og smuk en Bystævnegruppe som Odense-Kertemindeegnen. Det smukkeste Bystævne, vi har, er sikkert det, der findes i *Davinde* (Aasum Herred). Paa en aaben Plads, hvor flere Veje mødes, ses det ejendommelig skønne Stævne. Det bestaar af 13 Sten, der er stillede i en Rundkreds om et tilklippet Lindetræ, som blev plantet paa Stedet o. 1816. Træet vokser op gennem Hullet paa en Møllesten baaret af tre Stenpæle. Fra Begyndelsen var Stenene utilhugne og

Davinde Bystævne.

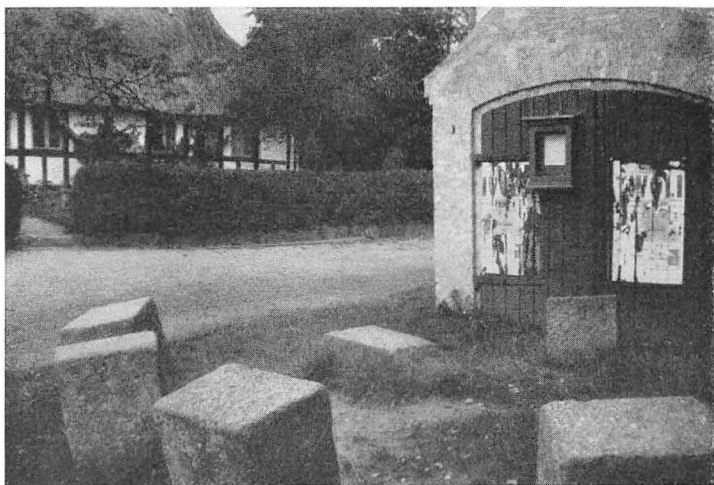
O. A. FOT.

uden Indskrift, men ved Midten af det 19. Aarhundrede ombyttedes tre af dem med firsidet tildannede Sten. Paa to af disse er indhugget Bymændenes Navnetræk og Aarstallene 1845 og 1848. Stævnet bruges endnu, og Lindetræet klippes aarlig i Juli under en større Festlighed. Paa den nu indhegnede Stævneplads blev i 1920 rejst en Genforeningssten og en Flagstang. Bag ved Stævnet ligger en stor og smuk Bindingsværksgaard, der efter sin Beliggenhed naturligvis hedder Stævnegaarden.

Vi forlader nu den dejlige Plet i Davinde og begiver os paa en Rundrejse til de øvrige stensatte Stævner i den frodige Egn sydlig for Odense.

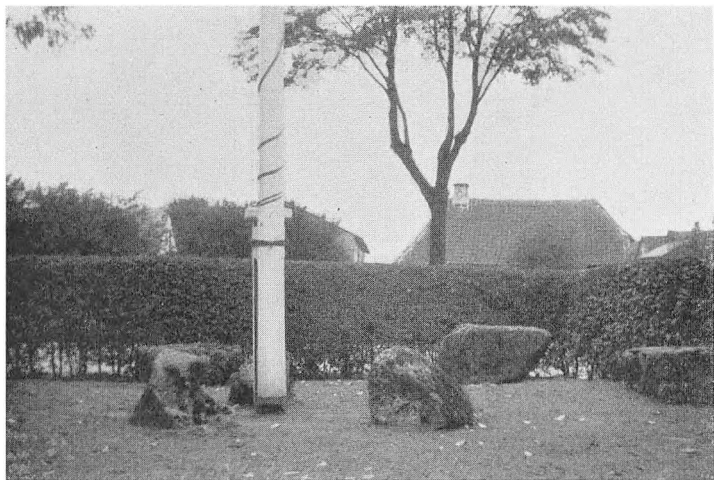
I *Birkum*, Vest for Davinde, bestaar Stævnet af o. 20 Sten, der er stillede i Rundkreds om et Træ, der staar som i et højt Bed. Det var i 1880, Stævnet blev omstillet, en Begivenhed, der er blevet mindet ved, at nævnte Aarstal er indhugget i en af Stenene. I 1921 blev Birkum Stævne igen istandsat og blev da omgivet af et lille Anlæg. — Nede i *Søllinge* staar tæt ved Kirken et halvcirkelformet Bystævne med 14 (før 15) firsidet tilhugne Sten, hvorpaa er indhugget Bymændenes Navnetræk. Ved hver af Stenene staar et tilklippet Lindetræ (der er 15 Træer ialt). Stævnet angives i

Traps Danmark at hidrøre fra 1840'erne. Det bruges nu ikke mere. Det halvmaaneformede Stævne med de pragtfulde Træer er en sjælden Pryd for Byen. — Oppe i *Kærby* Nord for Fravde er et Bystævne, som i 1849 blev ordnet i en Firkant. De 11 Sten (de 10 stod i Firkant og én i Midten til Oldermænden) blev da huggede til, og de daværende Bymænds Navne blev sat paa dem. 1903 blev Stenene anbragt i en Rundkreds, alle 11 stilledes omkring en Flagstang, og paa Stenenes Inderside huggedes de daværende Bymænds Navnetræk. Paa Flagstangen staar: „Kærby Byflag 1904“. Der er lidt Anlæg omkring Stævnet. Det laa oprindeligt et andet Sted i Byen og bestod da af ikke tilhugne Sten. Stævnet er blevet brugt i dette Aarhundrede. — *Allerup* har et Stævne bestaaende af 11 firsidet tilhugne Sten, anbragt i Retvinkel og med Flagstang. Paa Stenene staar Bymændenes Navnetræk og Aarstallet 1843, da Stævnet sattes, dog ikke paa sin nuværende Plads. Det brugtes endnu o. 1914 ved enkelte Lejligheder, en to—tre Gange om Aaret, „naar der er novel“. — *Højby* fik i 1848 et nyt, ovalt Stævne, bestaaende af 15 firsidig tilhugne Sten, hvorpaa stod Aarstallet 1848 og Bymændenes Navne. Det gamle Stævne bestod af utilhugne Sten i Rundkreds med en større Sten i Midten. Ved Svendborg—Odense Banens Anlæg blev Stævnet flyttet til sin nuværende Plads lige Øst for Banen, op til denne og Vejen. Det er anlagt paa en Højning hævet syv Trappetrin op. Det var i 1876, Stævnet blev sat her. Dette Aarstal er indhugget i Stenene sammen med de daværende Bymænds Navne. En af Stenene har dog Aarstallet 1850. Det langagtigt firkantede Stævne er omgivet af en Tjørnehæk. I hvert Hjørne er et Træ og i Midten en Flagstang. Efter 1876 har Stævnet næsten ikke været brugt. — Lige udenfor *Hjallese* Skole ligger et ovalt Bystævne, bestaaende af 21 Sten. De 20 er firsidet tilhugne og bærer Aarstallet 1868 (da Stævnet sattes), og Bymændenes Navnetræk. I 1878 fik Stævnet, der nu kun benyttes sjældent, sin nuværende Form. Dets Sten stod ellers forhen i Retvinkel. — I *Stenløse* findes et Bystævne, der blev opstillet o. 1865, og som endnu skal benyttes. Det bestaar af 9 firsidet tilhugne Sten, satte i en Rundkreds og med Bymændenes Navnetræk indhuggede. Da *Thorhild Grøvlund*

Stenløse Bystævne.

o. 1914 besøgte Stenløse, var Stævnet overgroet med Græs og Ukrudt, der i en Fart blev skaaret ned af Smeden, lige inden Stævnet blev fotograferet. — *Volderslev* har ligeledes et endnu benyttet Stævne, fra det 18. Aarhundrede, bestaaende af 14 ikke tildannede Sten, af hvilke de 13 stod i Rundkreds og een i Midten. 1884 blev Stenene firsidet tilhugne, forsynede med Bymændenes Navnetræk og sat i Halvkreds, samt omgivne med en Tjørnehæk og Lindetræer. 1896 borttoges iflg. Traps Danmark en af Stenene, idet to Gaarde blev sammenlagte til Voldgaard. — Bystævnepladsen i *Dømmestrup* er ryddet og Pladsen taget ind til en Have. I Traps Danmark staar, at det gamle Bystævne har 15 (oprindelig 16) i en Rundkreds stillede, utilhugne Sten uden Indskrift. I Midten har der før staaet et Træ. Stævnet bruges vist endnu. Thorkild Gravlund føjer hertil i sin Bog „Fynboer“ (1914), at noget „maa der vel ha været om det, men der meddeles mig, at her aldrig har været Sten, kun lidt Trævækst“. — *Nørre Lyndelse* Bystævne af ikke tildannede Sten uden Indskrift, formentlig hidrørende fra det 18. Aarhundrede, har oprindelig bestaaet af 7 Sten; da der var $12\frac{1}{2}$ Gaard sad der to Mand paa hver Sten. 1895 tilføjedes en 8. Sten som Pynt. Stævnet, som nu er ovalt, har ikke været brugt siden 1861, da

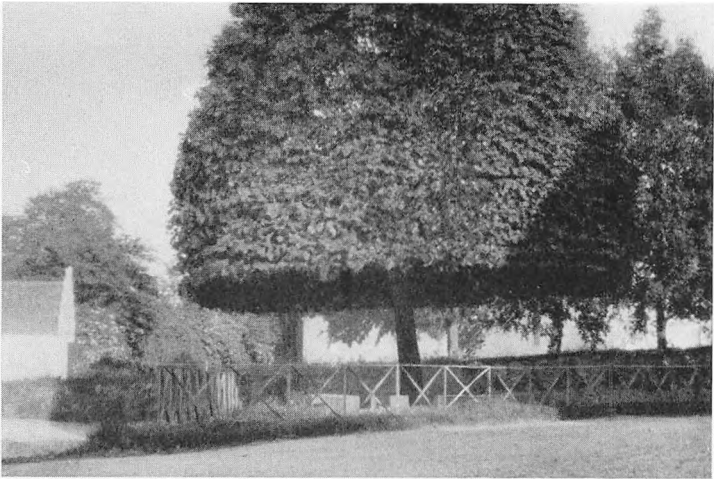

Bystævnet i Nr. Lyndelse.

O. A. FOT.

Byen brændte, og Gaardene derefter for en Del udflyttedes. — Bystævnet i *Heden*, der i sin oprindelige Skikkelse vistnok hidrører fra det 18. Aarhundrede, bestod fra først af af o. 22 ikke tilhugne Sten. De stod i en Firkant tæt op ad den nordre Side af Kirkegaardsmuren. Der var da ingen Oldermandssten eller noget Træ midt i Stævnet. Ved en Udvidelse af Kirkegaarden blev det flyttet hen ved den vestlige Side af denne, ved Nordgavlens af et Stiftelseshus, Hvedholm havde her. Denne Stiftelse er nu i Kirkens Eje og benyttes som Bolig af Kirkebetjenten. Der blev imidlertid bygget en Ligstue ved denne Nordgavl, og Stævnet blev flyttet en Snes Meter bort, saaledes at det nu ligger omtrent Nordvest for Kirken i umiddelbar Nærhed af Sprøjtehuset. Den firkantede Form er stadig bibeholdt, men paa Stævnets nuværende *tredie* Plads er der iflg. *Hans O. Skovrup's* Meddelelser i *Fynsk Hjemstavn* 1930 blevet plantet et Kastanie-træ i Midten. Der er nu 20 Sten, som danner de tre Sider i en Firkant, den fjerde, mod Vest, er aaben. Ved denne Flytning var man saa ubetænksom at hugge Stenene til, hvorved Stævnet mistede noget af sit oprindelige Præg. Det bruges endnu.

Efter saaledes at have besøgt Bystævnerne sydlig for

Marslev Bystævne.

O. A. FOT.

Odense begiver vi os over til de Stævner, der nu kendes i Egnen mellem Odense og Kerteminde.

Vi kommer da først til *Aasum*, hvor der findes et temmeligt forfaldent Bystævne, hvad man ogsaa synes at kunne se paa *Herman Madsens* Tegning af det i *Fynsk Hjemstavn* 1928, 149. Dette Stævne, der vistnok er fra det 18. Aarhundrede, bestaar af femten i Rundkreds opstillede ikke tildannede indskriftsløse Sten, Det har sidst været benyttet i Kolera-tiden 1853. Stævnet blev flyttet til sin nuværende Plads 1903. Midt i Kredsen er rejst en smuk Natursten, 56 Tommer høj, paa hvis Nordside iflg. *Poul Bjerges* Beskrivelse fra 1904 findes Indskriften: „Bymændene i Aasum genrejste i Aaret 1903 det gamle Stævne og satte denne Sten til Fædrenes Minde“. — *Marslev* har et smukt Bystævne, bestaaende af 12 Sten, stillede i Rundkreds, oprindelig utildannede, men 1843 tilhuggede og forsynede paa Indersiden med Bymændenes Navnetræk og Aarstallet 1843. 1893 plantedes et Lindetræ i Midten, Stenene tilhuggedes yderligere og mærkedes paa Udsiden med de dalevendes Navnetræk og Aarstallet 1893.

Vi tager nu en lille Afstikker sydpaa — til *Ellinge* — hvor der indtil 1885 har ligget et Bystævne, vistnok fra det 18. Aarhundrede. Det bestod af 9 i Rundkreds stillede, utilhugne

Sten med en tiende i Midten til Oldermænden. — Ogsaa Stævnet i *Kertinge* oppe ved Noret er nu nedlagt. Det bestod ellers af 10—12 utilhugne Sten i to parallelle Rækker. — Ligeledes er Stævnet i Nabobyen *Ladby* nedlagt (o. 1875). Det bestod af 12 ikke tildannede Sten, der laa i een lige Række. — Ude paa *Hindsholm*, hvor der ellers findes bevaret saa mange Kulturlevn, ses nu ikke noget Bystævne, men det bør dog ikke lades unævnt, at der i hvert Fald har været et saadant midt i *Martofte*, hvor der et Sted gaar Veje til alle fire Verdenshjørner. Den temmelig store Plads, som her findes, bærer Navnet Stævnen. Forhen havde hver Gaardmand her sin Sten, hvori var hugget Navn og Matrikelnummer. Enkelte var der indhugget en Krone i; een bar Aarstallet 1777. Inden 1829 havde enkelte Mænd taget deres Sten hjem til Gaarden. Lars Pedersen i *Martofte* havde set en af dem sidde som Grundsten under en Bygning. De fleste er vel blevet anvendt paa denne Maade. Stenene er forsvundne paa to nær, der flyttedes ind til Siden, hvor de staa ved en Gaardindkørsel. I disse to Sten er indhugget Navne.

* * *

Ligesom der findes en Bystævnegruppe i Odenseegnen, saaledes har der ogsaa været en forholdsvis isoleret Gruppe af *hellige Kilder* i de Herreder, som grænser til Odense og Odense Fjord (Bjerger, Aasum, Odense og Lunde). Hertil kommer saa ogsaa Helligkilderne i de nordfynske Skam og Skovby Herreder. De øvrige fynske Kilder findes dels i Vestfyn, dels i Syd-fyn omtrentlig Syd for Linjen Nyborg—Faaborg (se mit Helligkildkort i Fortid og Nutid VIII, 1929, S. 41).

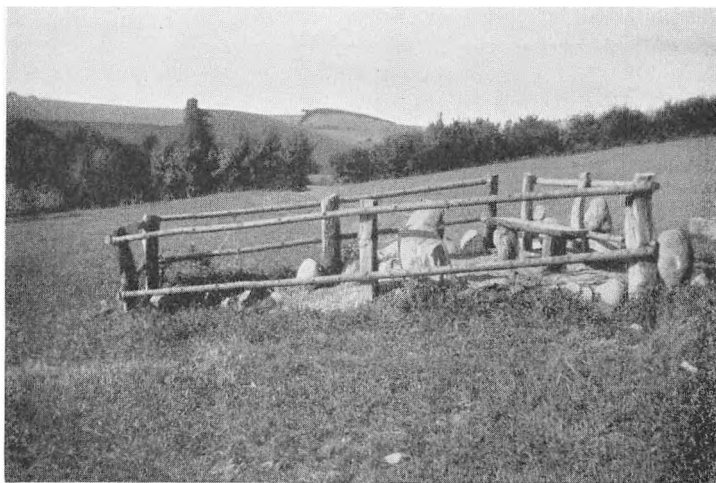
Inden vi drager af Sted til de hellige Kilder, der kendes indenfor vort udvalgte Landomraade, skal der anføres, at ved en hellig Kilde forstaas et Kildevæld, som Folket i ældre Tider besøgte paa visse bestemte Aftener (tiest Valborg og St. Hans Aften), for ved Besøget enten at lade et sygt Menneske blive badet i Kildens Vand, der antoges for helbredende især mod udvortes Sygdomme, eller for at tage (eventuelt købe) en Krukke Vand fra Kilden med hjem til et sygt Menneske, eller for derhjemme at opbevare Helligvandet og

i det kommende Aar benytte det i Sygdomstilfælde. — Til en hel Række af Danmarks hellige Kilder er knyttet Sagn, der skal forklare, hvorfor nu netop dette eller hint Væld er blevet udvalgt og tillagt særlige helbredende Kræfter. — En Mængde forskellige Skikke og Trosforestillinger var knyttet til Kildebesøgene i Sommernatten. — Hvor Mennesker samledes i Mængde til bestemte Tider, kom hyppigt Handelsfolk tilstede for at falbyde deres Varer, og paa denne Maade opstod der ved mange Helligkilder Markeder; det største af disse paa Fyn var Kildemarkedet ved St. Regisse Kilde i Frørup Sogn Syd for Nyborg. Kildebesøgene og Kildemarkederne har visse Steder holdt sig til op omkring Aar 1900. De var levende Minder om Trosforestillinger og om en Folkekultur, hvis Oprindelse maa søges i meget gamle Tider. Helligkilderne og alt det meget, der hørte dem til, er nu endelig og aldeles gaaet over i Historien, i hvert Fald for Danmarks Vedkommende. Trods dette kan man dog stadig have Held til endnu en Del Steder at se de gamle Helligkilder pible frem af Jorden, — ja, enkelte af dem er endda smukt istandsatte og overbyggede. Ved Fantasiens Hjælp kan vi i vore Dage ret godt forestille os, hvorledes det maa have taget sig ud en Højsommernat ved en hellig Kilde, naar Folk kom dertil — undertiden endda langvejs fra — for at hente Hjælp mod Sygdom og Saar af det sundhedsgivende Vand.

Benytter vi Nyborg som Udgangspunkt for vor Kilderejse, kommer vi igennem *Rolfsted*, hvor der i 1755 fandtes et „lidet Kildespring“, der besøgte St. Hans Aften, — og ret snart kan vi med Bilen (eller paa Cyklen) naa til *Fravde*, hvor der tæt ved Fravdegaard og umiddelbart Syd for Hovedlandevejen er en hellig Kilde, indviet til *St. Laurits*. Kilden er nu indhegnet og forsynet med en Overbygning af Træ. Denne Kildes Kraft ophørte, da en Mand iflg. Sagnet vaskede en Hest i den. — Kommer vi igennem *Odense*, kan der maaske blive Lejlighed til at komme ned i St. Knuds Kirkes Krypt, hvor der findes en Fordybning, maaske en Brønd, der i den katolske Tid har været en hellig Kilde. — Men ellers tager vi ned til *Stenløse*, hvor vi i *Vide Kilde* paa Præstegaardens Mark finder en af de smukkeste og bedst bevarede Helligkilder i Danmark. Om den nu udtørrede Kilde staar en Kreds

Den hellige Kilde i Fravde.

Sundhedskilden paa Pilebanken

af pragtfulde Piletrær. Kilden bestaar af en aflang Stensætning sat af store Kampesten og paa den ene Side forsynet med et Par Trin, saa man tørskoet kunde stige ned og hente af det helbredende Vand, der var „af en ekstraordinær god Beskaffenhed“. Her holdtes et stort Kildemarked St. Hans Aften til o. 1891. Dette Marked har *H. C. Andersen* sikkert besøgt som Barn. — Fra Stenløse er der ikke saa langt til *Rasmus Kr. Rasks* Barndomsby *Brendekilde*. Selv om der nu ikke findes nogen hellig Kilde her, er der Oplysninger, som tyder paa, at *Brendekilde* engang har haft et helligt Væld, der utvivlsomt har givet Byen sit Navn. — Fortsættes Rejsen vestpaa til *Tommerup*, kan man paa *Pilebanken* nær ved den derværende Festplads se en hellig Kilde, der nærmest ligner en almindelig stensat Brønd. — Oppe tæt ved *Vissenbjergs* Præstegaards Have findes *St. Vittis Kilde*, der tidligere var anset for hellig. — Rejser vi Øst paa igen med Landevejen efter Odense til, kommer vi til *Stegsted*, hvor der har været en hellig Kilde, som udsprang paa det Sted, hvor tre Jomfruer, der var paa Vej til *Ottesang*, blev dræbt af Røvere. — Nord for *Stegsted*, men ogsaa i *Paarup* Sogn, findes i Skoven ved den saa henrivende beliggende Gaard *Karolinekilde* den vandrige Kilde af samme Navn.

Kilden her har vist ogsaa engang været anset som hellig. Den indviedes og døbtes af Biskop Plum 1837 paa Dronning Caroline Amalies Fødselsdag, deraf Navnet. Kilden giver ca. 280 m³ Vand i Døgnet. Skoven, der tidligere kaldtes Bispens Skov, var længe efter 1837 et yndet Udflugtssted for Odenseanerne. — I *Korup* Sogn Nord for Paarup var ved den nordre Side af Byen og Kirken ved Stavis Aa en hellig Kilde, der i gammel Tid besøgtes af syge. Omkring 1755 blev der fundet gamle pjaltede Klæder ved den. — Oppe ved *Dallund* i *Søndersø* Sogn fandtes tidligere en berømt Sundhedskilde ved Foden af Sandvadshøjen, — og i *Vigerslev* Sogn sydvestlig for *Søndersø* var tidligere det bekendte *Taagerød-Vældet* eller *Jomfruernes Kilde* paa *Taagerød* Mark ved *Rødeskov*. Denne Kilde besøgtes endnu i det 19. Aarh. St. Hans Aften. Kilden opstod ved, at to Jomfruer, der ejede *Avnsgaard*, sank i Jorden her, da Gaarden gik til Grunde. — *Møkilde* i *Sørslev* Sogn (Vest for Kirken mellem denne og *Galgehøjen*) fremvældede paa det Sted, hvor en from Jomfru blev krænket, myrdet og udplyndret af Røvere en Lørdag Aften, da hun var paa Vej til Kirke. Kildens Fremvæld paa Ugeringsstedet var Vidnesbyrd om hendes Uskyld. — *Snogskilden* ved Foden af *Harridshøj* tæt ved *Lundsgaard* i *Guldbjerg* Sogn ikke saa langt Syd for *Bogense* blev meget besøgt St. Hans Aften til o. 1810. Der var stort Kildemarked her med Telte, Boder og al Slags Lystighed. Der var af Herskabet paa *Gyldensteen* henlagt et Jordstykke paa over 1 Td. Land til Plads for Folkefesten. Kilden her udsprang iflg. Sagnet paa det Sted, hvor en Kongesnog stak sit kronede Hoved frem af Jorden. En Mand fangede den, løb hjem, tæt forfulgt af de andre Snoge, bed en Ende af Snogen, sank Stykket, og fik derved Indsigt i Alverdens Visdom. — *St. Olufs Kilde* laa ved Foden af den Bakke, hvorpaa nu *Klinte Kirke* staar. Ved denne Kilde helt deroppe ved *Klinte Strand* har der i gamle Dage været afholdt en saakaldt „hellig Daab“. — *Naarup Kilde* (*Hjadrup* Sogn) paa *Emmelev* Mark inde i *Lunde Herred* blev forhen besøgt af mange St. Hans Aften og -Dag. Endnu indtil Midten af det 19. Aarhundrede besøgtes den St. Hans Nat. 1755 nævnes ogsaa, at Kildens Vand brugtes til at koge Te paa.

Vi har nu aflagt Kilderne i Odenseegnen og Nordfyn et kort Besøg og har saa kun de to hellige Kilder tilbage, som kendes ovre paa Hindsholm. Den ene af disse Kilder findes paa Kildebakken udenfor *Kerteminde*. Til Kilden her var knyttet den — forøvrigt fra mange Lande kendte — Trosforestilling, at de smaa Børn kom herfra. Det er blot Narrespøgen med Storken paa en anden Maade, som anvendes her: Der sagdes til Børn, at man puttede et varmt Hvedebrød ned i Kilden, og straks steg et Barn op og omklamrede det. — Den anden hellige Kilde paa Hindsholm var *St. Karens Kilde* ved Lodshuse paa Halvøen Skoven (*Mesinge Sogn*) ude ved „Gabet“, Indsejlingen til Odense Fjord. Kilden her har faaet Navn efter den samme Helgeninde, til hvilken Mesinge Kirke var indviet. Hun benævnes ogsaa her „St. Karen med den blaa Kaabe“.

Besidder man visse topografiske og historiske Forudsætninger, kan man som oftest med et godt Udbytte berejse en eller anden Egn af vort Land. Da det imidlertid undertiden kan være vanskeligt paa en forholdsvis nem Maade at erholde let overskuelige Oplysninger, der ogsaa kan virke direkte vejledende under en Rejse, er det, der i ovenstaaende Afhandling er givet kortfattet og nødvendig Besked om Bystævner og hellige Kilder i midt- og nordfynske Herreder, idet man er gaaet ud fra, at særlig interesserede gerne vil vide Besked om disse karakteristiske Kulturminde fra gamle Dage.

Anlæg ved Aaen i Nr. Broby.

O. A. FOT.

GAMLE BØNDERBYGNINGER PAA NORD- OG MIDTFYN

Af H. ZANGENBERG

EGNEN mellem Odense og Bogense, som bestaar af Lunde og Skam Herreder, kaldtes allerede ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede for „Sletten“, og dermed betegnedes denne Del af Fyn som et bart og ret skovløst Landskab, som altsaa den Gang, som i Nutiden, kun havde faa og spredte Skove. Da Adgang til Skovtømmer fra gammel Tid har været af største Betydning for vor Bondestands Bygninger, skulde man vel kunne vente en ret væsentlig Forandring baade i de gamle Bygningers Udseende og i Byggesmaaden, naar man fra Vest- eller Midtfyns skovrige Egne drager ud over dette aabne nordfynske Sletteland.

En saadan Forandring udebliver imidlertid, og i Slettens gamle Gaarde og Huse genfinder man for det meste de samme Træk, den samme Udformning og statelige Opbygning som i andre fynske Egne, ligesom Bindingsværket i Bygningerne just ikke leder Tanken hen paa, at Egnen har savnet godt Egetømmer til Brug ved Husbygning. Men Størsteparten af dette Tømmer er dog sikkert hentet fra Skovene i Odense- eller Skovby-Herreder.

En Forskel i Bygningernes Ydre kommer dog til Syne her og der, idet man paa Nordfyn synes at have haft en vis Tilbøjelighed til at hvidte baade Tømmer og Tavl (se Billederne af Gaardene i Gjøgstrup, Lunde, Kærby og Brylle), hvorfor Bindingsværkets Tømmerrigdom ikke altid fremhæves saaledes som i andre fynske Egne, hvor man maler („afstølper“ eller afstolper) Bindingsværket. Det maa dog bemærkes, at de helt hvidkalkede Bygninger ikke overalt er en

Mørkenborg (Mørkehøje) Kro, Væstlinge Sogn, Skovby Herred. H. ZANGENBERG FOT.

fast Regel paa Nordfyn, og at man undertiden i samme By kan finde helt hvidtede Gaarde Side om Side med afstolpede, ja, man kan endog, som paa Vestfyn, enkelte Steder se en afstolpet Stuelænge med tilstødende hvidtede Udhuslænger (se f. Eks. Billedet af Mørkenborg Kro).

Naar Bindingsværket er farvet, er det som Regel den rødbrune Farve, der gør sig gældende, undertiden dog ogsaa den sorte, og Afstolpningen, som i ældre Tid gerne foretoges hvert andet Aar, blev altid udført med den største Omhu og Akkuratesse. Vægfelterne mellem Tømmeret, de „*klinede Tavler*“ blev da forinden udbedrede eller maaske helt fjernede, hvis de var for skrøbelige, og erstattedes i saa Fald med en Udmuring med brændte eller raa (ubrændte) Lersten. Derefter hvidtedes Bygningerne, og til sidst afstolpede man Bindingsværket.

De fynske Gaarde synes dog i ældgammel Tid ikke at have bestaaet af Bindingsværksbygninger alene. Saaledes siger Skjalden Tjodolf fra Hvine i et Æreskvad over Kong Magnus den Gode, efter at han i 1043 havde gjort Landgang paa Fyn for at gøre sit Regnskab op med Svend Estridsens Mænd, at mange af de fynske Gaarde blev brændt, og at der fløj „optændt Ild aff Ege-Vægge“, og at „Tag og Næfuer led

Ladlænger til et Par let sammenlagte Nabogaarde CHR. AX. JENSEN FOT.
i Andebølle, Vissenbjerg Sogn, Odense Herred.

stor Nød". Efter dette Kvads Udsagn maa en stor Part af de fynske Bøndergaarde i det 11. Aarhundrede have været bygget udelukkende af Eg, og Tagene paa disse Bygninger maa have været dækkede med Græstørv paa Birkebark (Næver). Egevæggene har dog sikkert bestaaet af lodret staaende eller vandret liggende Egeplanker mellem Egestolper. Saadanne Vægge med liggende Egeplanker mellem Vægtømmeret har indtil vore Dage især været kendt under Navnet „*Bulvægge*“ i det sydøstlige Jyllands gamle Bondebygninger, og det kan vel derfor anses som meget sandsynligt, at de skovrige Egne paa Vest- og Nordfyn har haft ganske lignende Bygninger, selv om man i Nutiden ikke har fundet noget Spor af saadanne, og de ældste kendte Bøndergaarde udelukkende bestaar af Bindingsværk.

Dette Bindingsværk viser iøvrigt, at Fynboerne ikke heller i senere Tider i disse Egne har skaaet deres Skove og sparet paa Bygningstømmeret, og typiske Eksempler paa saadanne Bygninger ses paa Billederne af Gaardene i Andebølle i Vissenbjerg Sogn samt Stuehuset i Store Vædeled, Væflinge Sogn, hvilket sidste synes at være bygget i 1718.

Disse Eksempler er ikke enestaaende, og det er saaledes

Stuehus til en Gaard i Store Vædeled, Vøjlinge Sogn, Skovby Herred. H. ZANGENBERG FOT.

ikke uden Grund, at de fynske Bønderbygninger ofte er blevet nævnt som de ypperste i vort Land. Allerede ved forrige Aarhundredes Begyndelse har man haft Øje for dette, hvad der ses af Professor Gr. Begtrup's Omtale af dem i hans Beskrivelse over Agerdyrkingens Tilstand i Danmark, der udkom i 1806, og hvori han skriver: „Ingen Provinds udmærker sig saa meget ved smukke Bøndergaarde som Fyn. Dens Bondestand har altid sat en Ære i at boe godt, og at have det smukt hos sig. Landets Proprietairer have paa de fleste udflyttede Gaarde, som de have sædvanligen selv ladet bygge, anvendt ulige større Bekostninger, end Skik og Brug har været i andre Egne af Danmark. Mange Proprietairer i Fyen kan med Sandhed sige, at enhver af deres udflyttede Bøndergaarde have kostet dem 6-7-800 Rdlr. og derover at bygge, men de have igjen ei udflyttet saa mange, som de burde. Det er den største Hindring i det fynske Landvæsens Forbedring, at i de fleste Egne er Udskiftningen maadelig udført. Bonden har ikke sin Jord samlet paa Grund af, at man har sparet paa at udflytte de fornødne Gaarde.“ Denne Omtale passer øjensynlig ganske godt paa de Egne, der behandles i nærværende Aarbog. De tæt bebyggede Landsbyer viser endnu,

Slippe mellem Ladelænger, og runde Hjørner ved et Par Nabogaarde i Lunde By, Lunde Sogn og Herred. H. ZANGENBERG FOT.

i hvor ringe Grad Gaardene er udflyttede paa Nord- og Midtfyn, og selve Landsbyerne med de gamle og velholdte Haver, omgivet af omhyggeligt klippede Hække, kan ofte indeholde Gadebilleder af en overordentlig Skønhed, som det f. Eks. ses af Billedet af Aasum Bygade.

Gaardtypen er her som paa Vestfyn i det væsentligste den firelængede, men ogsaa trelængede Gaarde kan dog forekomme. I de firelængede Gaarde er undertiden Stuehuset fritliggende, som Regel af Bindingsværk, men nogle Steder ogsaa af Grundmur, dog har disse sidstnævnte endnu ikke naaet en saadan Alder, at de kan betegnes som gamle. De saakaldte „*Tvillinggaarde*“ har man ogsaa kunnet finde, i hvert Fald i ældre Tider, og den almindelige Form paa disse Gaarde har gerne været et firelænget Anlæg, der deltes i to Gaarde af en Mellemlænge, hvoraf hver af Gaardene ejede en Halvpart. Nogle Steder har en trelænget Gaard været sammenbygget med en firelænget Nabogaard saaledes, at der derved ogsaa opstod en Art *Tvillinggaard*. Denne Tilbøjelighed til at bygge tæt sammen har endvidere kunnet vise sig saaledes, at Gaardene er blevet lagt saa nær paa hinanden, at der kun findes

*Firelænget Sted (Boelssted) i Hasmark,
Norup Sogn i Lunde Herred.*

H. ZANGENBERG FOT.

en smal Slippe mellem et Par Nabogaardes Længer (se Billedet af de to Gaarde i Lunde By).

Ind imellem Landsbyernes Gaarde finder man her og der et typisk trelænget Boelssted, eller et enlænget eller vinkelbygget Husmandshus, og disse Hustyper er de almindeligst anvendte saavel paa Nord- som paa Midtfyn. Ved Udskiftningen i Slutningen af det 18. Aarhundrede har man navnlig paa Nordfyn udflyttet adskillige Huse fra Byerne og genopbygget dem paa Bymarkerne. Naar man fra Hasmark tager Vejen mod Norup, ser man fra Landevejen enkelte saadanne Huse, som nu er firelængede, men de har utvivlsomt fra Begyndelsen været byggede som de almindeligst kendte trelængede fynske Steder. I senere Tid er der til de oprindelige tre Længer tilføjet en fjerde og meget smal Længe (se Billedet), øjensynligt for at stænge for Vejfarendes Nysgerrighed, maaske ogsaa for at lunde Gaardspladsen, men Huset har unægtelig derved faaet et saa sluttet og lukket Præg, som man kun sjældent finder ved fynske Huse.

En anden Hustype, der ses i disse Egne, saavel som mange andre Steder paa Fyn, er de smaa jordløse Huse med de saakaldte „Kabusegavle“, hvorved ikke forstaas nogen egentlig

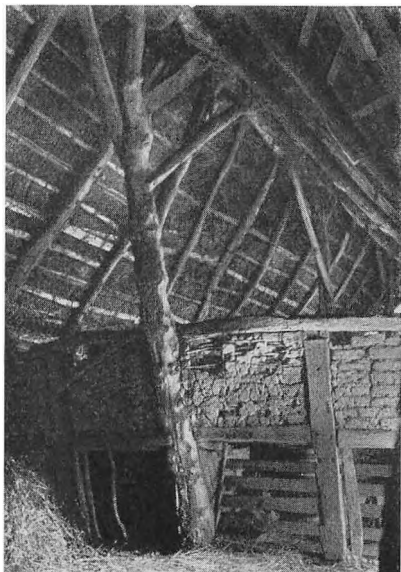

*Gaardinterior med Udkørselsport i et rundt Hjørne,
Kærby i Skovby Sogn og Herred.*

H. ZANGENBERG FOT.

Gavl, men kun dette, at Taget gaar skraat ned over Husenderne og her fortsætter ud over mindre Tilbygninger, der forlænger Huset med et Par Fag. Husets Endevægge bliver derved ofte ret lave, og Tagskægget kommer saaledes til at ligge i en forholdsvis ringe Højde over Jordsmonnet. Saadanne Gavle ses paa Billedet af Huset fra Skallebølle Mark, der tillige viser, at Bindingsværket i disse Smaahuse, som forøvrigt ogsaa i Boelsstederne og Husmandshusene, ikke staar tilbage i Fortrinlighed for det, der findes i velbyggede Gaarde.

Naar man færdes rundt omkring i Landsbyerne paa Nord- og Midtyn, tiltrækkes Opmærksomheden ikke saa sjældent af de runde eller skraat afskaarne Hjørner, der er en Ejendommelighed for saavel Gaardene som Husmandshusene (se Planerne fra Gjøgstrup-Gaarden og Boelsstedet fra Nørre Næraa), og undertiden er Indkørselsporten anbragt i et saadant Hjørne, hvad der ses af Billederne af Gaardene i Lunde og i Kærby. Ser man endvidere ind gennem en saadan Port, vil man nogle Steder faa Øje paa en svær Egestøtte, midt i Portskillerummet, som naar fra en Sten forneden i Gulvhøjde og op til Tagrygningen. Gaar man ind i Porten og ser nær-

H. ZANGENBERG FOT.

*Sulelade i en Gaard i Ganby, Haarslev Sogn
i Skovby Herred.*

mere til, vil man opdage, at den tilstødende Længe paa langs gennem Bygningen har flere saadanne Støtter eller „Suler“ (den gammeldanske Benævnelse for Søjle) anbragt midt i Skillerummene, og at de foroven bærer et svært Tømmerstykke, „Aasen“, hvorpaa Tagspærene hviler, og da Sulerne bærer Aasen, hviler i Virkeligheden den største Del af Tagets Vægt paa Sulerne. Denne Konstruktion, der fra gammel Tid har været anvendt baade i Bønder- og Præstegaarde samt i Hus-

mandshuse, er et Levn af Oldtids Byggemaade. Der findes dog nu kun sjældent Suler i gamle Stuehuse, og det er som oftest kun i Laderne, at de er bevarede i Nutiden. Da der ikke findes Hanebaand i Sulebygningerne, har man kunnet udnytte dem helt og holdent, og dette er maaske Grunden til, at saa mange Sulelader er blevet bevarede indtil vor Tid. Da disse Bygninger er gamle, er det naturligt, at de svinder i Antal Aar efter Aar, men da Folkemuseet for en halv Snes Aar siden paabegyndte en nøjere Undersøgelse af dem, fandtes der endnu en Del paa Nord- og Midtfn, men i sidstnævnte Egn dog kun Vest for Odense, hvor man fra Landevejen allerede ser den første Sule i en Husgavl i Bolbro. Ved Museets Undersøgelser fandtes forøvrigt to Sulebygninger i Odenses østlige Omegn, men i det sydøstlige Midtfn findes ingen, og her har man vistnok tidligt erstattet de gamle Sulebygninger med almindelige Bindingsværkslænger. Til de gamle Sulebygninger knytter sig forskellige primitive Træk i Husbygningen, saaledes har Fynboerne i disse Huse i

ældre Tid benyttet Humleranker og Vidiekæppe til at fastbinde Lægterne med til Spærene, hvorved de har undgaaet at anvende Trænagler eller Søm hertil. Endvidere viser de krogede Suler og de krumme Skraastivere, som er anvendt for at støtte Sulekonstruktionen, at man oftest har anvendt Træet som det er vokset i Naturen, men Tømmeret har dog gerne faaet en vis haandværksmæssig Behandling ved Behugning eller Savning, og det er vel kun sjældent, at man har ladet sig nøje med blot at afkviste Sulen, som det ses paa Billedet af det Indre af en Sulelade i Gamby i Haarslev Sogn.

De risflettede og lerklinede Vægge, der ligesom Sulerne er Oldtidslevn, og som benyttedes overalt i ældre Bindingsværksvægge, maa naturligvis ogsaa regnes blandt de primitive Træk, og herhen hører vel egentlig ogsaa de runde saakaldte „trundbyggede“ Hjørner. De blev utvivlsomt byggede i senere Tider for at lukke og lue en aaben Gaardsplads, der oprindeligt har været omgivet af adskilte og fritliggende Længer med lodrette Gavle med Suler. For at undgaa en indviklet og besværlig Tømmerkonstruktion har man ved Sammenbygningen blot lagt en Aas fra Gavlsule til Gavlsule, og afrundet eller afskraaet Hjørnerne. Dette Arbejde kunde uden større Besvær udføres af Gaardens egne Folk, tilnød med Hjælp af en stedlig Hjulmand eller Tømmerer, og Hjørnerne havde den Fordel, at Straataget fra Længe til Længe ogsaa blev afrundet og derved mindre udsat for Ødelæggelse i Stormvejr. Aarsagen til de runde Hjørner synes saaledes at have været de gamle Sulebygninger, men de runde Hjørner hagede sig imidlertid saa fast i den folkelige Tradition, at de senere overførtes til de almindelige Bindingsværksbygninger, som afløste Sulehusene.

De ældste Sulebygninger synes at stamme fra omkring Midten af det 17. Aarhundrede, men det er kun sjældent, at Længernes Alder kan fastslaaes nøje, i hvert Fald ved Inskriptioner, da Nord- og Midtfyn i Nutiden er meget fattige paa saadanne i Bøndergaardene. I Brylle er en Sulegaard dateret ved Aarstallet 1699, som er indskaaret i en tidligere „Dørhammer“ (Tømmerstykket i Bindingsværket over en Dør), og i en Gaard i Otterup findes Inskriptionen: HENNING HANSEN KRAG ANNO 1685 SKOUSBO, der viser, at

K. LEHN PETERSEN FOT.

Lumby Mølle, Lumby Sogn i Lunde Herred.

enten er Gaarden eller ogsaa kun selve Tømmerstykket flyttet fra et eller andet Skovsbo i en anden Egn (maaske fra Lumby Sogn). Der findes ogsaa Inskriptioner fra det 18. og 19. Aarhundrede, men de nævner blot Mandens og Hustruens Navne eller Navnetræk og et Aars-tal, som f. Eks. i en Gaard i Assenbølle, hvor der i Bindingsværket er indskaaret *Peder Nielsen 1794 Maren Anders Dotter*. En mere interessant Indskrift, der tillige meddeler Gaardsnavnet, findes paa en Dørhammer i et Bindingsværksstuehus

i Rønninge og lyder saaledes: *Denc Gard er Obyket af J. P. S. og C. H. D. Aar 1822. Gud Fader Sön og Heliaan bevare Eilsmus Gaard i ver en Stund*. Den mest bemærkelsesværdige Inskription fandtes tidligere i Gjøgstrup Præstegaard paa en Porthammer (Tømmerstykke over Porten) fra 1788, og da den er ret enestaaende i sin Art, nævnes den her: HVAD ER VORT HUS? ET LIDET LAAN. HVAD ER VORT LIV OG LYKKE? DET STAAR ALT UDI HERRENS HAAND, VIL HAN SIT FORSYN RYKKE. EN LIDEN GNIST, ET ØJEBLIK, OG VÆRE KAN I GRUNDE, HVAD MANGE AAR MED MØJSOMHED TILFORN SAMLE KUNDE. HOLD DERFOR VAGT OG GOD OMAGT, O GUD! MED ENGLISKARE, FRA ILDEBRAND OG TYVEHAAND DU DETTE STED BEVAR. Endelig skal her meddeles en Indskrift, som er indsat i en Stentavle over Gennemkørselsporten i Lumby Vejr-mølle, som fortæller lidt om Virksomheden: *I Guds Waretægt Du staae.*

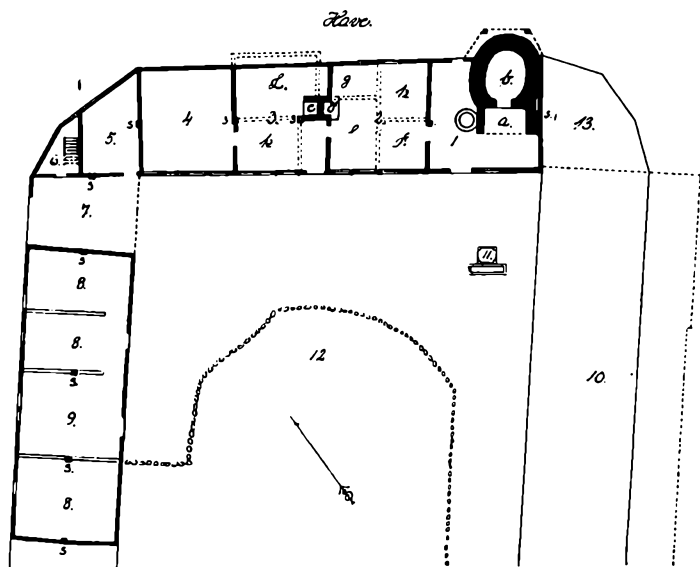
Stuehuset til en Gaard i Gjøgstrup, Krogsbolle Sogn CHR. AX. JENSEN FOT.
i Skam Herred.

*Mølle trygt — din Winge iile. Qværnen løbe Grubben gaæ.
Liden Roe og silden Hvile. Maleværk og Svende faae! Giv
o Gud vort Stræben Held. Hver Mand her skee Ret og Skiel!
Rasmus Pedersen. Anne Marie Niels Dot. — Derunder føl-
ger Navnene paa Sønner og Døtre, og nederst: Anno 1820.*

En af de ældste kendte Gaarde paa Nordfyn laa i Gjøgstrup (se Billedet) og havde endnu i 1909 tre Sulehuse, nemlig Stuehuset og to Ladelænger, alle sammenbyggede med runde Hjørner, men Længerne var naturligvis blevet en Del forandrede i Tidens Løb, og senere i Tiden er Gaarden blevet fuldstændigt ombygget. De gamle Længer syntes at være byggede i første Halvdel af 1600-Tallet, og da den gamle Stueindretning kunde spores trods senere Tidens Omdannelser, vil vi i det følgende se nærmere paa Grundplanen af Stuehuset, der altsaa viser os Rumsindretningen i det ældre fynske Stuehus og Rummenes senere Ændring.

Hvad man først og fremmest lægger Mærke til, er de faa men ret anselige Stuer, gennemgaaende fra Ydervæg til Ydervæg. Rummene er kun fire, nemlig Bryggerset (1), Dagligstue (3) og Storstuen (4), samt en Mellemstue (2), der her, imod Sædvane, er skudt ind mellem Bryggerset og Dag-

ligstuen, og i ældre Tid benyttedes som Tingstue. I Almindelighed laa Mellemstuen i det fynske Stuehus mellem Stor- og Dagligstuen, og denne sidste var som Regel ogsaa Køkken, idet man lavede Maden her i den koldeste Tid af Aaret. Gjøgstrup Gaardens Stuehus havde som andre gamle fyn-

Grundplan af Gaarden i Gjøgstrup, Krogsholte Sogn i Skam Herred.
(Maalt i 1922 af H. Zangenberg).

- 1) Bryggers. 2) Tingstue. 3) Dagligstue. 4) Storstue. 5) Selekammer. 6) Rum med Loftstrappe.
7) Port. 8) Lader. 9) Tærskelo. 10) Staldlænge (den nyere Bygning er vist ved den punkterede Linie). 11) Brønd. 12) Møddingplads. 13) Tørvehus.
a) Bryggersskorsten. b) Bagerovn. c) Dagligstueskorsten med »Esse«. d) Kamin. e) Folkestue.
f) Gang. g) Køkken. h) Spisekammer. i) Fremmers (Forstue). k) Stue. l) Sengekammer. s) Suler.

ske Stuehuse i senere Tider gennemgaaet den sædvanlige Smaadeling af Rummene. Saaledes var Tingstuen blevet indrettet til en Folkestue (e) og en Gang (f), senere brugt som Pige-kammer, og bag disse Rum blev indrettet et Køkken (g) og et Spisekammer (h). Den gamle Dagligstue var blevet delt i en mindre Stue (k) og et Sengekammer (l), der var udvidet

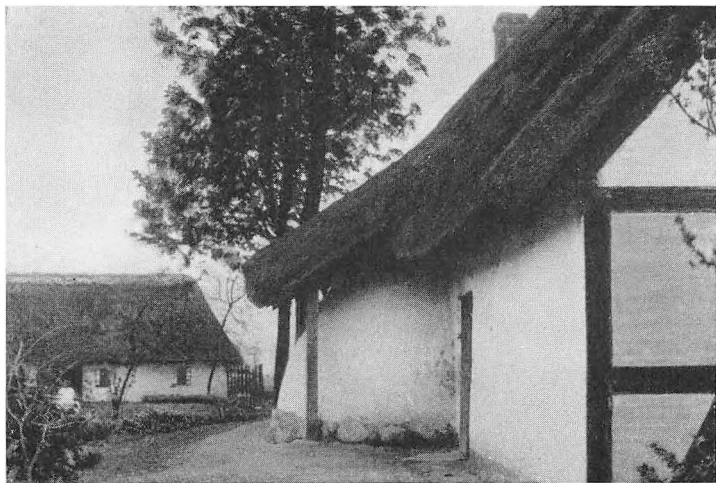

*Stuelønge med Korshus ved en Gaard i Brylle By
og Sogn, Odense Herred.*

H. ZANGENBERG FOT.

ved en Udbygning mod Haven. Denne Udbygning blev her, som enkelte andre Steder dækket ved, at Taget førtes ned over den, men saadanne Udbygninger har ogsaa kunnet være saa anselige, at de har været bygget som et „Korshus“ med Halvgavle, som det f. Eks. ses paa Billedet af Grevegaarden i Brylle.

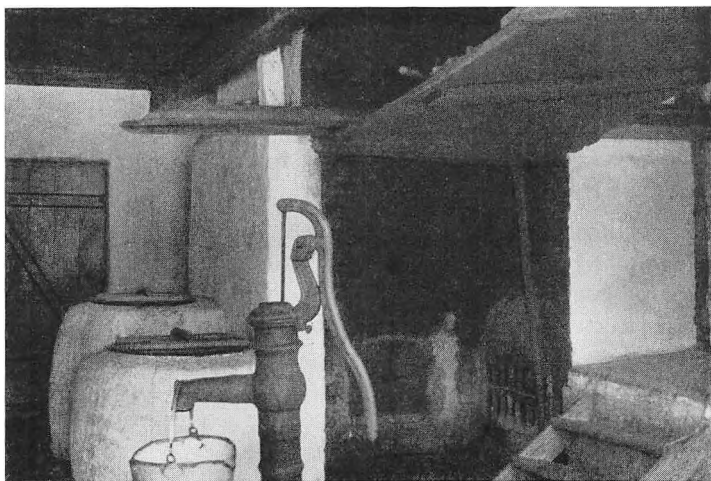
Som sædvanligt i de gamle fynske Gaarde havde Stuehuset i Gjøgstrup to Skorstene, liggende Side om Side med hinanden, den ene i Bryggerset (a) og den anden i Dagligstuen (c). Bryggerssskorstenen, der altid var den største af dem, syntes her at have haft den samme Indretning som den, der kendes fra andre gamle fynske Stuehuse. Da den daglige Madlavning i Sommertiden gerne foregik i Bryggerset, hvorved man undgik at bruge det egentlige Køkkenildsted i Dagligstuen og derved at opvarme Stuen i Aarets varmeste Tid, havde Bryggerssskorstenen gerne en „Esse“ eller Arne til dette Brug. Men de vigtigste Ildsteder ved den Skorsten var dog Bagerovnen, Bryggerkedlen og Køllegriisen til Maltkøllen. Bagerovnen (b) var oftest saa stor, at den ikke kunde rummes i selve Bryggerset, og dens bageste Hvalv skød sig da frem udenfor Ydermuren og dækkedes af Stuehustaget,

*Bagerovnen udenfor Stuehusveggen i en Gaard
i Hjadstrup By og Sogn, Odense Herred.*

H. ZANGENBERG FOT.

der forlængedes ned over den, saaledes som det ses paa Billedet af Bagerovnen ved Gaarden i Hjadstrup. Naar Skorstenen brugtes som Malkølle, og man skulde tilberede Malt

*Bryggerskorsten med Kollegris og Kolleport i en Gaard
i Smidstrup, Guldbjerg Sogn i Skovby Herred.*

H. ZANGENBERG FOT.

*Stueløngen til en Gaard fra 1816 i Rynkeby,
Ringe Sogn i Gudme Herred.*

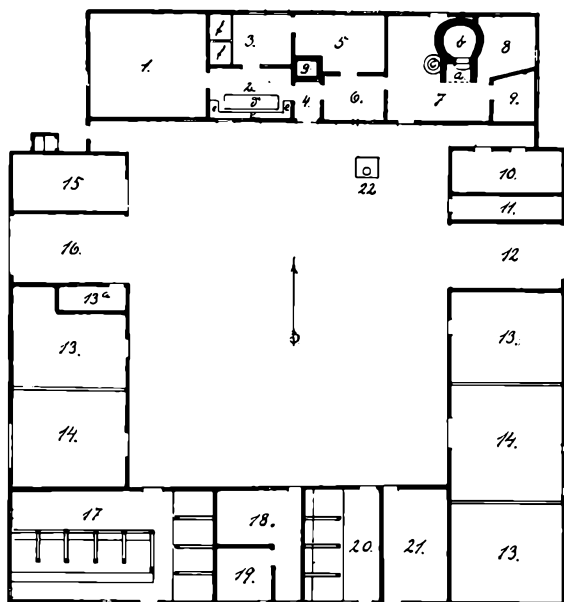
H. ZANGENBERG FOT.

til Ølbrygning, lukkedes Skorstenen med en Køllepport, og man fyrede da i Køllegripen, hvorfra Røgen, gennem Huller i Siden, trængte op gennem Skorstenen og tørrede eller røgede Malten, der var anbragt paa risflettede Flager oppe i Skorstenen et Stykke over Stueloftet. En saadan Skorsten med Kølleindretning ses paa Billedet fra Gaarden i Smidstrup.

Dagligstueskorstenen var i gamle Dage aaben mod selve Stuen, saa at man derfra kunde tilberede Maden paa „Essen“ eller Arnen, som var anbragt i Bunden af Skorstenen, og ved Arneilden blev Stuen desuden opvarmet. Paa Essen var opsat en drejelig Jernstang, „Svingstangen“, med en paasmedet Vinkelarm, hvorpaa Gryderne kunde ophænges og derved svinges ind over eller bort fra Ilden. Gjøngstrup-Gaardens Stueskorsten har sikkert haft en saadan Esse (c) og bag denne har der været opmuret en Kamin (d), der har opvarmet Tingstuen.

Gjøngstrup-Gaarden viser altsaa, at der til en gammel fynsk Beboelselænge ikke har hørt mere end fire Rum, og de runde Hjørner op til Stuehuset mod Vest og Øst indeholder da ikke heller andet end Udhusrum, nemlig et Sele-kammer (5) og en Loftstrappe (6), samt et Tørvehus (13).

Hvad Udhusene angaar, da var *Fæhuset*, den fjerde Længe, allerede i 1900 blevet nedrevet og erstattet med en ny Længe, og den gamle Sydlænge var forsvundet, da Gaarden maalttes op i 1922, og det skal derfor her kun nævnes, at Vestlæn-

Grundplan af en Gaard i Rynkeby. (Maalt i 1932 af A. Luthvigen).

- 1) Storstue. 2) Dagligstue. 3) Sengekammer. 4) Fremmers (Forstue). 5) Køkken. 6) Ølkammer. 7) Bryggers. 8) Spisekammer. 9) Pige-kammer. 10) Brænde-hus. 11) Tørvehus. 12) Gadeport. 13) Lader. 13a) Hønschus. 14) Loer. 15) Vognport. 16) Tofteport. 17) Stald til Køer, Føl og Plæge. 18) Foderlo. 19) Karlekammer. 20) Hestestald. 21) Redskabsrum. 22) Brønd.
- a) Bryggersskorsten. b) Bagerovn. c) Bryggerkedel. d) Langbord. e) Bænke. f) Alkover. g) Stueskorsten.

gen indeholdt en Række Lader (8) adskilte af en Tærskelo (9), og at der i den forsvundne Længe mod Syd havde været indrettet en Stald til Kalve, samt Vognporte og Redskabsrum. Vender man sig nu fra denne gamle nordfynske Gaard til en yngre Gaard i det sydlige Midt-fyn, som f. Eks. en Bindingsværksgaard i Rynkeby i Ringe Sogn, der er bygget i

Sengekammer med Alkoveveg i en Gaard i Hjelmerup, Verringe Sogn i Odense Amt.

Aaret 1816 (se Grundplanen og Billedet af denne), vil man i Stuehusets Indretning finde en paafaldende Lighed med Gjøgstrup-Stuehuset i dets omdannede Skikkelse, og ligesom i Gjøgstrup kan Stuehuset i Rynkeby opløses i 4 Hovedrum, hvoraf Storstuen (1) og Bryggerset (7) er ganske tydelige. I dette sidste er der blot indrettet et Spisekammer (8) og et Pigekammer (9) ved Østgavlen, og Bagerovnen er her trukket indenfor Stuelængens Ydermur.

Rummene op til Storstuen, altsaa Dagligstuen (2) og Sengekammeret (3) udgør tilsammen den saakaldte „Mellemstue“ i den fynske Gaard, der oftest var det Rum, hvori Husbondfolket sov, og hvor de modtog deres Gæster for ikke at skulle sidde sammen med disse i Dagligstuen, hvor Tjenestefolkene opholdt sig. Stuen var derfor gerne indrettet med Langbord og Bænke om dette og blev som Regel i senere Tider delt i to, just som i Rynkeby-Gaarden, og Sengekammeret kunde da have lukkede Alkover (se Billedet af Sengekammeret i Gaarden i Hjelmerup). Naar Mellemstuen deltes saaledes, blev den oprindelige Dagligstue ogsaa delt og kom som i Rynkeby til at bestaa af et Fremmers eller Forstue (4), Køkkenet (5) og et mindre Kammer (6), som nærmest var en Gennemgang fra Køkkenet og Husets Stuer til Bryggerset.

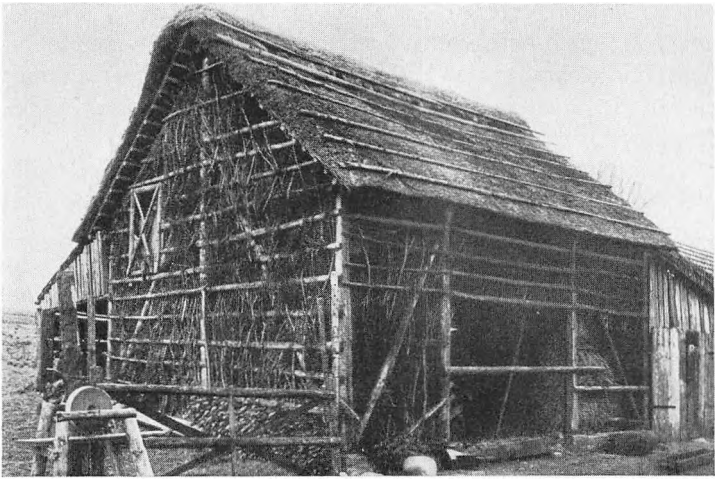

*Leskur i en Kofold ved Stavis Aa, Næsbyhoved,
Broby Sogn i Odense Amt.*

K. ULDALL FOT.

Rynkeby-Stuehuset viser altsaa, i god Overensstemmelse med Gjøgstrup-Stuehuset, den Ændring som det fynske Stuehus har gennemgaaet gennem et Par Aarhundreder, fra den ældste Tids klare og enkle Deling i fire Hovedrum til den yngre Tids mange og mindre Rum, og i denne Smaadeling har Fynboen gerne indrettet sig, som han havde Lyst, og ikke overalt ladet sig lede af faste Regler.

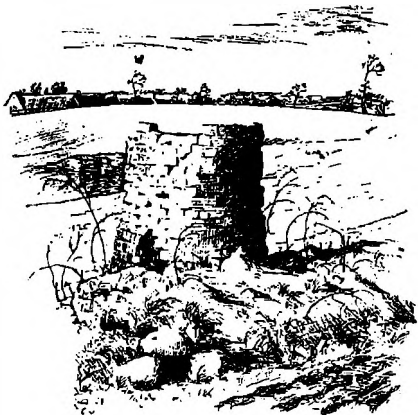
I Rynkeby-Gaardens Udlænger har vi i Østlængen Brænde- og Tørvehus i Stuelængens Nærhed, dernæst en *Gadeport* og to Lader med en mellemliggende Lo, og i Vestlængen en Vognport ved Siden af *Tofteporten*, og derefter en Lade og en Lo. Sydlængen indeholder Ko- og Hestestald med mellemliggende Foderlo og Karlekammer, samt et Redskabsrum, alt paa samme Maade som man har brugt at indrette disse Bygninger fra gammel Tid. Men til en gammel Gaards Bygninger kunde der, efter Behov, høre forskellige Smaabygninger som f. Eks. de smaa „*Kover*“ eller Jordkældere, der laa ved Siden af Gaardene, og hvoraf der findes en Del i Hasmark paa Nordfyn. De bestaar af et straatækt Vinkeltag, opstillet paa en ganske lav Kampestensundervæg, 45—60 cm høj, og har den største Lighed med de Spænd- eller Sojhuse, som

Tørvekove med Suler og risflettede Vægge, Assenbølle i Vissenbjerg Sogn, Odense Herred. H. ZANGENBERG FOT.

man ser paa den jyske Hede. I Kreaturfoldene paa Markerne kan man ogsaa her og der se Læskure, der kan være ganske ejendommelige og morsomme Stolpehuse, dækkede med Halmtag, der fastholdes af kløvede Tømmerstykker, lagt oven paa Taget (se Billedet af Læskuret ved Stavis Aa).

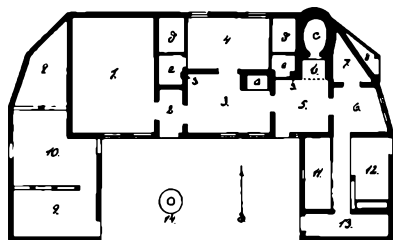
Endvidere kan man, hvor der er Tørvemoser, som paa Assenbølle Egnen i Vissenbjerg Sogn, se sulebyggede Tørvekover af et ejendommeligt oldtidsagtigt Ydre, undertiden ret anselige og med risflettede Vægge. Endelig kunde man indtil for faa Aar siden paa Nordfyn finde en af de nu helt forsvundne Hørovne, der her nærmest var en lav, rundmuret Skorsten, som hvilede paa en Kampestenssætning i et Dige (se Bil-

Hørovn i Skastrup, Ore Sogn i Skovby Herred. (Efter Tegning af Frode Lund).

ledet). Til Skorstenen førte en tre Meter lang Fyrkanal, hvorfra Røgen og Varmen trængte op gennem Ovnens Midte, omtrent $1\frac{1}{2}$ Meter fra Ovnranden, var anbragt en Jernrist, hvorover man tørrede og ophedede Hørren, inden den blev brudt og videre tilberedt.

Naar man i gamle Dage saa et Kendemærke paa Befolkningens Velstand i Skorstenspibernes Antal, saa maatte man regne Boelsmanden i det fynske trelængede „Sted“ for at staa

Grundplan af et trelængt Boelssted i Nørre Næraa By og Sogn, Skam Herred.

(Maalt af H. Zangenberg i 1922).

- 1) Storstue. 2) Fremmers (Forstue). 3) Dagligstue.
 4) Kammer. 5) Bryggers. 6) Vævestue. 7) Tørvehus.
 8) Kube. 9) Kornhuse. 10) L. o. 11) Svinesti. 12) Kostald.
 13) Fodergang. 14) Brønd.
 a) Stueskorsten. b) Bryggersskorsten. c) Bagerovn.
 d) Alkover. e) Skabe.

paa samme Trin som den jævne Gaardmand, idet der som Regel fandtes to Skorstene hos dem begge. Men dette var nu ikke den eneste Lighed mellem det fynske Boelssted og den almindelige Gaards Stuehus. Som det vil ses af Grundplanen af Boelsstedet fra Nørre Næraa, har saadanne Huse ogsaa haft runde Hjørner og desuden været sulebyggede. Forøvrigt minder Husets Indretning i

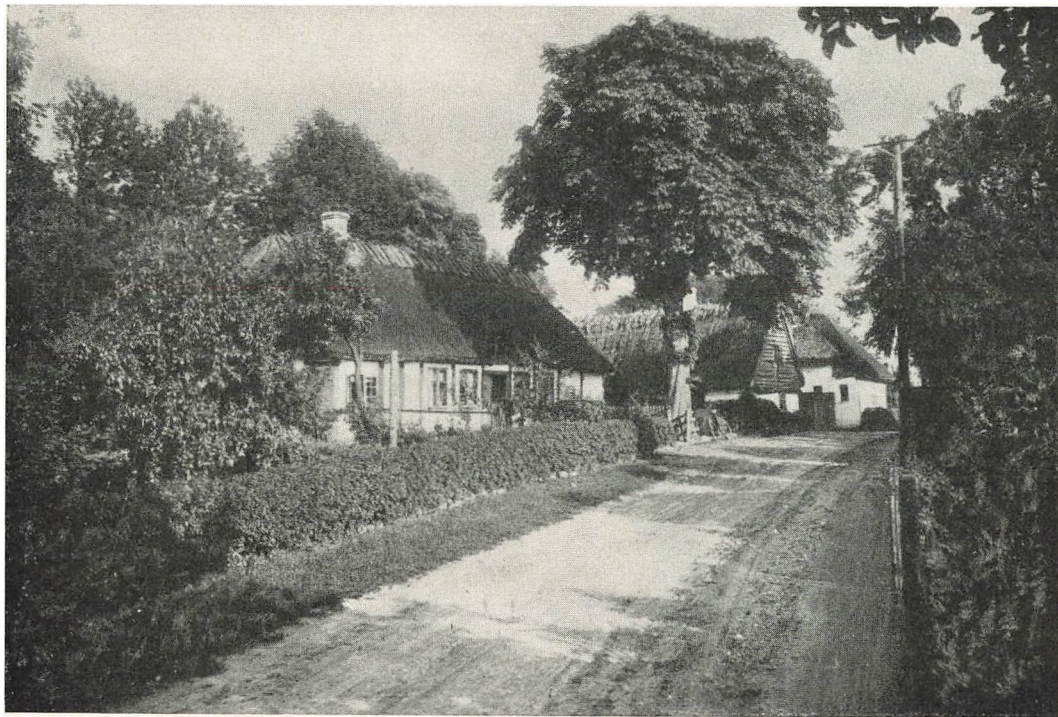
flere Henseender om den, man finder i Gaardenes Stuehuse, men naturligvis er Rumantallet mindre, idet den ene af Gaardenes Stuer eller de Rum, hvori denne deles, ikke findes i Boelsstedet. Men Storstuen (1) og Dagligstuen (3) med det bagved liggende Sengekammer (4), hvori er indrettet lukkede Alkover (d) og Skabe (e), samt Bryggerset med den aabne Skorsten og vedliggende Bagerovn, er alle sammen Rum, der er velkendte fra Gaardbeboelsen, og de lægges gerne i samme Rækkefølge. Da Vævning paa Sletten har været en meget udbredt Husflid, og Tilvirkningen af Sækketøj og Dynevaar i saavel Gaarde som Huse fra gammel Tid har været en væsentlig Indtægtskilde for Bonde- og Husmandshjem, især i Skam Herred, er det naturligt at finde en Vævestue (6) i

Smedie i Aasum By, Aasum Sogn og Herred.

Boelsstedet i Nørre Næraa, indrettet i det runde Hjørne, hvori desuden findes et Tørverum (7) med en Kube til Brænde (8) bygget udenfor Huset, op til Ydervæggen. I Østlængen er der Staldrum og i Vestlængen to Lader og en Lo. Husets tre Længer omrammer en Gaardsplads, der paa den fjerde Side aabner sig frit ud mod Landevejen, som fører forbi Huset, men Gaardspladsen er dog gerne afstænget fra Vejen, enten ved et levende Hegn eller et Kampestensgærde, undertiden ogsaa med et Stakit.

Mellem de gamle Landsbyhuse, der i vor Tid er blevet formindsket stærkt i Antal, er desværre ogsaa Smedjen, den lille Bindingsværksbygning, der med det karakteristiske Udseende og det Liv, der stod om den, satte en egen Kolorit paa Landsbyen. Fælles for disse smaa Bygninger var Taget, der skraaned ned mod alle Sider, men nogle Steder kunde dog Taget over Siden mod Landsbygaden have et meget kraftigt Fremspring, saa der dannedes en Art Skjul, som f. Eks. ved Smedjen i Aasum (se Billedet). Selve Smedjen udgjorde som Regel kun Værkstedet for denne Haandværker, der havde et stort Ord at sige i Byen, og Boligen til Smedjen fandtes som oftest i et andet Hus, der undertiden kunde være et trelænget Boelssted med en Lo, Lade og Stald i den ene Længe, som

Aasum Bygade, Aasum Sogn og Herred.

Hus med »Kabusegavle« ved Odense-Vissenbjerg Landevej, Skalleholle Mark, Vissenbjerg Sogn i Odense Herred.

K. ULDAH FOT.

det var Tilfældet i Tostrup i Lunde Sogn og Bellinge, sydvest for Odense, og sidstnævnte Sted synes Beboelsen at have ligget paa den ene Side af Vejen, og Smedjen lige over for paa den anden Side.

De gamle Smedjer er dog nu mange Steder blevet overflødige, og flere af dem staar vel stængede og ubenyttede i Nutiden, eller ogsaa er de taget til saadant Brug, som ikke har det fjerneste at gøre med, hvad de oprindeligt var indrettede til. Anderledes gaar det med de gamle Gaarde og Huse, der endnu i vor Tid har formaaet at gøre Fyldest efter den oprindelige Bestemmelse, men hvor godt og praktisk de gamle Bønderbygninger end har været indrettede og byggede, saa gør baade Tidens Tand og Kravet om moderne Bygninger sig alligevel gældende med stor Vægt, og de gamle Bygninger forsvinder derfor i vor Tid, nogle Steder langsomt, andre Steder med rivende Hast. Men trods det stærke Svind, der i de sidste Aartier er gaet i de gamle Bøndergaarde og Huse, er der dog endnu saa mange tilbage, at den, der berejser Nord- og Midtfyn i Nutiden, vil kunne faa et godt og fyldigt Indtryk af den fortrinlige Byggekultur, der fra gammel Tid har været herskende i disse Egne.

